

VASPITANJE I OBRAZOVANJE

časopis za pedagošku teoriju i praksu
Godina XLVIII, godišnji broj 4, 2023
UDK – 37, ISSN 0350 – 1094

REDAKCIJA

Mr Radule Novović, glavni urednik
Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva
Ana Lj. Bojović, odgovorni urednik
Prof. dr Predrag Miranović, član
Prof. dr Tatjana Novović, član
Radovan Damjanović, član

LEKTURA

Jasmina Radunović

PREVODILAC

Mr Radoslav Milošević Atos

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Studio ZUNS

KORICE

Slobodan Vukićević

IZDAVAČ

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
Podgorica. Prvi broj časopisa
„Vaspitanje i obrazovanje“
izašao je 1975. godine.
Izlazi tromjesečno
Tiraž 600
Rukopisi se ne vraćaju.

ŠTAMPA

Štamparija Ostojić d.o.o. Podgorica

EDUCATION

magazine for pedagogic theory and practice
Year XLVIII, Annual No. 4, 2023
UDK – 37, ISSN 0350 – 1094

EDITORIAL BOARD

Mr Radule Novović, Editor in chief Institute
for textbook publishing and teaching aids
Ana Lj. Bojović, Editor in charge
Prof. dr Predrag Miranović, Member
Prof. dr Tatjana Novović, Member
Radovan Damjanović, Member

LANGUAGE EDITOR

Jasmina Radunović

TRANSLATOR

Mr Radoslav Milošević Atos

GRAPHIC DESIGN

Studio ZUNS

COVERS

Slobodan Vukićević

PUBLISHER

Institute for textbook publishing and
teaching aids
Podgorica. The „Education“ Magazine,
first published in 1975
Published quarterly
Number of copies 600
Manuscripts are not returned

PRINTING

Štamparija Ostojić d.o.o. Podgorica

VASPITANJE I OBRAZOVANJE

ČASOPIS ZA PEDAGOŠKU TEORIJU I PRAKSU

Podgorica, 2023.

Uredništvo i administracija:

VASPITANJE I OBRAZOVANJE

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Novaka Miloševa 36, Podgorica

Telefon: 00 382 67 566 933

E-mail: vaspitanjeobrazovanje@zuns.me
ana.bojovic@zuns.me**Web:** <http://www.zuns.me/vaspitanjeobrazovanje>**Godišnja pretplata:**

- za studente 5.00 €
- za pojedince 10.00 €
- za ustanove 15.00 €
- za inostranstvo 20.00 €

Iznos pretplate za veći broj primalaca od 5 (pet) umanjuje se za 20%
Pretplata se uplaćuje na žiro račun: 510-267-15
Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica

* * *

Glavni urednici:

Radivoje Šuković (1975–1978);
Stevan Kostić (1979–1983);
Miloš Starovlah (1983–1991);
Dr Božidar Šekularac (1992–1996);
Krstó Leković (1997–1998);
Dr Pavle Gazivoda (1999–2007);
Radovan Damjanović (2007–2015);
Radule Novović (2015–...)

Odgovorni urednici:

Natalija Sokolović (1977–1978);
Borivoje Četković (1979–1998);
Dr Božidar Šekularac (1999–2015);
Radovan Damjanović (2015–2020);
Ana Lj. Bojović (2020–...)

SADRŽAJ
CONTENTS
4 | 2023

S A D R Ž A J

ČLANCI (naučni, istraživački, pregledni, stručni radovi)

<i>Zorica MINIĆ</i> <i>Irena MARKOVIĆ</i> <i>Danijela PETOVIĆ-PERIŠIĆ</i> <i>Radomir BOŽOVIĆ</i> NASILJE NAD NASTAVNICIMA.....	13
Nasilje koje sprovode roditelji učenika/djece (II dio)	
<i>Jakov SABLJIĆ</i> FILM DRUŠTVO MRTVIH PJESNIKA U METODIČKOM KONTEKTU	27
<i>Radoje NOVOVIĆ</i> STUDIJA SLUČAJA NA TEMU: IMPLEMENTACIJA MEĐUPREDMETNOG PROGRAMA OBRAZOVANJE U VANREDNIM SITUACIJAMA IZAZVANIH PRIRODNIM KATASTROFAMA	43
<i>Milica VUŠUROVIĆ</i> <i>Danka VUKČEVIĆ</i> <i>Dragica VUKČEVIĆ</i> OCJENJIVANJE U NASTAVI BIOLOGIJE U OSNOVNIM ŠKOLAMA.....	57
Ciljevi i elementi ocjenjivanja (I dio)	
<i>Melida ŽUPLJANIN</i> <i>Nikola RAIČEVIĆ</i> PORODICA I ŠKOLA PARTNERSKI U OČUVANJU SOCIO- -EMOCIONALNOG STANJA DJETETA DIGITALNOG DOBA	69
<i>Тијана ЛУКОВИЋ</i> <i>Оливера ЂУРОВИЋ</i> КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ У ПОЧЕТНОЈ НАСТАВИ МАТЕМАТИКЕ.....	79
NASTAVNO-VASPITNI RAD	
<i>Sofija KALEZIĆ</i> POETIČKA NAČELA DANILA KIŠA	97
<i>Emina HASIĆ</i> POPULARNI KLAUD (CLOUD) SERVISI ZA ČUVANJE/SKLADIŠTENJE PODATAKA	109

ESEJI, PREGLEDI, PRIKAZI

Радоје ФЕМИЋ

НАД КУЛТОМ СТВАРАЛАЧКЕ РИЈЕЧИ **119**

Slavka GVOZDENOVIĆ

ULOGA MEDIJA U SAVREMENOM DRUŠTVU **123**

IN MEMORIAM

Tatjana NOVOVIĆ

SOFIJA KLIKOVAC **131**

Radovan DAMJANOVIĆ

SJEĆANJA **135**

C O N T E N T S

ARTICLES (scientific, research, reviews, professional papers)

<i>Zorica MINIĆ, Irena MARKOVIĆ, Danijela PETOVIĆ- PERIŠIĆ, Radomir BOŽOVIĆ</i>	
VIOLENCE AGAINST TEACHERS	13
2nd part – violence of students and parents against teachers	
<i>Jakov SABLJIĆ</i>	
FILM DEAD POETS SOCIETY IN METHODOLOGICAL CONTEXT	27
<i>Radoje NOVOVIĆ</i>	
CASE STUDY: IMPLEMENTATION OF CROSSCURRICULAR SUBJECT EDUCATION IN SITUATIONS OF EMERGENCY CAUSED BY NATURAL DISASTERS	43
<i>Milica VUŠUROVIĆ, Danka VUKČEVIĆ, Dragica VUKČEVIĆ</i>	
GRADING IN BIOLOGY TEACHING IN PRIMARY SCHOOL	57
1st part – objectives and elements of grading	
<i>Melida ŽUPLJANIN, Nikola RAIČEVIĆ</i>	
SCHOOL-FAMILY PARTNERSHIP IN PRESERVING SOCIO-EMOTIONAL STATE OF CHILDREN IN THE DIGITAL AGE	69
<i>Тијана ЛУКОВИЋ, Оливера ЂУРОВИЋ</i>	
CRITICAL THINKING IN EARLY MATHEMATICS EDUCATION	79
TEACHING AND EDUCATIONAL WORK	
<i>Sofija KALEZIĆ</i>	
PRINCIPLES OF DANILO KIŠ'S POETICS	97
<i>Emina Hasić</i>	
POPULAR CLOUD SERVICES FOR STORAGE (STORAGE) OF DATA	109

ESSAYS, REVIEWS

Radoje FEMIĆ

THE CULT OF CREATIVITY OF WORDS 119

Slavka GVOZDENVIĆ

THE ROLE OF MEDIA IN THE MODERN SOCIETY..... 123

IN MEMORIAM

Dr Tatjana NOVOVIĆ

SOFIJA KLIKOVAC 131

Radovan DAMJANOVIĆ

MEMORIES 135

ČLANCI
(naučni, istraživački, pregledni, stručni radovi)

Zorica MINIĆ¹
Irena MARKOVIĆ²
Danijela PETOVIĆ-PERIŠIĆ³
Radomir BOŽOVIĆ⁴

NASILJE NAD NASTAVNICIMA

Nasilje koje sprovode roditelji učenika/djece (II dio)

Rezime

Drugi dio ovog istraživanja realizovao je Sindikat prosvjete Crne Gore radi otkrivanja/utvrđivanja vrste i učestalosti nasilja nad zaposlenima u školama i vrtićima koje nad njima sprovode roditelji *učenika/djece*. Smatramo da je ova tema važna jer konstruktivna saradnja roditelja i prosvjetnih radnika značajno doprinosi boljim rezultatima učenja i razvoju djece.

Pritisak radi povećanja ocjene je najčešći oblik nasilja koje sprovode roditelji prema nastavnicima. Ovaj oblik nasilja češće se javlja u školama sa preko 500 učenika, a kada su u pitanju srednje škole, češći je u gimnazijama nego u srednjim stručnim školama.

Prosvjetni radnici koji su izloženi nasilju češće imaju glavobolje, osjećaj zamora, ljutnje, nesigurnosti i uznemirenosti, što značajno utiče na kvalitet rada.

Ključne riječi: *saradnja, roditelji, prosvjetni radnici, vrste nasilja, osjećaj sigurnosti, nasilje, posljedice.*

¹ Zorica Minić, psihometričarka, Ispitni centar Crne Gore.

² Irena Marković, profesorica engleskog jezika, JU OŠ „Vojin Popović“.

³ Danijela Petović-Perišić, profesorica engleskog jezika, JU OŠ „Maksim Gorki“.

⁴ Radomir Božović, predsjednik Sindikata prosvjete Crne Gore.

U prvom dijelu rada predstavili smo dio rezultata istraživanja *Nasilje nad nastavnicima*, koji se odnosio na nasilje koje sprovode uprave ustanova, kao i metodologiju istraživanja: ciljeve, uzorak (1.304 zaposlena u prosvjetnim ustanovama), instrument istraživanja (upitnik kreiran za potrebe ovog istraživanja) i način obrade podataka. Radi lakšeg tumačenja rezultata, ponovićemo neke smjernice koje se odnose na obradu rezultata. Obrada podataka vršena je Statističkim programom za istraživanja u društvenim naukama (IBM SPSS 21.0). U programu SPSS rađene su mjere deskriptivne statistike (frekvencije, procenti, mjere centralne tendencije i mjere varijabilnosti). Testiranje značajnosti razlika rađeno je parametrijskim (t-test i ANOVA) i neparametrijskim testovima (Mann – Whitney U test i Kruskal – Wallis H test). Korišćena je jednosmjerna analiza varijance kojom smo nastojali provjeriti postoji li ukrštanjem zavisnih i nezavisnih varijabli statistički značajna razlika, npr. odgovorima zaposlenih u vezi s pritiskom koji trpe radi povećanja ocjene i nezavisne varijable – približan broj učenika u školi (Tabela 1). Jednosmjerna analiza varijance korišćena je pri upoređivanju rezultata jedne zavisne varijable unutar jedne nezavisne varijable koja se sastoji od više alternativa. Procenete bi trebalo gledati samo po kolonama. U posljednjoj koloni Ukupno je % po zavisnoj varijabli, radi informacije o zastupljenosti ispitanika po kategorijama. Ukoliko je razlika statistički značajna, uz naslov tabele je dat i nivo značajnosti razlika (*p < 0,05; **p < 0,01; p < 0,001).

Saradnja roditelja i nastavnika

Roditelji su „prvi nastavnici“, a porodica je primarni izvor podrške i učenja. U porodici dijete uči kako da se ponaša u određenim situacijama i u socijalnim interakcijama. Takođe, roditelji su aktivni učesnici vaspitno-obrazovnog procesa. Posvećivanje pažnje odnosu roditelja prema školi i obrnuto, važno je za pravilan razvoj djece i akademski uspjeh učenika. Svaki prosvjetni radnik je dužan da se tome posveti. Funkcija stručne službe u ustanovama je, takođe, da se ovaj odnos što bolje gradi. Djetetu su roditelji uzor dok ne pođe u školu. Važno je da se dijete u vrtiću i školi vezuje za autoritete, za nastavnike koji su uspostavili dobar odnos, dovoljno otvoren, ali ipak uz neophodnu distancu.

Nepovjerenje između prosvjetnog radnika i roditelja je najčešće kamen spoticanja u izgradnji kvalitetnog odnosa. Neuvažavanje zaposlenih u prosvjeti od strane roditelja je značajna prepreka u izgradnji odnosa koji treba da rezultira napretkom djeteta. Saradnja bi trebalo da bude obostrano korisna. Prevazilaženje eventualnih poteškoća može se postići povjerenjem između roditelja i ustanove. Međutim, to je veoma složen proces koji zahtijeva angažovanje obje strane. Povjerenje se može izgraditi upravo na blagovremenom prenošenju informacija,

otvorenom komunikacijom i podrškom prosvjetnih radnika roditeljima da iskažu svoje strahove, težnje i očekivanja. U ovim situacijama veoma je važno da se ograniči pristup informacijama, tj. da diskrecija bude zagarantovana i da se dobijene informacije koriste isključivo za dobrobit djeteta.

U školskom uzrastu je važno da eventualne nesuglasice s nastavnikom i primjedbe na račun njegovog rada roditelji ne otkrivaju pred djecom, nego da ih saopšte nastavniku lično, u prijatnom i otvorenom razgovoru.

Produkt zdravog odnosa škole i roditelja treba da bude motivisano dijete, spremno da usvaja nova znanja i da razvija sve kapacitete. Dijete koje ima samopouzdanje redovno pohađa školu, izgrađuje uspješno socijalne odnose i postaje dobro integrisana ličnost. Najbolji interes djeteta postiže se zajedničkim radom škole i porodice. Nastavnik i roditelj nijesu suprotstavljene strane, već tim koji ima zajednički cilj, a to je izgradnja zdrave i stabilne ličnosti.

Nasilje koje nad nastavnicima vrše roditelji učenika/djece

Prosvjetni radnici rijetko otvoreno govore o nasilju koje trpe u školi. Razlozi za to su mnogobrojni. Od straha da bi time bila narušena reputacija škole i mogućih problema s direktorom, do neke vrste stida i nemoći što se mire s takvom situacijom.

Nasilje nad nastavnicima nijesu samo fizički napadi i prijetnje, već i gotovo svakodnevno mentalno i verbalno nasilje. Ako se roditelju skrene pažnja da je neko ponašanje nedopustivo za školski ambijent, može nastati problem. Nastavnici zato često izbjegavaju sukobe tako što ćute.

Nasilje nad nastavnicima od strane roditelja učenika je ozbiljan problem koji se javlja u mnogim zemljama širom svijeta. Ovo ponašanje može uključivati verbalno nasilje, prijetnje, fizičko nasilje i drugo neprimjereno ponašanje koje ima za cilj zastrašivanje nastavnika. Roditelji najčešće izbjegavaju fizičko nasilje nad nastavnicima, jer je ono direktan oblik nasilja, te kao takvo iza sebe ostavlja vidljive posljedice koje privlače reakciju nadležnih organa i koje se mogu pravno sankcionisati.

Verbalno nasilje je najučestalije. To je najlakši i najbrži način da se neko povrijedi, jer je brzo, otvoreno i direktno. Ovakvo ponašanje može imati ozbiljne posljedice za nastavnike, uključujući osjećaj nesigurnosti, tjeskobe, stresa i straha. Takođe, može negativno uticati na nastavni proces, što dovodi do lošijih postignuća učenika. Ako prosvjetni radnik trpi nasilje od strane roditelja učenika/djece, nužno je odmah obavijestiti nadležne organe. Ovo uključuje upravu, policiju ili drugo nadležno tijelo. Važno je tražiti pomoć i podršku kolega, prijatelja i porodice kako bi se lakše izborili s posljedicama nasilja.

U većini zemalja, nasilje nad prosvjetnim radnicima smatra se krivičnim djelom, a posljedica toga je krivično gonjenje. Mnoge vaspitno-obrazovne ustanove treba da imaju definisanu politiku koja se odnosi na nasilje i obezbjeđuje sigurnost svojih zaposlenih.

Analiza nasilja koje prosvjetni radnici trpe od roditelja učenika/djece

Kako prosvjetni radnici procjenjuju prisustvo i učestalost nasilja koje nad njima vrše roditelji učenika/djece provjerili smo upitnikom, pitanjima koja se odnose, prije svega, na razne oblike verbalnog nasilja. Verbalno nasilje manifestuje se kroz prijetnje, pritiske, omalovažavanje, ogovaranje, zastrašivanje, iznošenje neistina... Rezultati su predstavljeni na Grafiku 1 i poređani su po učestalosti – od najučestalijih do najmanje učestalih.

Najčešće prisutno nasilje u školama predstavlja pritisak radi povećanja ocjene, zatim iznošenje neistina, vikanje, podizanje tona, te uznemiravanje telefonom. Najmanje je prisutno fizičko nasilje. To nikako ne znači da se ovaj oblik nasilja treba zanemariti, jer je apsolutno neprihvatljivo da postoji i u pojedinačnim slučajevima. Ismijavanje putem društvenih mreža sigurno je znatno prisutnije nego što to naši ispitanici navode.

Grafik 1. Koliko su zaposleni u prosvjeti izloženi nasilju od strane roditelja učenika/djece

U školama s preko 500 učenika značajno je veći pritisak roditelja, s ciljem povećanja ocjena nego u školama s manjim brojem učenika. Više od polovine anketiranih nastavnika osjetilo je tu vrstu pritiska (Tabela 1).

Tabela 1. Učestalost pritisaka roditelja s ciljem povećanja ocjene – prema broju učenika/djece u ustanovi iz koje dolaze zaposleni

		Približan broj učenika u školi				Ukupno
		do 150	od 151 do 500	od 501 do 1000	preko 1000	
Pritisak s ciljem povećanja ocjene	Nikada	68,88%	58,23%	49,34%	44,35%	53,17%
	Rijetko (jednom ili dva puta)	25,00%	23,78%	29,13%	28,49%	26,95%
	Povremeno (više puta)	4,59%	15,24%	17,85%	22,58%	16,52%
	Često/stalno	1,53%	2,74%	3,67%	4,57%	3,37%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Najčešće pritiske za povećanje ocjene vrše roditelji učenika osnovne škole pa gimnazije. U resursnim centrima nema te vrste pritiska (Tabela 2).

Tabela 2. Učestalost pritisaka s ciljem povećanja ocjene od strane roditelja – prema vrsti ustanove iz koje dolaze zaposleni *** $p < 0,001$

		Ustanova				Ukupno
		osnovna škola	gimnazija	stručna škola	resursni centar	
Pritisak s ciljem povećanja ocjene	Nikada	49,10%	51,56%	55,23%	90,00%	53,29%
	Rijetko (jednom ili dva puta)	28,65%	23,44%	28,85%	10,00%	26,76%
	Povremeno (više puta)	18,43%	17,19%	14,23%	0,00%	16,51%
	Često/stalno	3,82%	7,81%	1,67%	0,00%	3,36%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Podizanje tona, vikanje, zastrašivanje su, takođe, oblici nasilja koje sprovode roditelji. Oni su češći u školama s većim brojem učenika (oko 30% nastavnika Tabele 3, 4. i 5). I drugi oblici nasilja kao što su iznošenje neistina, podsticanje drugih roditelja protiv zaposlenih, zastrašivanje, prijatnje roditelja takođe su češći u osnovnim nego u srednjim školama i predškolskim ustanovama.

Tabela 3. *Obraćanje roditelja nastavniku povišenim tonom – prema broju učenika/djece u ustanovi u kojoj nastavnik radi prema broju učenika/djece u ustanovi iz koje dolaze zaposleni ***p < 0,001*

Približan broj učenika (djece) u ustanovi						
Podizanje tona, vikanje		do 150	od 151 do 500	od 501 do 1000	preko 1000	Ukupno
	Nikada	75,90%	75,54%	67,37%	64,96%	70,07%
	Rijetko (jednom ili dva puta)	18,46%	19,57%	27,11%	24,80%	23,17%
	Povremeno (više puta)	5,64%	4,28%	3,95%	9,43%	5,89%
	Često/stalno	0,00%	0,61%	1,58%	0,81%	0,86%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Oprilike trećine zaposlenih u osnovnim školama i gimnazijama imalo je iskustvo da roditelji viču na njih. Isto iskustvo imao je i svaki četvrti zaposleni u predškolskim ustanovama.

Tabela 4. *Obraćanje roditelja nastavniku povišenim tonom – prema vrsti ustanove u kojoj nastavnik radi ***p < 0,001*

Ustanova							
Podizanje tona, vikanje		predškolska ustanova	osnovna škola	gimnazija	stručna škola	resursni centar	Ukupno
	Nikada	74,03%	67,34%	67,19%	78,99%	100,00%	70,17%
	Rijetko (jednom ili dva puta)	15,58%	25,31%	25,00%	17,65%	0,00%	23,08%
	Povremeno (više puta)	10,39%	6,67%	4,69%	2,10%	0,00%	5,89%
	Često/stalno	0,00%	0,68%	3,13%	1,26%	0,00%	0,86%
	Ukupno		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Što je broj učenika/djece u ustanovi veći, prisutnije je podizanje tona, vikanje roditelja na zaposlene. U ustanovama s preko 1.000 učenika/djece, oko trećina zaposlenih je imala to neprijatno iskustvo.

Tabela 5. Zastrășivanje nastavnika koje sprovode roditelji – prema broju učenika/djece u ustanovi u kojoj nastavnik radi i *** $p < 0,001$

Približan broj učenika/djece u ustanovi						
		do 150	od 151 do 500	od 501 do 1000	preko 1000	Ukupno
Zastrășivanje (prijetnje tužbom, nasiljem..)	Nikada	81,54%	82,93%	75,65%	67,47%	76,04%
	Rijetko (jednom ili dva puta)	14,36%	12,80%	16,75%	21,77%	16,84%
	Povremeno (više puta)	3,59%	3,66%	6,81%	10,48%	6,58%
	Često/stalno	0,51%	0,61%	0,79%	0,27%	0,55%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Više od trećine anketiranih/zaposlenih u školama sa većim brojem učenika pretrpjelo je iznošenje neistina o njima koje su iznijeli roditelji, dok je u školama sa manjim brojem učenika to neprijatno iskustvo imao približno svaki peti zaposleni (Tabela 6).

Tabela 6. Iznošenje neistina o nastavniku koje sprovode roditelji – prema broju učenika/djece u ustanovi u kojoj nastavnik radi *** $p < 0,001$

Približan broj učenika (djece) u ustanovi						
		do 150	od 151 do 500	od 501 do 1000	preko 1000	Ukupno
Iznošenje neistina o zaposlenima	Nikada	79,38%	75,00%	65,45%	62,47%	69,15%
	Rijetko (jednom ili dva puta)	15,46%	17,99%	27,23%	27,88%	23,26%
	Povremeno (više puta)	4,64%	4,88%	6,28%	9,12%	6,50%
	Često/stalno	0,52%	2,13%	1,05%	0,54%	1,10%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Statistički značajne razlike između škola sa malim i velikim brojem učenika su i u stavkama koje se tiču podsticanja drugih roditelja protiv zaposlenih i uznemiravanje telefonskim porukama ili pozivima.

Verbalno nasilje pripada grupi psihičkog ili emocionalnog nasilja, jer utiče na psihičko funkcionisanje, odnosno narušava nastavnikove emocionalne i socijalne kompetencije.

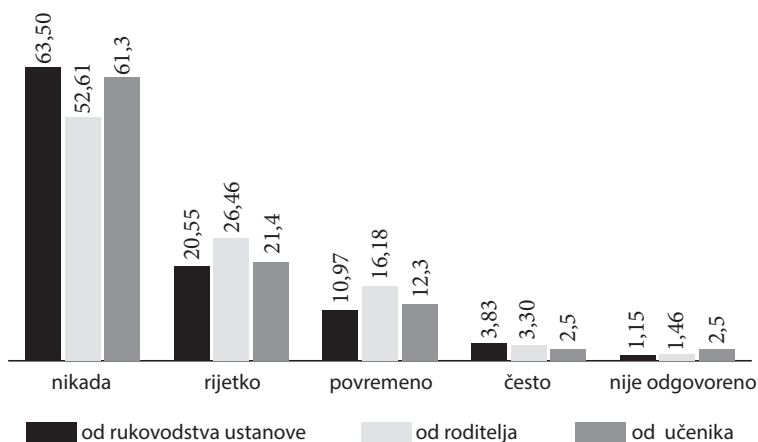
Svi ispitivani problemi koji se tiču nasilja koje sprovode roditelji nad nastavnicima pokazali su statistički značajan uticaj na osjećaj sigurnosti i opuštenosti na radnom mjestu. Izdvojili smo zastrašivanje i prijetnje (Tabela 7). Zbirno, oko

50% onih koji se osjećaju nesigurno, pretrpjeli su zastrašivanje ili prijetnje roditelja. Kod 15% ispitanika koji su pretrpjeli nasilje, to nije uticao na osjećaj sigurnosti.

Tabela 7. *Ismijavanje, ponižavanje, nazivanje nastavnika pogrdnim imenima koje sprovode roditelji i osjećaj sigurnosti zaposlenih *** $p < 0,001$*

Osjećaj sigurnosti i opuštenosti na radnom mjestu				
		Da	Ne	Ukupno
Zastrašivanje prijetnje	Nikada	84,12%	51,01%	76,21%
	Rijetko (jednom ili dva puta)	13,1%	28,5%	16,79%
	Povremeno (više puta)	2,51%	19,13%	6,44%
	Često/stalno	0,31%	1,34%	0,56%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%

Roditelji učenika češće vrše pritisak na nastavnike da povećaju ocjenu nego što to rade uprave ili sami učenici (Grafik 2).

Grafik 2. *Pritisak uprava, roditelja učenika, učenika na nastavnikovo ocjenjivanje*

Posljedice pretrpljenog nasilja

Neprijatne situacije i nesigurnost na radnom mjestu stvaraju uslove koji ne mogu biti podsticajni za rad, pogotovo ako postoji nasilje. Bilo kakvo nasilje ostavlja brojne posljedice koje mogu ometati nastavnike u svakodnevnom ličnom i profesionalnom funkcionisanju.

Svaki četvrti anketirani zaposleni u prosvjeti često osjeća zamor i ljutnju. Približno svaki peti osjeća gubitak motivacije i povećan stres kada je na poslu.

Česta je pojava zamora, ljutnje, stresa, glavobolje kod zaposlenih u ustanovama sa velikim brojem učenika. Više od trećine zaposlenih u školama s većim brojem učenika je često umorno i ljutito. U ustanovama sa malim brojem đaka većina se izjašnjava da nijesu ni umorni ni ljuti, dok skoro svaki četvrti zaposleni prepoznaje često kod sebe ove neprijatne emocije (Tabele 8 i 9), razlike su statistički značajne.

Tabela 8. Osjećaj zamora kod nastavnika – prema broju učenika/djece u ustanovi u kojoj nastavnik radi * $p < 0,05$

Približan broj učenika (djece) u ustanovi						
Čest osjećaj zamora		do 150	od 151 do 500	od 501 do 1000	preko 1000	Ukupno
	Nijesam siguran/ sigurna	20,6%	26,0%	20,8%	24,7%	23,3%
	Ne	55,3%	42,2%	46,9%	39,5%	44,8%
	Da	24,1%	31,8%	32,3%	35,8%	32,0%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabela 9. Osjećaj ljutnje kod nastavnika – prema broju učenika/djece u ustanovi u kojoj nastavnik radi * $p < 0,05$

Približan broj učenika (djece) u ustanovi						
Čest osjećaj ljutnje		do 150	od 151 do 500	od 501 do 1000	preko 1000	Ukupno
	Nijesam siguran/ sigurna	15,9%	25,5%	26,1%	25,1%	24,1%
	Ne	59,4%	44,6%	44,3%	42,3%	46,1%
	Da	24,7%	29,9%	29,6%	32,6%	29,6%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Najmanje svaki peti anketirani zaposleni u većim ustanovama je izložen povećanom stresu na poslu. To dovodi do češćih glavobolja i drugih štetnih posljedica po zdravlje pojedinca.

Tabela 10. *Povećani stres kod nastavnika – prema broju učenika/djece u ustanovi u kojoj nastavnik radi*

Približan broj učenika (djece) u ustanovi						
Povećan stres kad sam u odjeljenju/kolektivu		do 150	od 151 do 500	od 501 do 1000	preko 1000	Ukupno
	Nijesam siguran/sigurna	18,8%	19,9%	27,0%	23,9%	23,0%
	Ne	64,7%	54,1%	51,1%	50,9%	53,9%
	Da	16,5%	26,0%	21,9%	25,2%	22,9%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabela 11. *Glavobolja kod nastavnika – prema broju učenika/djece u ustanovi u kojoj nastavnik radi*

Približan broj učenika (djece) u ustanovi						
Česte glavobolje		do 150	od 151 do 500	od 501 do 1.000	preko 1.000	Ukupno
	Nijesam siguran/sigurna	15,7%	20,1%	18,9%	14,9%	17,6%
	Ne	72,9%	58,4%	62,2%	63,3%	63,1%
	Da	11,4%	21,5%	18,9%	21,8%	19,2%
	Ukupno	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zaposlenima je teško da kreiraju nastavu i podsticajne situacije za učenje u okolnostima kada su im zdravlje i mir ugroženi. Oni koji se osjećaju nesigurno na svom radnom mjestu, zbog potencijalnog nasilja, manje su motivisani i manje predani svom poslu, a može se javiti i negativan stav prema nastavničkoj profesiji. Velika izloženost stresu vodi do profesionalnog izgaranja, pa svaki peti zaposleni razmišlja i o napuštanju profesije.

Reakcija škole na nasilje nad zaposlenima

Tolerancija na nasilje u školama ne smije postojati, te se nakon svakog prepoznavanja ili nastavnikove pritužbe na nasilje očekuje kvalitetna i brza reakcija škole i školskog osoblja. Pružanje pomoći žrtvama vrlo je važno, ali isto tako i nasilnicima i posmatračima, kako bi se spriječila pojava ozbiljnih posljedica nasilja.

Komentari anketiranih

Jednoj djevojčici sam uzela test jer je uprkos brojnim opomenama prepisivala i pričala glasno za vrijeme rada. Djevojčica je burno reagovala, zvala je telefonom roditelje i majka i sestra su se za 10 minuta našle ispred moje učionice, verbalno su me napale. Nijesam htjela tu da razgovaram s njima, pa smo razgovor nastavile u kancelariji kod direktorice. Tamo sam se osjećala kao na suđenju. Krenula je priča da ja imam nešto protiv te djevojčice, da ja nju mrzim itd. Sestra djevojčice se ponašala izuzetno nekulturno, pušila je cigaretu za vrijeme razgovora i govorila je kako je razmišljala da me ošamari. Direktorica je pokušavala da smiri situaciju, da nekako balansira. Kasnije sam dobila savjet da ne moram baš tako strogo da posmatram na to što djeca prepisuju na kontrolnom, ipak su to djeca, i mi smo bili djeca itd.

...

Roditelj je tražio da popravim ocjenu iz predmeta koji ne predajem, jer sam, kaže, dužna kao odjeljenjski starješina.

...

Nakon što je učenik dobio na testu jedinicu (nijedan bod nije imao, test poslat roditeljima na uvid), otac učenika me je prvo pozvao telefonom i psovao, a onda i vrijeđao na nacionalnoj osnovi. I to je bilo malo, pa je došao u školu (naravno bez testa). Govorio je kako je njegovo dijete istraumirano došlo iz škole jer sam mu dala 1- (jedan minus, što je naravno laž, jer ta ocjena ne postoji). Dok smo bili kod direktora u kancelariji, gdje me je direktor zdušno branio, primijetili smo da je otac u vidno alkoholisanom stanju nedozvoljeno snimao naš razgovor. Škola je obavijestila policiju, a ja završila u hitnoj.

...

Roditelj je bez najave otvorio vrata učionice u kojoj sam držala čas i gestikulirajući mi pokazao da izađem napolje, bez izvinjenja i opravdanog razloga, već samo da bi me ubjeđivao da njegovom djetetu treba da zaključim odličnu ocjenu. Isti taj roditelj je za vrijeme trajanja eksterne provjere ometao testiranje.

...

Prijećenje poznatim osobama za koje roditelji znaju da pripadaju raznim partijama, s naglaskom ako ne bude kako oni žele, da nikad više u prosvjeti raditi neću.

...

Roditelj je nagovorio svoje dijete da me krišom snimi mobilnim telefonom (zvuk). Snimak su namontirali i preko medija napravili glavnu vijest u državi da sam nacionalista koji ne priznaje zemlju u kojoj živi, i narod među kojem živim. Izbacili su me s posla s montiranom i unaprijed osmišljenom aferom. Sud me je

vratio, posle 10 meseci pakla od života, na posao, za koji sam dobila državnu nagradu.

...

U zbornici prijatna roditelja fizičkim nasiljem, prestankom radnog odnosa, jer je on 'bitan', samo zato što nijesam htjela da poklonim ocjenu.

Iz komentara ispitanika „čita“ se ogorčenost zaposlenih koji su pretrpjeli nasilje, a nijesu dobili adekvatnu pomoć i podršku. Svakako su zabrinjavajuće izjave zaposlenih u prosvjeti da se ne obraćaju nikome za pomoć, jer se nasilje ne može riješiti.

Veliki broj ispitanika je naveo probleme sa sistemom koji previše štiti učenike, koji ne poštuje nastavničku profesiju, preopterećenost ustanova brojem djece/učenika, uticaj politike...

Zbog svega navedenog Sindikat prosvjete Crne Gore će se u narednom periodu zalagati:

- da zaposleni u prosvjeti dobiju status službenog lica dok su na radnom mjestu u ustanovi;
- da roditelji snose sankcije (novčane ili neke druge) u slučaju da njihovo dijete izvrši fizički napad na zaposlene u ustanovi obrazovanja i vaspitanja;
- da se ubrza započeti projekat sa zaštitarima u školama;
- da se preko psihološko-pedagoških službi u školama pojača saradnja s roditeljima u okviru programa prevencije nasilja;
- da se poveća broj stručnih saradnika u školama, kao i saradnja s centrima za socijalni rad, a sve u cilju smanjivanja nasilja nad nastavnicima u školama;
- da se pritisak uprave, roditelja i učenika na nastavnike po pitanju ocjenjivanja tretira kao vid nasilja nad nastavnicima;
- da se na školskom sajtu objave kriterijumi i protokoli za svaki predmet i razred u vezi s ocjenjivanjem učenika;
- da se naprave jasni protokoli postupanja u ustanovama u slučaju nasilja nad nastavnicima.
- za kreiranje programa psihološke podrške nastavnicima radi smanjenja posljedica stresa.

Literatura

1. *Povezanost učestalosti nekorektnog ponašanja i viktimiziranja nastavnika sa spolom, uspjehom i školskim angažmanom učenika*. Bilić, Vesna (2014). U: Mojca Orel (ur.), *Modern Approaches to Teaching the Coming Generations* (str. 49–59). Ljubljana: EDUvision.
2. *Nasilno ponašanje učenika prema nastavnicima u relaciji sa školskom klimom*, diplomski rad, Marko Prpić, Zagreb, 2018.
3. *Nekorektno i nasilno ponašanje nad učiteljima*, diplomski rad, Anita Marčinković, Zagreb, 2018.
4. *Nasilje učenika nad nastavnicima*, diplomski rad, Helena Šargač, Rijeka, 2020.
5. Garrett, L. (2014). *The Student Bullying of Teachers: An Exploration of the Nature of the Phenomenon and The Ways in which it is Experienced by Teachers*
6. Dzuka, J., i Dalbert, C. (2007). *Student violence against teachers: Teachers' well-being and the belief in a just world*. *European Psychologist*
7. *Zastupljenost nasilja nad nastavnicima; Primjer istraživanja u Republici Hrvatskoj*, Mirela Müller, Daria Debak, <https://hrcak.srce.hr/clanak/378034>,

VIOLENCE AGAINST TEACHERS

2nd part – violence of students and parents against teachers

Abstract

The 2nd part of the research was conducted by the Education Trade Union. The aim of the research was to examine the kinds and frequency of violence against the employees in schools and kindergartens by students' parents. We believe that this topic is very important since the constructive collaboration between parents and school employees adds very much to better learning results and development of children.

The common violence issue against teachers is the pressure made by parents to obtain higher grades for their children. This phenomenon is more frequent in schools with more than 500 students. When it comes to secondary schools, it is more frequent in gymnasiums than in vocational schools.

Teaching personnel subjected to threat and violence often have headaches, feelings of fatigue, anger, insecurity, and anxiety.

Keywords: *collaboration, parents, educators, types of violence, feeling of safety, violence, consequences.*

Jakov SABLJIĆ¹

FILM *DRUŠTVO MRTVIH PJESNIKA* U METODIČKOM KONTEKTU

Rezime

U radu se iznose prednosti uključivanja filma za rad u nastavi na fakultetu. Pri tom je metodički aktualiziran poznati film *Društvo mrtvih pjesnika* (1989). Osim toga, u radu se iznose ishodi učenja, metodički tijek i sadržaj nastavnih sati sa svim etapama za dva pristupa filmu – analizu nakon gledanja cjelovitoga filma *Društvo mrtvih pjesnika* i analizu nakon gledanja određenih dijelova istoga filma. Time su ponuđeni metodički modeli filmske analize djela s likom nastavnika kao oglednim primjerima nastavnoga rada na filmu koji nastavnicima početnicima služi za emocionalnu identifikaciju i pojačanu refleksiju o poslu nastavnika.

Ključne riječi: *Društvo mrtvih pjesnika, filmska analiza, metodički modeli rada.*

Uvod

Film odnosno filmska umjetnost nije tek prolazan izvor zabave, nego je i medij koji valja uključiti u odgojno-obrazovnu vertikalnu na svim razinama. Kako je tehnologija u suvremenosti postala lako dostupnom, film je moguće inkorporirati u nastavu pa tako i u visokoškolsku nastavu na fakultetima.

¹ Dr Jakov Sabljčić, Filozofski fakultet Osijek, Hrvatska.

Mnogo je prednosti korištenja filma u učionici. Naime, film učenike i studente zorno i neposredno upoznaje s različitim povijesnim i kulturnim kontekstima donoseći mnogo autentičnoga materijala na uvid (usp. Kajzer, 2009; Voler & Vidovs, 1993). Prema tome, film na izravan vizualan način donosi svu šarolikost i bogatstvo određene kulture u učionicu, a posebno aspekte kulture koje je inače teško dočarati u njihovoj izvornosti (Mekdonald & Mekdonald, 1991). Dejvid Vud (1992: 4) tvrdi da film omogućuje stvaranje „višejezične i multikulturalne oaze“ u učionici privremeno zamjenjujući „jednojezično i monokulturno društvo“. Osim toga, film je zanimljiv jer je dio popularne kulture te tako privlači zanimanje studenata što tradicionalni pedagoško-metodički pristupi ne mogu (Melinger & Rosi, 2003).

Poznati film *Društvo mrtvih pjesnika* (*Dead Poets Society*) iz 1989. godine sadrži radnju koja se odvija u prestižnom internatu u Sjedinjenim Američkim Državama pedesetih godina XX stoljeća. Gospodin Džon Kiting, profesor književnosti, potiče svoje učenike na pobunu protiv natjecateljskog i konzervativnog internata kojem pripadaju, zatim da se usredotoče na užitke i iskustva u sadašnjosti te da ispune svoje umjetničke i kreativne mogućnosti. Na svojim satovima književnosti poziva ih da odbace akademski pristup književnosti čak i trganjem stranica iz svojih čitanki/udžbenika, da preuzmu inspiraciju za razumijevanje poezije iz svojih osobnih života i da doslovno stanu na klupe u učionici kako bi upoznali nove perspektive na svijet, život i umjetnost.

Društvo mrtvih pjesnika pripada onom korpusu filmova koji predstavljaju nastavnike kao autonomne pionire transformacije, to jest gotovo kao mađioničare. Riječ je o liku nastavnika/nastavnice kao junaka/junakinje koji donosi hrabre odluke i potiče promjene u svojim učenicima, društvu, obrazovnom sustavu i svijetu općenito. Gledanje filmova o nastavnicima može nadahnuti i ohrabriti studente nastavnčkih smjerova ili nastavnike početnike. Naime, „takvi filmovi omogućuju emocionalnu identifikaciju, otkrivaju poteškoće, pojačavaju refleksiju i dovode do plodne rasprave. Filmovi mogu poslužiti kao izvrstan alat za jačanje koncepcija autonomnog i transformativnoga poučavanja kod nastavnika“ (Švarc-Franko, 2016: 997).

Analize i rasprave o filmu *Društvo mrtvih pjesnika* provedene su na Filozofskom fakultetu u Osijeku s jednopredmetnim i dvopredmetnim studentima kroatistike. Analiza i rasprava ostvarena je tijekom blok-sata od 90 min, a studenti su ranije pogledali film u skladu s dobivenim smjernicama i uputama za gledanje i praćenje radnje filma i likova u njemu. Druga analiza i rasprava ostvarena je parcijalnim gledanjem dijelova filma, to jest odabranih scena da bi se analiza i rasprava realizirala tijekom jednoga nastavnoga sata od 45 min.

Prvi metodički model – analiza i rasprava o filmu nakon cjelovitoga gledanja

Više je odgojno-obrazovnih postignuća koja se postižu analizom i raspravom o cijelom filmu *Društvo mrtvih pjesnika*. Ishodi učenja za afektivno područje jesu sljedeći: student surađuje tijekom skupinskoga rada i rada u paru; student izražava stav o postupcima likova u filmu; student izražava stav o trenutačnom stanju školstva; student raspravlja o važnosti umjetnosti u svakodnevnom životu. Što se tiče kognitivnoga područja, ishodi učenja mogu se za to područje razvrstati ovako: student uspoređuje tradicionalni pristup nastavi sa suvremenim pristupom nastavi; student zaključuje o glavnim temama filma; student analizira probleme koji se javljaju u rigidno strukturiranom i tradicionalnom školskom kontekstu; student procjenjuje važnost suvremenoga pristupa nastavi; student navodi kratak sadržaj filma. Napokon, psihomotoričko područje obuhvatalo bi ove ishode učenja: student pismeno oblikuje tekst; student se usmeno izražava; student izdvaja argumente potrebne za potkrepljivanje stavova.

Doživljajno-spoznajna motivacija

Dvosat analize i rasprave o filmu *Društvo mrtvih pjesnika* počinje pitanjem za studente: *O čemu vam je najdraže razmišljati – prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti?* Slijede odgovori studenata: *Volim više razmišljati o budućnosti jer se ne volim vraćati u prošlost. Budućnost je uzbudljivija./ Ja više volim razmišljati o prošlosti i događajima iz prošlosti./ Volim najviše razmišljati o sadašnjosti. Nema smisla vraćati se u prošlost ili trošiti vrijeme razmišljajući o budućnosti.* Nakon toga, nastavnik govori studentima kako će odgovoriti na četiri pitanja tako što će u svoje bilježnice na sredini papira napisati svoje ime i prezime, a u četiri kuta (dva u gornjem dijelu bilježnice i dva u donjem dijelu bilježnice) odgovorit će na četiri pitanja (grafikon *four square* ili četiri kvadrata): *Što je moj san?, Tko je bio moj omiljeni nastavnik i zašto?, Je li umjetnost važna u svakodnevnom životu? i Vidim li se kao nastavnik tradicionalnog ili suvremenog tipa?* Primjer stranice nastavnik prikazuje preko projektora. Studenti imaju šest minuta kako bi odgovorili na pitanja.

Slijede odgovori studenata. Prvo pitanje: *Moj san jest postati profesor hrvatskog jezika./ Moj san je biti sretan u životu./ Moj san je živjeti u Londonu.* Drugo pitanje: *Moj omiljeni nastavnik bio je nastavnik matematike jer je bio strpljiv u svom poslu i zanimljivo je podučavao./ Moja omiljena nastavnica bila je iz hrvatskog jezika jer je probudila moju ljubav prema književnosti i brinula se za nas./ Nemam najdražeg nastavnika.* Treće pitanje: *Smatram da je umjetnost važna u svakodnevnom životu jer ona čini ljude i našu kulturu,*

zbog nje postajemo bolji ljudi./ Ne smatram da je umjetnost važna u svakodnevnom životu jer se od nje baš i ne može puno zaraditi. Četvrto pitanje: Vidim se kao nastavnik tradicionalnog tipa jer volim rad, red i disciplinu./ Više se vidim kao nastavnik suvremenog tipa jer volim ubaciti svoju kreativnost i kreativnost učenika u nastavni sat. Kada studenti odgovore na pitanja zapisivanjem u bilježnice, nastavnik prozove neke od njih kako bi rekli svoje odgovore te ih prokomentirali s drugim studentima.

Najava analize i rasprave o filmu s objavom ishoda učenja

Poželjno je da studenti ranije pogledaju film te se pripreme za dvosat analize i rasprave o filmu *Društvo mrtvih pjesnika* (mogu ga pogledati na prethodnim satima na fakultetu). U ovoj etapi dvosata nastavnik podsjeti studente na smjernice koje su dobili na prethodnim satima vezane uz ključne dijelove filma. Studenti su trebali obratiti pozornost (i praviti kratke bilješke o tome) na gospodina Kitinga kao nastavnika i njegove nastavničke metode i oblike rada. Zatim su trebali obratiti pozornost na odnos g. Kitinga i ostatka internata, to jest usporediti pogled g. Kitinga na svijet i školovanje u odnosu na stav internata *Welton Academy*. Naposljetku, trebali su pažljivo motriti odnose učenika i njihovih roditelja. Potom profesor ističe kako će se u sklopu analize i rasprave o filmu govoriti o najvažnijim temama i porukama filma te kako će se posebno naglasiti u filmu prikazane nastavničke metode i oblici rada g. Kitinga.

Profesor u ovoj etapi treba navesti ishode učenja dvosata: analizu filma, usporedbu suvremenoga i tradicionalnoga pristupa nastavi, raspravu o odnosu slobodnog načina razmišljanja i prihvaćanja autoriteta te na razvijanje pisanog i usmenog izražavanja. Potom nastavnik zapisuje naslov filma *Društvo mrtvih pjesnika* na tablu, pokraj naslova filma zapisuje godinu izlaska filma te ispod naslova informaciju o redatelju filma. Studenti isto zapisuju u svoje bilježnice.

Lokalizacija filma

Profesor usmjerava pozornost studenata na prethodno napisane informacije na tabli te započinje etapu lokalizacije filma, to jest njegovo smještanje u vremenski i autorski/glumački kontekst. Napominje da je *Društvo mrtvih pjesnika* filmska drama koja je u režiji Pitera Vijera objavljena 1989. godine te kako je riječ o nagrađivanom filmu. Naime, 1990. godine film je osvojio Oskara za najbolji scenarij, a dobio je nominacije za najbolji film godine, najboljega glumca u glavnoj ulozi i najboljega redatelja. Također je osvojio BAFTA nagradu za najbolji film i filmsku glazbu.

Osim toga, film predvodi svjetski poznati, nažalost pokojni, glumac Robin Vilijams zasigurno svima znan po raznolikim humorističnim ulogama kojima je uljepšao i razvedrio filmsku scenu svojega vremena. Glumce koje bi studenti također mogli prepoznati jesu Itan Hok i Robern Šon Lenard koji se kasnije proslavio u ulozi doktora u seriji Doktor Haus. Kao zanimljivost valja istaknuti da je u filmu Robin Vilijams ukratko demonstrirao svoj talent oponašanja poznatih osoba, da je to zaista bila njegova specijalnost te da, ako su željni smijeha, potraže na internetu video-priloge u kojima Vilijams iznimno vješto oponaša veliki broj poznatih osoba.

Objavljivanje doživljaja i provjera recepcije filma

Slijedi prisjećanje na pogledani film pomoću metode dvostrukoga kruga sjedenja, to jest vježbe s kugličnim ležajevima (v. Mates, 2007). Profesor upućuje studente na to da oblikuju dva kruga – jedan vanjski krug i jedan unutarnji – tako što će neki studenti sjesti u vanjski krug, a neki u unutarnji krug. Oni u unutarnjem krugu okrenut će se prema studentima u vanjskome krugu tako da svaki student ima svojega partnera. Njihov je zadatak tijekom spomenute aktivnosti sažeti radnju filma u nekoliko rečenica i nabrojiti teme koje su uočili u filmu. Profesor zadatak zapisuje na tabli kako bi svima bio vidljiv tijekom aktivnosti.

Prema tome, u prvom krugu rada oni studenti koji sjede u vanjskom krugu daju svoj odgovor na zadatak onima koji sjede u unutarnjem krugu odnosno svojim partnerima. Za to će imati tri minute. Potom partner koji je do tada slušao sažima odgovor svojega partnera te dodaje što je još primijetio. Za to ima minutu. Zatim se studenti u vanjskome krugu pomiču za nekoliko mjesta te tako nastaju nova partnerstva. Sada oni studenti koji sjede u unutarnjem krugu daju svoj odgovor na zadatak studentima u vanjskom krugu. Student u vanjskom krugu sluša i rezimira odgovor svojega partnera. Na kraju aktivnosti proziva se barem četvero studenata, dvoje iz unutarnjega kruga i dvoje iz vanjskoga kruga, kako bi prezentirali sažetke odgovora svojih partnera te tako pokazali rezultate kratke analize filma. Slijede odgovori studenata i opis tijeka aktivnosti:

Prvi krug

Student u vanjskom krugu: „Film *Društvo mrtvih pjesnika* priča je o mladim učenicima koji pokušavaju pronaći svoj put u svijetu vanjskih očekivanja i strogog autoriteta. U pronalaženju svojega glasa pomaže im gospodin Kiting, nastavnik engleske književnosti, koji svojim nekonvencionalnim metodama uspijeva prodrijeti do učenika koji nisu naviknuli stavljati ičiji autoritet u pitanje.

Na kraju filma događa se tragedija tako što si jedan od učenika oduzima život suočen s budućnošću koju ne želi za sebe i roditeljima koji ga odbijaju razumjeti kao misleću osobu. Nastavnik Kiting dobije otkaz, ali njegovi postupci i karakter zauvijek ostaju u pozitivnom sjećanju njegovih učenika. Smatram da su glavne teme filma odnos vlastitih želja prema očekivanjima drugih te suprotstavljanje tradicionalnog i suvremenog pristupa nastavi.“

Student u unutarnjem krugu: „Dakle, sadržaj filma *Društvo mrtvih pjesnika* može se sažeti kao priča o pozitivnom učinku jednog nastavnika engleske književnosti na svoje učenike i njihov pogled na svijet tako što je gradivo predstavio na originalan i nekonvencionalan način. Unatoč tragediji koja se dogodila, prijateljstvo, utemeljeno u Društvu mrtvih pjesnika koje su osnovali, pomaže im u preživljavanju cijele situacije. Teme filma jesu odnos vlastitih želja prema očekivanjima drugih, suprotstavljanje tradicionalnog i suvremenog pristupa nastavi te bi se tome još mogla dodati važnost slobode izražavanja.“

Drugi krug

Student u unutarnjem krugu: „U filmu je riječ o odnosu nastavnika Kiting i njegovih učenika internata Velton, inače poznatoga po svojoj strogoj disciplini. Profesor im pomaže otkriti sebe i svoje snove tako što svoju nastavu engleske književnosti organizira i provodi na neobične načine. Učenici, inspirirani klubom Društva mrtvih pjesnika čiji je član u svojoj mladosti bio profesor Kiting, osnivaju svoj, istoimeni klub koji im pomaže otkriti ljepotu i vrijednost poezije. Potaknut Kitingovim pristupom, učenik Nil [Neil] otkriva strast prema glumi koja nailazi na otpor njegovih roditelja. Nil počini samoubojstvo jer se ne može pomiriti sa situacijom u kojoj se nalazi. Škola okrivljuje profesora Kitinga, te on dobiva otkaz. Mislim da su teme filma borba za vlastite snove i važnost suprotstavljanja autoritetu.“

Student u vanjskom krugu: „Film je priča o odnosu gospodina Kitinga i učenika koji ostaju inspirirani njegovim neuobičajenim nastavničkim pristupom engleskoj književnosti. Kiting je u mladosti bio član Društva mrtvih pjesnika te učenici žele emulirati djelovanje takvoga kluba. Otkrivanje sebe i svojih interesa određenih učenika nailazi na otpor njihovih roditelja te se događa tragedija. Kiting biva otpušten jer škola na njega svali svu krivicu za nesretni događaj. Učenici su svjesni nepravde koja je počinjena i odaju počast svojem profesoru. Glavne teme filma jesu borba za vlastite snove, važnost suprotstavljanja autoritetu i važnost suvremenoga pristupa u nastavi koji uzima u obzir učenikove potrebe i interese.“

Određivanje oblika rada – podjela u grupe

Profesor objašnjava studentima kako će biti podijeljeni u skupine. Uzmu se četiri slavne slike (dvije slike – *Suncokret* i *Zvezdana noć* Vinsenta van Goga, *Mona Liza* Leonarda da Vinčija i *Krik* Edvarda Munka) te se svaka izreže na četiri dijela. Svaki student dobije jedan dio slike te se trebaju međusobno pronaći kako bi spojili sliku. Svaka slika predstavlja jednu skupinu.

Analiza i rasprava

Nakon što su studenti podijeljeni u četiri do pet grupa po četvero članova, profesor ih upućuje na sljedeću metodu – grupnu analizu. U grupnoj analizi studenti trebaju skupinski analizirati određena pitanja i teze postavljene na osnovi filma. U grupama svaki student dobiva list papira na kojemu je naznačeno pitanje, problem ili teza o kojima trebaju raspraviti u svojim skupinama. Svaka grupa ima drugačije pitanje, problem ili tezu. Na listu papira svaki pojedini član prvo zapisuje svoje osobno mišljenje o pitanju, problemu ili tezi. Zatim svatko prosljeđuje svoj papir sljedećem članu grupe u smjeru kazaljke na satu. Svaki student treba posebno analizirati mišljenje i prethodne komentare te po mogućnosti iznijeti i nove misli. Svoje komentare i nove misli na temelju misli prethodnoga studenta zapisuju se u dio na listu papira za 1, 2. ili 3. komentar, ovisno o tome kada je dobio list papira u ruke. Papiri kruže uokolo dok ne dođu ponovno do osobe koja je napisala prvo mišljenje. Ona pravi sažetak dosadašnjih rezultata rada, to jest komentara svojih kolega te po potrebi dodaje vlastita razmišljanja. Naposljetku se nasumično odabire po jedan student iz svake grupe koji iznosi rezultate rada. Za rad na svakome od papira studenti imaju od tri do pet minuta. Svaki nastavni listić sadrži tek jednu od teza za raspravu i komentare članova skupine. Zadaci na nastavnim listićima glase:

1. „Puno riskirate time što ih potičete da postanu umjetnici.“ Iako je Kiting odgovor na ovu primjedbu kolege nastavnika bio da on zapravo potiče slobodan način razmišljanja, a ne umjetništvo, postoji li mogućnost da poticanje umjetničkoga načina razmišljanja može biti korisno i za zanimanja koja se ne nalaze u umjetničkom području?
2. Je li sudbina učenika Nila mogla biti drugačija? Da ste njegov nastavnik, što biste poduzeli?
3. Je li stav g. Perija, Nilova oca, opravdan?
4. Teza: Nastavnik Kiting neodgovoran je i neozbiljan nastavnik.
5. Teza: Nastavnik Kiting kreativan je, mudar i osviješten nastavnik.

Primjer odgovora, komentara i zaključka

Pitanje: „Puno riskirate time što ih potičete da postanu umjetnici.“

Iako je Kitingov odgovor na ovu primjedbu kolege nastavnika bio da on zapravo potiče slobodan način razmišljanja, a ne umjetništvo, postoji li mogućnost da poticanje umjetničkog načina razmišljanja može biti korisno i za zanimanja koja se ne nalaze u umjetničkom području?

Moje mišljenje: „Smatram da je i te kako korisno razvijati načine razmišljanja nalik onima koje imaju umjetnici. Umjetnici, kako bi bili uspješni u svojoj zadaći, a to je stvaranje novog djela, trebaju biti kreativni, dosjetljivi, originalni i senzibilni. Sve te karakteristike poželjne su u bilo kojem području djelovanja. Prve tri navedene očite su, ali i senzibilnost je poželjna kako bi se bilo kakvome poslu, pogotovo ako je riječ o radu s ljudima, prilazilo s osjetljivošću, empatijom i obzirom prema zadatku i prema ljudima.“

1. komentar: „Slažem se s prvim mišljenjem. Vrlo je važno posjedovati takve karakteristike bili mi umjetnici, učitelji, doktori, kuhari ili što drugo. U svemu je važno moći i intuitivno i racionalno osjetiti kada i kako postupiti, a da bude pravilno. Između ostalog, u nastavničkom pozivu to bi se moglo poistovjetiti s ‘pedagoškim taktom’.“

2. komentar: „Osobno se ne slažem s prethodna dva mišljenja. Postoje zanimanja u kojima je potrebno biti vrlo pribran i ‘hladan’, u kojima je potrebno biti precizan i vješto baratati činjenicama, u kojima nema mjesta greškama. U takvim poslovima nije poželjno dopuštati emocijama da nas nadvladaju jer bi to moglo proizvesti nepoželjan učinak.“

3. komentar: „Smatram da razvijanje umjetničkoga načina razmišljanja ima svoje pozitivne i negativne strane. Slažem se s prethodnim komentarom da je u određenim visokorizičnim poslovima takav način razmišljanja nepoželjan, ali ujedno smatram da bi poučavanje učenika takvom razmišljanju pridonijelo njihovu cjelokupnom razvoju u zrele, cjelovito oblikovane pojedince koji su spremni suočiti se sa životom i svim njegovim problemima. Također, poticanje umjetničkog izražavanja može naučiti učenike kako se učinkovito i kreativno nositi sa svojim poteškoćama i kreativno se izraziti.“

Moj zaključak: „Razvijanje umjetničkog načina razmišljanja, za koje bi se moglo reći da je, između ostalog, i slobodan način razmišljanja kako je to rekao g. Kiting, ima svoje pozitivne i negativne strane. S jedne strane, istina je da postoje zanimanja u kojima bi slobodnije razmišljanje, a stoga moguće i nedovoljno

fokusirano razmišljanje, bilo nepoželjno. No s druge strane, u većini zanimanja kao i u svakodnevnom životu, smatram da bi takav način razmišljanja imao pozitivan učinak. Također bi to potaknulo pojedince koji možda ne smatraju da su sposobni biti umjetnicima na kreativno izražavanje koje može imati blagotvorne učinke na fizičko i mentalno stanje osobe.“

Usustavljivanje

Nastavnik stavlja četiri A4 lista papira na kojima su ispisane četiri izjave u različite kutove učionice – „Potpuno se slažem“, „Djelomično se slažem“, „Djelomično se ne slažem“ i „Potpuno se ne slažem“. Izjava koju studenti trebaju komentirati glasi: *U budućnosti želim biti kao profesor Kiting*. Kada se studenti opredijele za jednu od četiri izjave, argumentiraju zašto su se odlučili na tu izjavu. Slijede odgovori studenata: *Potpuno se slažem jer je profesor Kiting pokazao empatiju prema učenicima i poticao ih je da budu bolji učenici i ljudi na kreativne načine./ Djelomično se slažem jer iako je profesor Kiting kroz kreativnost približio nastavu učenicima, katkad je znao biti neprofesionalan./ Djelomično se ne slažem s izjavom jer je profesor Kiting znao katkad imati loš utjecaj, ali i biti tu uz učenike kada im je to bilo potrebno./ Potpuno se ne slažem s izjavom zato što se profesor Kiting ponio vrlo neprofesionalno, nije mu bilo stalo do pravila škole i podržavao je učenike u lošem ponašanju.*

Vrednovanje

Studentima se uruče listići o procjeni vlastitog i tuđeg doprinosa suradnji u grupi (Prilog I). Pomoću tablice studenti trebaju ocijeniti sami sebe i jednog studenta iz svoje grupe. Rezultate procjene drugih studenata u grupi studenti će raspraviti unutar grupe.

Zaliha

Ako ostane vremena, studenti trebaju izraziti svoja mišljenja i osjećaje o školstvu tako što bi u paru (s osobom pokraj koje sjede u klupi) napisali pjesmu od tri strofe te bi svaka strofa imala najviše četiri stiha.

Primjer pjesme:

*Katkad je teško ustati se
van izaći u hladan, vjetrovit dan*

*Na satu često šutim, mislim da je bolje
ništa ne govoriti i sačuvati volje*

*Ipak, kad zvono zazvoni
i počne sat književnosti,
znam da sam na sigurnom
i potpuno joj se prepustim.*

(Hana Šprem i Ena Šprem)

Drugi metodički pristup filmu *Društvo mrtvih pjesnika*

Drugi metodički pristup filmu kao tip sata može se odrediti ovako: rasprava o nekoliko kratkih video-priloga iz dugometražnoga filma *Društvo mrtvih pjesnika*. Zastupljeni oblici rada bili su čelni i individualni, a od nastavnih metoda sljedeće: metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda razgovora, metoda pisanja, oluja ideja i Venov dijagram. Od nastavnih sredstava i pomagala valja izdvojiti školsku tablu, računalo, projektor, film i nastavne listiće. Glavni nastavni ishodi učenja ovoga sata jesu: uočavanje naučenih nastavnih sustava, metoda i oblika rada u filmu te analiziranje i kritičko proučavanje nastavnih sati drugoga nastavnika.

Doživljajno-spoznajna motivacija

Nastavni sat profesor započinje s nekoliko uvodnih, općenitih pitanja: *Zašto učimo/poučavamo književnost? Navedite djelo koje je ušlo u kanon svjetske književnosti, to jest smatra se 'klasikom', koje ste čitali za lektiru, a nije vam se sviđelo. Objasnite. Što ako se učeniku ne sviđa djelo koje se obrađuje na nastavi ili nijedno djelo iz popisa lektire? Kakav bi bio vaš stav prema tom učeniku da ste u poziciji nastavnika?*

Najava teme

Profesor ukratko opisuje film i daje osnovne informacije o njemu: godini nastanka, imenima redatelja i glumaca, sadržaju skraćenom u nekoliko rečenica kako bi studenti shvatili kontekst video-priloga koje će gledati u sljedećoj etapi.

Gledanje kratkih video-priloga iz filma

Prije gledanja video-priloga profesor studentima naglašava da obrate pozornost na sustave, metode i postupke kojima se u filmu koristi profesor književnosti.

Također im uruči scenarije video-priloga kako bi ih mogli lakše pratiti i kako bi kasnije mogli pronaći rečenice koje smatraju važnima za raspravu. Video-prilozi koji su pogledani odnose se na sljedeće scene iz filma: *Ripping the Books*, *What will your verse be?*, *3-rd Lesson – Look at Things in a Different Way* i *Conformity Scene*.

Emocionalno-intelektualna stanka

Kratka stanka kako bi studenti sabrali dojmove o pogledanim video-prilozima.

Rasprava o video-prilozima

Metodom dijaloga i pomoću niza pitanja studenti raspravljaju o pogledanim video-prilozima.

Pitanja za raspravu

1. Što mislite o metodi poučavanja g. Kitinga?
2. Slažete li se s njim? Ima li nekoga tko bi drugačije postupio u skladu s nekom drugom metodom? Zašto? Što vam se (ne) sviđa kod Kitingove metode?
3. Kako biste reagirali kad bi nastavnik/profesor tražio od vas isto što profesor u filmu traži od učenika?
4. Je li Kiting uspješan u motivaciji učenika? Kako ih motivira? Koje nastavne sustave, metode i pristupe primjećujete?
5. Možemo li profesora Kitinga gledati iz druge perspektive – na primjer kao osobu koja također provodi svoju ideologiju?
6. Na prvome satu recitirao je učenicima „Oh Captain, my Captain“. Nakon nekoliko sati učenici (članovi Društva mrtvih pjesnika) ne zovu ga Mr. Kiting nego „Captain“. Kakvo je vaše mišljenje o tome? Što je utjecalo na učenike?
7. Što kažete za Kamerona? On želi poštivati ono što mu škola/roditelji/društvo nameće. Ne želi biti dio Društva.
8. Možemo prokomentirati i pjesmu Roberta Frosta koja je spomenuta u filmu.

„Two roads diverged in a wood, and I—
I took the one less traveled by,
And that has made all the difference.“

Poznata nam je otprije ova očita interpretacija pjesme: subjekt bira životni put drukčiji od ostalih, razlikuje se od društva itd. Postoji i druga interpretacija koja objašnjava da taj drugi put koji subjekt bira zapravo nije ništa drukčiji – subjektu samo tako izgleda jer je njegova percepcija takva. Možemo pokrenuti

raspravu o tezi da nijedan put nije drukčiji od onog kojim „većina“ ide jer sve ovisi o percepciji pojedinca.

9. Iz sadašnje perspektive možemo se vratiti na prvo i treće pitanje iz uvoda ovoga nastavnoga sata i još jednom o njima raspraviti.

Sinteza

Ponavljanje i utvrđivanje novih spoznaja i zaključaka rasprave.

Zaliha

Ako ostane vremena, studenti individualno rješavaju zadatak: pomoću Venova dijagrama uspoređuju rad profesora Kitinga s radom njihovih nastavnika književnosti iz srednje škole.

Zaključak

U svojim pisanim osvrtima na analizu i raspravu filma *Društvo mrtvih pjesnika* studenti ističu da ih je diskusija „potaknula na razmišljanje na zanimljiv način“. Osim toga, „gledanje filma jako je zanimljivo kao i rasprava“. Zatim je izdvojena ocjena: „Vrlo zanimljiv pristup, odličan odabir filma!“, potom „Zanimljiva je i poučna tema“ te studenti smatraju izvrsnim što su sustavno uključeni u raspravu. Stoga valja zaključiti kako primjena filma „pridonosi uključenosti, suradnji, pluralizmu, kreativnosti, procjeni i evaluaciji studenata“ (Mosković & Šarf) svim svojim prednostima filmovi mogu biti nastavno vrlo djelotvorni. Ipak, mnogi ih nastavnici nerado upotrebljavaju jer vizualno podučavanje zahtijeva veći napor i oduzima više vremena. Međutim, kako dosadašnja pedagoško-metodička istraživanja otkrivaju, primjena filma u nastavi „omogućuje studentima da uspostave vezu između teorije i situacija iz stvarnoga života“ (isto). Primjer metodičkih modela za interpretaciju zasnovanu na gledanju kulturnoga filma *Društvo mrtvih pjesnika* pruža jedno nadasve pozitivno iskustvo koje će, valja se nadati, ohrabriti druge nastavnike da se koriste filmom za aktivno učenje i u školi i na fakultetu.

PREDLGO

Procjena vlastitog i tuđeg doprinosa suradnji u grupi

I. Procjena vlastitog doprinosa:
 Ime: _____ Datum: _____
 Tema grupnog rada: _____
 Članovi grupe: _____

Kriterij	u velikoj mjeri	često	rijetko	uopće ne
1. Slušao/la sam druge dok su govorili.				
2. Moje ideje pomogle su da odgovorimo na pitanja.				
3. Postavljao/la sam pitanja ostalima o njihovim zamislima.				
4. Prijateljski i argumentirano suprotstavljao/la sam se ostalima.				
5. Pojasnio/la sam i sažeo/la rezultate razgovora.				
6. Ostao/la sam dosljedan/na i nisam skrenuo/la s teme.				
7. Poticao/la sam ostale na sudjelovanje.				
8. Sudjelujući u razgovoru, osvrnuo/la sam se na ono što su drugi kazali.				
9. Ponudio/la sam drugima pozitivne povratne informacije.				
10. Odmah sam započeo/la sam s radom i potrudio/la se što brže doći do rezultata.				

II. Procjena tuđeg doprinosa:
 Ime osobe koja se procjenjuje: _____
 Ime osobe koja procjenjuje: _____

Kriterij	u velikoj mjeri	često	rijetko	uopće ne
1. Slušao/la je ostale dok su govorili.				
2. Njegove/njezine ideje pomogle su da odgovorimo na pitanja.				
3. Postavljao/la je pitanja ostalima o njihovim zamislima.				
4. Prijateljski i argumentirano suprotstavljao/la se ostalima.				
5. Pojasnio/la je i sažeo/la rezultate razgovora.				
6. Ostao/la je dosljedan/a i nije skrenuo/la s teme.				
7. Poticao/la je ostale na sudjelovanje.				
8. Sudjelujući u razgovoru, osvrnuo/la se na ono što su kazali drugi.				
9. Ponudio/la je drugima pozitivne povratne informacije.				
10. Odmah je započeo/la s radom i potrudio/la se što brže doći do rezultata.				

Prilog I – *Listić za vrednovanje (iz Brining & Saum, 2008: 150)*

Literatura

1. Brüning, L. & Saum, T. (2008). *Suradničkim učenjem do uspješne nastave: Kako aktivirati učenike i potaknuti ih na suradnju*. Zagreb: Naklada Kosinj.
2. Kaiser, M. (2009). „Teaching With Film Clips.“ Teaching Language and Culture with Film. University of California, Berkeley, 15–18 June 2009. Prezentacija.

3. MacDonald, G. & MacDonald, A. (1991). „Variations on a Theme: Film and ESL“. Rad izložen na 25th Annual Meeting of the International Association of Teachers of English as a Foreign Language. New York. Preuzeto s: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED331292.pdf> (posljednji put pristupljeno 16. septembra 2023)
4. Mallinger, M. & Rossy, G. (2003). „Film as a lens for teaching culture: Balancing concepts, ambiguity, and paradox“. *Journal of Management Education*, 27(1), 608–624.
5. Mattes, W. (2007). *Nastavne metode: 75 kompaktnih pregleda za nastavnike i učenike*. Zagreb: Naklada Ljevak.
6. Moskovich, Y. & Sharf, S. (2012). „Using Films as a Tool for Active Learning in Teaching Sociology“. *The Journal of Effective Teaching*, 12 (1), 53–63.
7. Schwarz-Franco, Orit. (2016). „Teachers in Film: Inspiration for Autonomous and Transformative Teaching or a Warning against It?“ *Universal Journal of Educational Research*, 4(5): 994–1002.
8. Voller, P. & Widdows, S. (1993). „Feature films as text: A framework for classroom use“. *ELT Journal*, 47(4), 342–353.
9. Wood, D. (1992). „JALT video SIG close up“. *The Language Teacher*, 14(11), 3–4.

Izvori

Dead Poets Society (Društvo mrtvih pjesnika), red. Peter Weir, 1989.

<https://www.youtube.com/watch?v=lkpWk8FJsys&t=8s>

<https://www.youtube.com/watch?v=-7OE6bDfM2M&t=7s>

<https://www.youtube.com/watch?v=XtYRC00IoUs&t=126s>

https://www.youtube.com/watch?v=nJ_htuCMCqM&t=1s

FILM *DEAD POETS SOCIETY* IN METHODOLOGICAL CONTEXT

Abstract

This paper discusses the advantages of incorporating film into university teaching methods, focusing on the well-known film *Dead Poets Society* (1989). Furthermore, the paper outlines learning outcomes, the methodological process, and content of teaching sessions, encompassing two approaches to the film: analysis after watching the entire film *Dead Poets Society* and analysis after watching specific segments of the same film. In doing so, methodological models for analysing works featuring a teacher figure are provided as exemplary teaching tools for novice educators, serving as a means of emotional identification and enhanced reflection on the teaching profession.

Keywords: *Dead Poets Society*, film analysis, methodological teaching models.

Radoje NOVVIĆ¹

**STUDIJA SLUČAJA NA TEMU: IMPLEMENTACIJA
MEĐUPREDMETNOG PROGRAMA OBRAZOVANJE
U VANREDNIM SITUACIJAMA IZAZVANIH
PRIRODNIM KATASTROFAMA**

Rezime

Zavod za školstvo i Direktorat zaštite i spašavanja su izradom međupredmetnog programa „Obrazovanje u vanrednim situacijama izazvanih prirodnim katastrofama“ premostili vakum koji je nastao raspadom bivše države a kojim je u potpunosti zanemareni nastavni sadržaji koji se tiče kriznih situacija i preventivnim djelovanjem u tim situacijama. Kao što je poznato, u bivšoj državi se u tadašnjem obrazovnom sistemu izučavao predmet Odbrana i zaštita i realizovale su se brojne aktivnosti u tzv. opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti. Poslije preko 20 godina ove dvije institucije su povratile u naš kurikulum nastavne sadržaje koji se odnose na krizne situacije izazvane raznim hazardima. Kroz međupredmetni program učenici usvajaju znanja o rizicima, njihovim manifestacijama i posljedicama po ljude, imovinu i životnu sredinu, vještine reagovanja u vanrednim situacijama i svijest o potrebi zaštite od rizika (osvješćivanje, značaj preventivnog djelovanja i sl.), ali i humanost, solidarnost, želju da se pomogne. Ovim radom napravljena je retrospektiva svega urađenog u prethodnih deset godina.

Ključne riječi: *vanredne situacije, hazardi, prirodne katastrofe, prevencija, procjene rizika, planovi zaštite i spašavanja, bezbjednosni rizici.*

¹ Radoje Novović, načelnik Odsjeka za istraživanje i razvoj obrazovnog sistema u Zavodu za školstvo, Podgorica.

Uvod

Raspadom bivše države (SFR Jugoslavija) obrazovni sistem Crne Gore ostao je bez značajnog predmetnog programa Odbrana i zaštita, koji se između ostalog bavio obrazovanjem u kriznim situacijama koja državu mogu da zadese, pružanjem najznačajnijih informacija učenicima u ovoj oblasti i osposobljavanje da mogu preventivno djelovati u slučaju nastanka krizne situacije izazvane raznim hazardima. Zavod za školstvo je uočio taj vakuum od preko 20 godina i na sugestiju Direktorata za zaštitu i spašavanje pokrenuo otklanjanje ove anomalije u našem kurikulumu.

Takođe, smanjivanje rizika od katastrofa nastalih 2011. godine bio je prioritet Vladi Crne Gore. U novembru i decembru 2010. godine, našu zemlju pogodile su najveće poplave u njenoj istoriji. Obim poplava i njihove posljedice u 11 od 21. opštine bio je bez presedana. Crna Gora je krajnje podložna poplavama i klizištima, obrušavanju stijena i suši. Poplave je redovno pogađaju, uključujući 2009. i početak 2010, međutim, ono što se dogodilo krajem 2010 godine, nikad do sada nije zabilježeno. Na drugoj strani su zemljotresi kao najveća i potencijalno najrazornija opasnost za Crnu Goru. Posljednji veliki zemljotres dogodio se 1979. godine, jačine 7 stepena Rihterove skale, koji je odnio 101 žrtavu u Crnoj Gori i 35 u Albaniji, pri čemu je teško povrijeđeno 150, dok je preko 100.000 ljudi ostalo bez domova. Zemljotresi male jačine i potresi se naizmjenično osjete.

Prepoznajući značaj prevencije i smanjivanja rizika od katastrofa, Vlada Crne Gore napravila je značajne korake u procesu razvijanja Nacionalne platforme za smanjivanje rizika od katastrofa u skladu sa preporukama Hyogo Akcionog Okvira 2005–2015. Unicef i Vlada su na sastanku koji je održan u decembru 2010. godine prepoznali obrazovanje kao jedno od područja koje se može osnažiti i pripremiti za adekvatan odgovor u situacijama izazvanim prirodnim katastrofama.

Jedan od zaključaka Subregionalne trening radionice za prvi odgovor na vanredne situacije, koju je organizovala Regionalna kancelarija Unicefa u Ženevi u maju 2011. godine, bio je da nacionalna rukovodstva u saradnji sa Unicefom postepeno, do najvišeg mogućeg stepena edukuju obrazovni kadar za primjenu Minimalnih standarda za obrazovanje u vanrednim situacijama, hroničnim krizama i ranoj obnovi (INEE, 2004) u obrazovnom sistemu svoje zemlje.

Pripremajući nastavni kadar za implementaciju Minimuma standarda obrazovanja u situacijama katastrofa, jača se obrazovni sistem zemlje, snažnije reaguje u konkretnim situacijama, čime se smanjuje rizik u slučaju katastrofe.

Vlada je tada postavila sljedeće ciljeve:

- a) Ojačati kapacitete Ministarstva prosvjete, Zavoda za školstvo i školskog sistema u cjelini za vanredne situacije i postepeno pripremiti

primjenu Minimalnih standarda za obrazovanje u vanrednim situacijama u svim školama Crne Gore.

- b) Razviti priručnik za obuku zasnovan na Priručniku o Minimalnim standardima za obrazovanje u vanrednim situacijama za potrebe Crne Gore.
- c) Uključiti obuku za obrazovanje u vanrednim situacijama u katalog programa obuke nastavnika kao obavezni program.

Aktivnosti

- a) Izraditi međupredmetni program *Obrazovanje u oblasti vanrednih situacija izazvanih prirodnim katastrofama*.
- b) Potrebama Crne Gore prilagoditi Priručnik za obuku za Minimalne standarde za obrazovanje u vanrednim situacijama.
- c) Razviti program za obuku za nastavnike na temu – *Obrazovanje u vanrednim situacijama*.
- d) Akreditovati program obuke za nastavnike na temu – *Obrazovanje u vanrednim situacijama*.
- e) Uspostaviti čvrstu saradnju i potpisati memorandum o saradnji Zavoda za školstvo i Direktorata za zaštitu i spašavanje.

Međupredmetni program *Obrazovanje u oblasti vanrednih situacija izazvanih prirodnim katastrofama*

Na osnovu inicijativa Vlade Crne Gore, Zavod za školstvo, Ministarstvo unutrašnjih poslova – Sektor za vanredne situacije i civilnu bezbjednost i kancelarija UNICEF-a u Crnoj Gori, počev od 1. decembra 2012. godine, realizovali su regionalni projekat pod nazivom „Pripremljenost za odgovor na katastrofe i smanjivanje rizika od katastrofa“. Vremenski okvir za realizaciju projekta bio je 10 mjeseci. Realizacija projekta, između ostalog, podrazumijevala je i izradu međupredmetnog programa *Obrazovanje u oblasti vanrednih situacija izazvanih prirodnim katastrofama* koji je Zavod za školstvo u saradnji sa Direktoratom za zaštitu i spašavanje Crne Gore izradio 2013. godine.

Istraživanje o oprvdanosti uvođenja međupredmetnog programa

Prije pisanja međupredmetnog programa sproveli smo istraživanje u pet osnovnih škola u kojima je sprovedeno pilotiranje u Crnoj Gori koje su, gore pomenutim projektom, predviđene. Uzorak istraživanja sačinjavali su po 100 roditelja i po 150 učenika iz ovih pilotiranih škola. Cilj istraživanja je bio da se

da se utvrdi kakva su znanja i stavovi učenika i roditelja škole o preventivnom djelovanju u vanrednim situacijama izazvanim prirodnim katastrofama.

Zadaci istraživanja su bili projektovani tako da smo željeli utvrditi:

- stavove učenika i roditelja o neophodnosti učenja u školi o prirodnim katastrofama i postupcima zaštite od njih,
- koliko su učenici upoznati sa pojmom *vanredna situacija* i *prirodne katastrofe*,
- mišljenje učenika i roditelja o najčešćim prirodnim katastrofama koje se mogu javiti u njihovom mjestu i školi,
- koliko su učenici i roditelji informisani o adekvatnom reagovanju u slučaju zemljotresa,
- kakvi su stavovi roditelja o njihovoj uključenosti u sistem zaštite i spašavanja od prirodnih katastrofa.

Zaključci istraživanja su pokazali sljedeće:

- neophodno je učiti o prirodnim katastrofama i postupcima zaštite od njih u školi,
- zemljotres je najveći rizik za školu – mjesto u kojem žive i uče đaci,
- informisanost učenika i roditelja o adekvatnom reagovanju u slučaju zemljotresa je veoma mala,
- roditelji u velikoj mjeri pozitivno gledaju na uključivanje učenika u sistem zaštite i spašavanja od prirodnih katastrofa,
- pripremljenost škola za slučaj prirodnih katastrofa je veoma loša.

Zašto međupredmetni program?

Uvođenje međupredmetnih programa leži u praktičnoj činjenici da savremeni kurikulumi sačinjavaju tri elementa: redovni predmetni programi koje država propisuje, izborni predmeti koje učenici biraju sa željom da svoje potencijale kroz ove programe na najbolji način razvijaju i međupredmetni programi gdje se planiraju sadržaji koji nijesu predmet samo jednog programa nego više programa koji su srodni sa sadržajem međupredmetnog programa. Kako Nastavni plan jedne države se definiše na osnovu koncenzusa svih zainteresovanih strana kao što su obrazovne institucije, univerzitet, strukovna udruženja, nevladine organizacije, đачka udruženja i drugi zainteresovani subjekti, nemoguće je inkorporirati ove sadržaje u redovan predmetni program. S druge strane, svijet se ubrzano mijenja i sve te promjene koje se dešavaju nemoguće je integrisati u obrazovni sistem pomoću predmetnih programa, onda se prilazi ovakvom rješenju kao što je međupredmetni program. Mogućnost njegovog realizovanja je kroz predmete koji su bliski sa sadržajem takvog programa i kroz slobodni dio kurikuluma svakog predmeta u kojem postoji slobodan prostor (15–20%) – dodaju se sadržaji

ili ciljevi (ishodi učenja) i na taj način će biti realizovani. Tako se implemetira i međupredmetni program Obrazovanje u oblasti vanrednih situacija izazvanih raznim hazardima.

Pripajanjem međupredmetnih tema, među kojima je **obrazovanje u oblasti vanrednih situacija**, u plan i program opšteg obrazovanja u Crnoj Gori, ima nekoliko važnih ciljeva: da doprinesu integrativnom pristupu opšteg obrazovanja i da u većoj mjeri povežu sadržaje pojedinih predmeta i predmetnih oblasti; da doprinesu tješnjem povezivanju opšteobrazovnog kurikuluma Crne Gore sa evropskim obrazovnim okvirom i tako snažnije podstakne razvoj ključnih kompetencija učenika/ca; da omoguće da se u opšteobrazovni kurikulum Crne Gore pripoje određeni ciljevi i sadržaji obrazovanja koji nijesu dio formalnih disciplina ili pojedinih predmeta, ili koji su po strukturi interdiciplinarni; da opšte obrazovanje u većoj mjeri podrži lični i socijalni razvoj učenika/ca, te da se istakne zdravstvena, zaštitna i ekološka uloga škole. Pored opštih ciljeva, zajedničkih svim međupredmetnim temama, tema obrazovanje u oblasti vanrednih situacija ima i svoje specifične ciljeve koji proizilaze iz pojma i sadržaja vanredne situacije.

Međupredmetni program

Vanredna situacija je stanje stvoreno dejstvom izvanrednih okolnosti, iznenađavajućih i nepredviđenih, koje predstavljaju opasnost po život i zdravlje ljudi, imovinu građana, ili je značajno ugrožena životna sredina ili kulturno-istorijsko nasljeđe na određenom području, koju pogodena društvena zajednica nije u stanju da otkloni sopstvenim snagama i sredstvima, već je za njihovo saniranje potrebna pomoć cijele zemlje, a ponekad i međunarodne zajednice. U Crnoj Gori, vanredne situacije najčešće su vezane za razorne zemljotrese, velike pokrete stijenskih masa (kliženje tla, odronjavanje stijena), poplave, dugotrajne ekstremne meteorološke pojave, sniježne lavine, požare regionalnih razmjera i druge velike prirodne nesreće.

Cilj obrazovanja u oblasti vanrednih situacija jeste da učenici/učenice uče određene sadržaje i izgrađuju potrebne vještine i stavove za adekvatno reagovanje u vanrednim situacijama (obrazovanje u oblasti vanrednih situacija). Tokom školovanja učenici/učenice treba da stiču *znanja* o bezbjednosnim rizicima, njihovim manifestacijama i posljedicama po ljude, njihovu imovinu i životnu sredinu; da izgrađuju *svijest* o potrebi da se mladi štite od bezbjednosnih rizika, i stiču *vještine* za optimalno reagovanje u vanrednim situacijama.

Učenjem ovog međupredmetnog programa učenici/učenice će:

- upoznati osnovne bezbjednosne rizike, njihove manifestacije i posljedice po ljude,

- steći znanje i razumijevanje sigurnosnih i zaštitnih mjera i radnji u različitim situacijama,
- izgraditi svijest o potrebi zaštite sebe, drugih ljudi i životne sredine,
- stići vještine preventivnog i sigurnosnog djelovanja u vanrednim situacijama,
- osposobiti se za prepoznavanje, procjenu i upravljanje rizicima i opasnostima u različitim situacijama,
- pravovremeno, pribrano i osviješteno postupati u različitim kriznim situacijama, pružajući pomoć sebi i drugima i znajući kome se i kako obratiti za stručnu pomoć.

Kroz međupredmetni program se obrađuje šest tema, i to:

1. Pojam – vanredne situacije
2. Geološki hazardi – zemljotresi
3. Hidrometeorološki hazardi – ekstremne meteorološke pojave
4. Požari
5. Sistem zaštite i spašavanja od prirodnih i drugih hazarda
6. Prevencija i postupanje

Daćemo primjer metodološkog okvira kako je postavljen program.

Operativni ciljevi i sadržaji programa

TEMA 1. VANREDNE SITUACIJE			
OPERATIVNI CILJEVI	AKTIVNOSTI	POJMOVI	KORELACIJA
<p>Učenik/učenica:</p> <ul style="list-style-type: none"> –upoznaje pojam vanredne situacije i uzroke koji ih izazivaju; –razlikuje vrste katastrofa; –zna pojam i manifestacije prirodnih katastrofa i posljedice po život; –upoznaje tehničko-tehnološke katastrofe i posljedice po život; –procjenjuje posljedice nesreća (studije slučaja u svijetu i u CG). 	<p>Učenci/učenice:</p> <ul style="list-style-type: none"> –razgovaraju o vanrednim situacijama – razmjenjuju mišljenja o uzrocima koji ih izazivaju, dovode u vezu različite pojave, daju primjere; –navode vrste katastrofa, grupišu ih prema odgovarajućim kriterijumima; –procjenjuju o posljedicama po život čovjeka; 	<p>Vanredna situacija, kataklizma, hazard; katastrofe – prirodne, antropogenog faktora (tehničko-tehnološke...)</p> <ul style="list-style-type: none"> –zemljotresi, –požari, –poplave, –lavine, –klizišta, –led na rijekama, –ekstremne meteorološke pojave, –eksplozija, 	<p>Geografija (VI razred) Tema: Planeta Zemlja – uočava promjene u prirodi (pozitivne, negativne) koje je prouzrokovao čovjek.</p> <p>(VII razred) Tema: Stanovništvo i naselja na Zemlji – upoznaje savremene probleme svjetskog stanovništva,</p>

	<ul style="list-style-type: none"> –koristeći slike, fotografije, audio, video materijal itd, prepoznaju i opisuju različite prirodne katastrofe; –procjenjuju o posljedicama po život čovjeka, iznose zaključke; –koristeći slike, fotografije, audio, video materijal i dr. prepoznaju i opisuju različite tehničko-tehnološke katastrofe; –procjenjuju o posljedicama po život čovjeka; –odgovaraju „šta ako“, izvode zaključke; –preispituju argumente kojima se potkrijepljuju stavovi; iznose svoje stavove. 	<ul style="list-style-type: none"> –havarije (naftnoj, petrohemijskoj i drugim industrijama), –saobraćajni udesi, –udesi u rudnicima, –udesi u tunelima, –hemijska, biološka i radiološka kontaminacija. 	<p>Tema: Geografska sredina i ljudske djelatnosti – razumije da je razvoj privrede uslovljen prirodnim i društvenim faktorima.</p> <p>(IX razred) Tema: Crna Gora – prirodne karakteristike.</p> <p>Priroda (V razred) Tema: Uslovi života na zemlji – saznaje kako čovjek utiče na živu i neživu prirodu.</p>
--	--	---	---

Didaktičke preporuke

Ciljevi nastave su dati tabelarno i razvrstani su po temama. Ostvaruju se kroz aktivnosti učenika/učenica. Aktivnosti mogu istovremeno služiti ostvarivanju više ciljeva, a isto tako jedan cilj se može realizovati kroz više različitih aktivnosti. Primjeri aktivnosti su samo prijedlozi, a nastavnik/nastavnica može koristiti i druge aktivnosti za ostvarivanje ciljeva. Proučavanja pojedinih tema treba prilagoditi prirodi odgovarajućih predmeta, odnosno postojećim ciljevima.

Naglasak u nastavi ovih ciljeva je na aktivnom učešću učenika/učenica i konstruktivnim komunikacijama između samih učenika/učenica, kao i učenika/učenica i nastavnika/nastavnica (pojedinačno i u grupi), na podsticanju različitih nivoa misaonih aktivnosti, ali i na uvježbavanju – praktikovanju vještina u različitim situacijama.

Takođe, potrebna je stalna saradnja i dogovor učitelja/učiteljice i nastavnika/nastavnice. Postižu se redovnim raspravama o povezanosti ovih obrazovnih

ciljeva kroz različita obrazovna područja ili predmete, te razmjenom mišljenja o metodama i mogućnostima organizacije nastave.

Veoma je važna upotreba savremenih audio-vizuelnih sredstava koja pomažu učenicima/učenicama da formiraju sliku o raznovrsnim prirodnim nepogodama. Upotreba kompjutera (simulacija prirodnih i drugih elementarnih nepogoda, obrada rezultata mjerenja, modeliranje...) skoro je obavezna, a da bi se doprinijelo boljem kvalitetu nastave – očiglednoj nastavi, samim tim i temeljnijim, trajnijim i primjenljivijim znanjima učenika/učenica. Ovo se odnosi na sve tipove časova i načine rada. Time učenici/učenice razvijaju razumijevanje za složenost problema što ih donose prirodni, tehnički, tehnološki ili biološki događaji.

Realizacija ciljeva podrazumijeva najefektniju komunikaciju sa stručnim licima i organizacijama, a prije svih sa opštinskim službama za vanredne situacije. Posebno je važno stvarati uslove i atmosferu na času koji podstiču učenike/učenice da problematizuju, iznose dileme, diskutuju. Neophodno je upotrebljavati različite relevantne izvore znanja i nastavna sredstva koja podstiču učešće, posmatranje, samostalno istraživanje, eksperimentisanje, otkrivanje, zaključivanje, znatiželju. Opravdanost upotrebe treba da potvrde tehnike i metode aktivnog učenja i nastave, interaktivnog učenja – što će učenicima/učenicama pomoći da razvijaju i stiču vještine kritičkog mišljenja, odgovornosti, podrške, saradnje, tolerancije... Neke specifične tehnike koje se koriste u takvim pristupima su: rad u manjim grupama, simulacija, igranje uloga, učeničke prezentacije, studije slučajeva, esej, kontinuum vrijednosti, debate – „za i protiv“, korišćenje literature i medija, gost na času, rad na terenu, mali učenički projekti itd. Učenici/učenice otkrivaju i uspostavljaju višestruke i raznolike odnose između navedenih događaja i donose relevantne zaključke.

Međupredmetni program je usvojen na sjednici Nacionalnog savjeta za obrazovanje Crne Gore 2013. godine i od tada je dobio status javnavažećeg programa.

Istovremeno, Zavod za školstvo je akreditovao program stručnog usavršavanja nastavnika/nastavnica pod radnim nazivom „Obrazovanje u oblasti smanjenja rizika od katastrofa“ i na taj način stvorili su se stručni i zakonski preduslovi da se nastavnici/nastavnice mogu edukovati za njegovu primjenu.

Kako je kroz projekat UNICEF-a određeno da se program pilotira u pet osnovnih škola u Crnoj Gori, i to u: OŠ „Boško Strugar“ – Ulcinj, OŠ „Savo Ilić“ – Kotor, OŠ „Jugoslavija“ – Bar, OŠ „Branko Božović“ – Podgorica i OŠ „Vukašin Radunović“ – Berane, prišlo se edukaciji cjelokupnog nastavnog kadra u tim školama. Edukovano je tom prilikom oko 250 nastavnika.

Strategijom za smanjenja rizika od katastrofa za period od 2018–2023. godine predviđene su aktivnosti za realizovanje seminara „Obrazovanje u oblasti smanjenja rizika od katastrofa“ koji je imao za cilj da nastavnicima pomogne da

na didaktički i metodički način realizuju međupredmetni program kroz časove geografije, biologije, hemije, fizičkog vaspitanja, informatike i kroz razrednu nastavu. U periodu od 2013. godine do danas realizovano je 25 seminara na kojima je edukovano preko 750 nastavnika razredne i predmetne nastave, stručnih saradnika i direktora osnovnih škola.

Istraživanje o efektima realizacije međupredmetnog programa

Istraživanje efekata obrazovanja u oblasti smanjenja rizika od katastrofa na znanje, vrijednosti i životne vještine učenika osnovnih škola sprovedi smo 2019. godine. Osnovni cilj istraživanja je da se utvrde efekti obrazovanja u oblasti smanjenja rizika od katastrofa na znanje, vrijednosti i životne vještine učenika osnovnih škola. Polazeći od ovog osnovnog cilja, istraživanje treba da odgovori i na pitanja:

- koliko učenici završnih razreda osnovne škole znaju o bezbjednosnim rizicima, njihovim manifestacijama i posljedicama po imovinu i život ljudi;
- kakvo je kod učenika poznavanje bezbjednosnih i zaštitnih mjera i radnji u rizičnim situacijama;
- koliko je razvijena svijest o potrebi zaštite i spašavanja ljudi i imovine;
- da li učenici koji su učili ovaj predmet imaju više znanja, pozitivnije stavove i vrijednosti prema ovim pitanjima u odnosu na učenike koji nisu učili ovaj predmet.

Ovim istraživanjem željeli smo ispitati:

- Kako učenici procjenjuju nivo svog znanja o temama koje se tiču obrazovanja u oblasti smanjenja rizika od katastrofa?
- Koliko smatraju važnom teme koje se tiču obrazovanja u oblasti smanjenja rizika od katastrofa?
- Ko su im najčešći izvori informacija o temama koje se tiču obrazovanja u oblasti smanjenja rizika od katastrofa?
- Kako ocjenjuju ulogu škole u informisanju o temama koje se tiču obrazovanja u oblasti smanjenja rizika od katastrofa?
- Koliko stvarno znaju o bezbjednosnim rizicima, njihovim manifestacijama i posljedicama?
- Kakvo je poznavanje bezbjednosnih i zaštitnih mjera i radnji u rizičnim situacijama?
- Rasprostranjenost rizičnih ponašanja učenika osnovne škole.
- Spremnost učenika da prihvate preventivne oblike ponašanja.
- Spremnost učenika za djelovanje u školi i šire, u lokalnoj zajednici.

Istraživanje je sprovedeno u 16 opština u Crnoj Gori u 30 osnovnih škola. Online upitnik je popunilo oko 650 učenika završnih razreda osnovne škole i 30 direktora tih osnovnih škola.

Rezultati istraživanja su pokazali da su znanja i stavovi o smanjenju rizika od katastrofa sljedeći:

- Veliki broj učenika iskazuje dobru informisanost o smanjenju rizika od katastrofa, dok dvije trećine učenika je prilično ili dobro informisano o ovom pojmu.
- Takođe, svaki treći učenik bi mogao da objasni šta uzrokuje i koji je rizik za pojavu saobraćajnih nezgoda, požara, ekstremnih meteoroloških pojava, zemljotresa, poplava, neeksplodiranih ubojnih sredstava i klizišta, dok svaki peti učenik ne bi mogao na ova pitanja da odgovori.
- Ove teme su jako važne za učenike – smatra svaki drugi učenik, dok se o stavu da nijesu uopšte važne i da ih uopšte ne interesuju izjasnilo oko 15% učenika.
- Učenici smatraju da najviše treba da brinemo u narednom periodu zbog zagađenosti vazduha, zemljotresa, siromaštva i nezaposlenosti, kao i nestašice vode u rasponu odgovora 62–69%. Najmanje treba biti zabrinut zbog neplanske gradnje – 32% i zbog odlaganja radioaktivnog otpada i krčenja šuma – oko 50% odgovora ispitanika.
- Nabrojani problemi bi se mogli pogoršati u narednih 20-ak godina, smatra svaki treći učenik.
- Od škole je dobilo najviše informacija – svaki deseti učenik, dok je najviše informacija dobilo od roditelja – 35%, sa interneta 22% i od medija 15%.
- U školi su organizovana posebna predavanja na ovu temu, smatra svega 15% učenika, dok svaki drugi učenik kaže da su pojedini nastavnici nešto govorili o ovome.
- U školi se o smanjenju rizika od katastrofa najviše uči iz geografije, smatra svaki drugi učenik, potom iz crnogorskog jezika – kaže svaki peti učenik, a iz fizičkog vaspitanja statistički nije vrednovano.
- Da o ovim temama treba mnogo više učiti u školi, smatra 8 od 10 učenika.
- Svaki treći učenik bi znao da postupi u situacijama zemljotresa, požara, saobraćajnih nezgoda, poplava, neeksplodiranih ubojnih sredstava, ekstremnih meteoroloških pojava, terorističkih djela i klizišta. U istim situacijama svaki peti učenik ne bi znao da postupi.
- 36% učenika bi uspješno moglo da izvede radnje, kao što su: zvanje telefonom određene institucije, označavanje mjesta saobraćajne nezgode, previjanje rane, isključivanje dovoda struje, korišćenje protivpožarnih

aparata, pružanje vještačkog disanja, zatvaranje vode na glavnom ventilu. Iste radnje ne bi znalo da izvede 16,5% učenika.

Sumiranjem rezultata istraživanja o efektima realizacije međupredmetnog programa mogu se izvesti dva zaključka:

- Jedan se odnosi na impresije nastavnika na realizovane seminare. U prethodnih deset godina realizovano je oko 60 seminara na kojima je prisustvovalo preko 1300 nastavnika, pedagoga i direktora. Prosječna ocjena prilikom njihovog ocjenjivanja seminara je preko 4,8. Od toga je u okviru AP Strategije djelovanja Crne Gore u vanrednim situacijama za period 2018-2023 godine realizovano 25 seminara, a preostali broj je inicijativa vaspitno-obrazovnih ustanova koje su iskazale potrebu za edukaciju njihovih nastavnika.
- Drugi zaključak bi mogao da se odnosi na precepciju učenika o efektima izvedene nastave. Iz ovih krupnih zaključaka istraživanja može se zaključiti da je napravljen značajan pomak u informisanju učenika o vanrednim situacijama, raznim hazardima koji izazivaju vanredne situacije, razvijanju određenih vještina reagovanja u vanrednim situacijama i formiranju stavova za adekvatno djelovanje. Međutim, implementacija međupredmetnog programa bi mogla da bude bolja. To je u nadležnosti rukovodioca vaspitno-obrazovnih ustanova koji mora da organizuje i evaluira vaspitno – obrazovni rad u ustanovi sa težnjom da na kvalitetan način realizuje kurikulum koji je zvaničan.

Zaključak

Zavod za školstvo i Direktorat za zaštitu i spašavanje je pokrenuo jednu značajnu aktivnost koja je omogućavala učenicima, nastavnicima i direktorima obrazovnih ustanova da uče i dobijaju informacije i usvajaju znanja o bezbjednosnom ponašanju i uzrocima i posljedicama raznih hazarda koji izazivaju krizne situacije kako u obrazovnim ustanovama tako i u državi u cjelini. Uveli smo u naš obrazovni system međupredmetni program, djeca mogu da ga izučavaju u više predmeta a najviše u geografiji, biologiji, hemiji, fizičkom vaspitanju, informatici u razrednoj nastavi, a mogu ga izučavati u različitim modalitetima u gotovo svim predmetnim programima. Edukovali smo sve direktore i stručne saradnike, dobar dio nastavnika, izradili smo metodičko uputstvo za nastavnike, vodič za postupanje u vanrednim situacijama. Po svemu ovome urađenom smo jedinstveni u region Zapadnog Balkana a i šire. Na ovome ne smijemo stati. U narednom periodu trebamo uraditi sljedeće, odnosno pojačati rad na implementaciji ove teme, kroz:

- otvoreni dio programa pojedinih predmeta redovne nastave,

- implementirati ih kroz pojedine predmete izborne nastave,
- kroz slobodne aktivnosti i sekcije,
- tokom dana kulture, sporta (10 dana slobodnog kurikuluma),
- kroz učeničke organizacije (izviđači, gorani itd.),
- kroz saradnju sa lokalnom zajednicom (posjete vatrogascima, hitnoj pomoći i drugim ustanovama koje se direktno ili indirektno bave ovom djelatnošću),
- završiti edukaciju svih nastavnika osnovnih škola u Crnoj Gori u naredne dvije godine,
- završiti edukaciju nastavnog osoblja predškolskih ustanova u Crnoj Gori,
- započeti edukaciju nastavnika u srednjim školama,
- izraditi Planove zaštite i spašavanja za različite vrste hazarda u svim obrazovno-vaspitnim objektima.

Izvori

1. <https://www.gov.me/cyr/clanak/pripremljenost-za-odgovor-na-katastrofe-i-smanjivanje-rizika-od-katastrofa>
2. <https://zzs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=146252&rType=2>
3. <https://zzs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=146084&rType=2>
4. <https://zzs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=146151&rType=2>
5. [file:///C:/Users/radoje.novovic/Downloads/Program%20%20Obrazovanje%20u%20vanrednim%20situacijama%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/radoje.novovic/Downloads/Program%20%20Obrazovanje%20u%20vanrednim%20situacijama%20(3).pdf)
6. https://zzs.gov.me/rubrike/projekti/projekti/Obrazovanje_u_oblasti_vanrednih_situacija/
7. [file:///C:/Users/radoje.novovic/Downloads/METODOLO%20%20A-0KO%20UPUTSTVO%20vanredne%20situacije%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/radoje.novovic/Downloads/METODOLO%20%20A-0KO%20UPUTSTVO%20vanredne%20situacije%20(2).pdf)

CASE STUDY: IMPLEMENTATION OF CROSSCURRICULAR SUBJECT *EDUCATION IN SITUATIONS OF EMERGENCY CAUSED BY NATURAL DISASTERS*

Abstract

Bureau for Education Services and the Ministry of Interior - Directorate for Emergency Situations and Civil Security have jointly created the cross-curricular contents „Education in emergency situations caused by natural disasters“ in order to make a breakthrough in the curriculum after a decade of inactivity that was the result of dissolving the former Yugoslav state where such teaching contents were neglected. There was a specific subject called National Defence and protection in the former state education system. It was taught in schools along with many activities in the so called „General people’s defence“ concept. Finally, the said two institutions have succeeded to introduce teaching continents on emergency situations caused by different hazards in Montenegrin schools. So, students can acquire different knowledge and skills on emergencies, prepare for adequate responses, understand the need for protection against risks (awareness, importance of prevention etc), but also human honesty, solidarity, desire to help. This paper reviews the achievements made during the last decade.

Keywords: *emergency situations, hazards, natural disasters, prevention, risk assessment, plans of protection and rescue, security risks.*

Milica VUŠUROVIĆ¹
Danka VUKČEVIĆ²
Dragica VUKČEVIĆ³

OCJENJIVANJE U NASTAVI BIOLOGIJE U OSNOVNIM ŠKOLAMA Ciljevi i elementi ocjenjivanja (I dio)

Rezime

Ocjenjivanje je kompleksan proces i predstavlja jedno od najizazovnijih područja u obrazovno-vaspitnom radu. Prvenstvena funkcija ocjenjivanja, sumiranje znanja učenika i njegovo rangiranje na osnovu zakonom propisane skale periodično ili na kraju školske godine, mijenjala se tokom vremena uvodeći nove funkcije koje obuhvataju širok spektar korisnosti ocjenjivanja. U tom svjetlu javljaju se neka pitanja i dileme na koje ovaj rad pokušava da da odgovore: kako i zašto koristiti ocjenjivanje u nastavi biologije u osnovnim školama; kako u okviru obrazovno-vaspitnih ishoda i ishoda učenja odrediti elemente i kriterijume ocjenjivanja; kojim metodama i tehnikama ocjenjivati znanja, umijeća i vještine učenika u nastavi biologije? Takođe, jedno od značajnijih pitanja kojim se bavi ovaj rad je planiranje ocjenjivanja kojim se postiže kontinuitet u praćenju i vrednovanju učeničkih znanja, umijeća i vještina.

Ključne riječi: *nastava biologije, obrazovno-vaspitni ishodi, ishodi učenja, elementi praćenja, kriterijumi ocjenjivanja, metode i tehnike ocjenjivanja, planiranje ocjenjivanja.*

¹ Mr Milica Vušurović, nadzornica/savjetnica za nastavu biologije u Zavodu za školstvo, Podgorica.

² Danka Vukčević, nastavnik biologije, viši savjetnik, OŠ „Dr Dragiša Ivanović“, Podgorica.

³ Dragica Vukčević, profesorica biologije u OŠ „Milorad Musa Burzan“, Podgorica.

Uvod

U kontekstu savremenih tokova u obrazovanju jedno od centralnih područja u nastavi biologije je kvalitet i transparentnost ocjenjivanja. Koje su funkcije ocjenjivanja, kako postići kontinuitet i objektivnost ocjenjivanja, kako ocjenjivanje utiče na ostvarivanje postavljenih ciljeva u zakonskim aktima u obrazovanju? Čini se da su ova pitanja u saglasnosti s pitanjima koje je prije više od četrdeset godina postavila Bosiljka Đorđević (1981): „Kakvo nam je dakle ocjenjivanje? Da li su ocene garancija za ono što znače? Da li iza ocena stoje ona znanja za koja se pretpostavlja da stoje? Da li ocjenjivanje kakvo danas imamo, podstiče na produbljeni rad, pokreće plemenitu težnju za kvalitetom, pokreće one koji su sposobni i vredni?“ S druge strane, iz tog perioda potiču i prijedlozi učenika što treba mijenjati u praksi ocjenjivanja s kojim bi se, vjerujemo, složila i današnja populacija učenika: ocjenjivati preko aktivnosti na času, uzimati sve ocjene u obzir, a ne samo iz jedne oblasti, gledati aktivnost učenika tokom čitave godine, prilagoditi kriterijume ocjenjivanja i dr. (Pavlović, 1981).

Analizirajući vezu između učenja i ocjenjivanja koju daje Bahar Kerimova (2004), jasan je njen zaključak da je evaluacija jedna od vitalnih komponenti svakog obrazovnog modela. Naime, svaka aktivnost čije se napredovanje procjenjuje traži evaluaciju, a kako je primarna aktivnost svakog učenika učenje, evaluacija njegovog napretka i kvaliteta predstavlja jedan od najvažnijih zadataka obrazovno-vaspitnog rada. Da bismo uspješno sprovodili proces ocjenjivanja, neophodno je da razumijemo što on obuhvata. U Enciklopedijskom rječniku pedagogije (1963), ocjenjivanje se definiše kao „postupak kojim se, na način utvrđen propisima, prati odgojno-obrazovni razvoj učenika i određuje nivo koji je on u vezi s time postigao“. Prvobitna uloga ocjenjivanja u obrazovnim sistemima bila je da se utvrdi stepen znanja učenika, da bi se kasnije od ocjenjivanja očekivalo da osim znanja, utvrdi i stepen umijeća i navika kojim učenik raspolaže. Savremena koncepcija ocjenjivanja u kontekstu evaluacije cjelokupnog obrazovno-vaspitnog procesa zasniva se na provjeravanju, mjerenju i evidentiranju, tj. „kao postupak kojim se pomoću odabranih aktivnosti upoređivanja i korišćenjem raznih objektivnih instrumenata za mjerenje, dolazi do vrednosnih pokazatelja o ishodima vaspitno-obrazovnog procesa“ (Pedagoška enciklopedija II, 1989). Pedagozi/psiholozi Havelka, Hebib i Baucal (2003) navode da je ocjenjivanje proces koji se sastoji iz planiranja, praćenja toka nastave i učenja, registrovanja podataka o napredovanju učenika, saopštavanja povratnih informacija učenicima i roditeljima i vrednovanja realizovane nastave, dok Spasić (2013) ocjenjivanje definiše kao proces prikupljanja informacija, a evaluaciju kao sud donesen na osnovu prikupljenih informacija. Danas se u stručnoj literaturi (Žderić, Miljanović, 2001) za ocjenjivanje u nastavi biologije koristi širi

pojam – vrednovanje ili evaluacija, kojim se obuhvataju različite faze koje ovaj kompleksni proces sadrži. Međutim, većina stručnjaka iz ove oblasti smatra da pojmove vrednovanje i evaluacija ne treba izjednačavati jer je evaluacija širi pojam koji obuhvata praćenje, mjerenje i vrednovanje efekata i procesa u vaspitanju i obrazovanju (Bjekić, Papić, 2006). Evaluacijom cjelokupnog rada učenika treba da dobijemo povratnu informaciju koliko je učenik napredovao u odnosu na prethodno utvrđeni start (početak školske godine, klasifikacioni period, nivo obrazovanja i dr.). Metodičari biologije su saglasni da se vrednovanje u nastavi biologije vrši kroz postupke evidentiranja, provjeravanja, mjerenja i ocjenjivanja.⁴ Tokom realizacije ove faze nastavnog procesa, poželjno je konsultovati metodike nastave biologije.

Evaluacija u nastavi biologije, kao i u drugim nastavnim predmetima, omogućava da se procesom ocjenjivanja, u kontinuitetu, prate i vrednuju napredovanje učenika u odnosu na usaglašene ishode obrazovanja, kao i kvalitet i efikasnost nastave u ostvarivanju ishoda obrazovanja. Ocjenjivanje se evidentira ocjenama koje u didaktičkom smislu iskazuju realizaciju ciljeva obrazovno-vaspitaonog sistema i pokazuju stepen savladavanja programskih zahtjeva od strane učenika, dok sa stanovišta učenika ocjene izražavaju stepen usvojenih znanja, sposobnosti, navika i odgovarajućih svojstva ličnosti (Urošević, 1981).

Ciljevi i ishodi učenja u nastavi biologije u osnovnoj školi

Što su ciljevi u obrazovanju, a što ishodi učenja? Mr Zoran Lalović (2020) kaže da se ciljevima izražavaju namjere, a ishodi su mjerljivi rezultati tih namjera. Ishodima učenja se opisuju znanja, vještine i vrijednosti koji treba da budu rezultat učenja. Sličnu definiciju ishoda daju i Havelka, Hebib i Baucal (2003), „ishodi obrazovanja su definisana znanja, veštine, stavovi i vrednosti koje učenici treba da razviju tokom obrazovanja“. Studiozno poznavanje opštih

⁴ Metodičari Žderić, Miljanović (2001), Stanisavljević, Radonjić (2009) definišu ove procese u nastavi biologije na sljedeći način: **vrednovanje (evaluacije)** podrazumijeva određivanje relativne važnosti nečega prema usvojenom standardu. **Provjeravanjem** se dobija odgovor na pitanje koliko je i kako ostvaren obrazovno-vaspitaon proces biologije, odnosno koliki je stepen ostvarenosti nastavnih ciljeva i zadataka. Zahvaljujući provjeravanju dobijamo povratnu informaciju o kvalitetu i kvantitetu znanja, vještina i navika učenika. **Evidentiranjem** se postiže relativno sagledavanje, u kontinuitetu, cjelokupnog vaspitaon-obrazovnog procesa biologije. Evidentiranje obuhvata evidentiranje ostvarenja nastavnog rada u cjelini, evidentiranje nastavnikovog rada, evidentiranje učeničkog rada i evidentiranje učeničkih samostalnih radova (Stanisavljević, Radonjić, 2009). **Mjerenje** je postupak objektivnog sagledavanja učenikovih dostignuća u vaspitaon-obrazovnom procesu biologije (u pogledu znanja i sposobnosti). **Ocjenjivanje** je kvalitativna analiza postignuća kojim se određuje stepen ostvarenosti postavljenih ciljeva nastave. Ono je sastavni dio nastavnog procesa gdje se odgovori učenika razvrstavaju u kvalitativne kategorije, a nakon toga se određuje njihova kvantitativna vrijednost (Bekić, Papić, 2006).

ciljeva omogućava nastavniku da sagleda zadatke nastave za osnovno obrazovanje sa aspekta nastavnog predmeta, zatim da odredi ulogu nastavnog predmeta u opštem obrazovanju i njen uticaj na formiranje ličnosti učenika. Takođe, omogućava da nastavnik formira svoj pedagoški stav prema praktičnim zadacima koji ga očekuju u nastavnom procesu i opredijeli se za određene aktivnosti, kao i da formira jasnu sliku o konkretnim zadacima nastave i ciljevima i rezultatima koje treba da postigne u nastavi (Urošević, 1981). Vezu između ciljeva obrazovanja, opštih ishoda obrazovanja i ishoda časa daju Bjekić i Papić (2006). Ciljevi se odnose na očekivanja i namjere, opšti ishodi se odnose na rezultate koji se mogu ostvariti obrazovanjem, a ishodi učenja na provjerljive i mjerljive rezultate koji se mogu ostvariti na konkretnom času.

Početne tačke u planiranju cjelokupnog nastavnog procesa biologije, samim tim i ocjenjivanja učenika, su ciljevi obrazovno-vaspitnog procesa. U Opštem zakonu o obrazovanju i vaspitanju Crne Gore, između ostalih, dati su i sljedeći ciljevi obrazovanja: obezbijediti mogućnost za svestrani razvoj pojedinca bez obzira na pol, životno doba, invaliditet, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju; zadovoljiti potrebe, interesovanja, želje i ambicije pojedinca za cjeloživotnim učenjem. Uvidom u ciljeve obrazovanja na osnovnoškolskom nivou dobijamo jasniju sliku o svestranom razvoju ličnosti učenika. Od obrazovnog sistema na tom nivou očekuje se razvoj kreativne ličnosti; razvijanje kritičkog mišljenja, samostalnosti i zainteresovanosti za nova znanja; osposobljavanje za samostalno rasuđivanje i učešće u društvenom životu; sticanje opštih znanja koja omogućavaju samostalnu, efikasnu i kreativnu primjenu u praksi; usvajanje znanja o osnovnim zakonitostima razvoja prirode i društva i očuvanja zdravlja; formiranje i podsticanje zdravog načina života i odgovornog odnosa prema životnoj sredini i dr. Osnova Predmetnog programa biologije je dalja konkretizacija ciljeva obrazovanja na nivou osnovne škole. Kroz ciljeve nastavnog predmeta biologije očekujemo da razvijamo kreativnost, svestranost, radne navike, toleranciju, tj. kompetencije učenika za cjeloživotno učenje. Treba da osposobimo učenike za samostalno učenje i istraživanje, argumentovano iznošenje ideja, postavljanje problemskih pitanja, planiranje, promatranje, prikazivanje i interpretaciju rezultata, izradu referata, zidnih novina, panoa, prezentacija, kao i usmeno izlaganje putem kojih omogućavamo razvoj jezičke kompetencije i kulturološku ekspresiju učenika/učenica. Sprovedenjem istraživanja, vježbi i eksperimenata razvijamo kod učenika kreativnost i umijeće realizovanja ideja. Putem ciljnog i razvojnog planiranja zasnovanog na obrazovno-vaspitnim ishodima i ishodima učenja dobijamo mjerljive rezultate realizacije naših ciljeva.

Povezanost ciljeva osnovnog obrazovanja i ishoda učenja u nastavi biologije data je kroz sljedeći primjer.

Primjer 1: Biologija VI razred

Obrazovno-vaspitni ishod – Na kraju učenja učenik/učenica će biti u stanju da na osnovu odlika gljiva i lišajeva objasni njihovu raznovrsnost i značaj za čovjeka i prirodu.

Ishodi učenja: Tokom učenja učenici će moći da: objasne odlike gljive; prepoznaju i razlikuju pojedine grupe gljiva; obrazlažu negativni i pozitivni značaj gljiva za čovjeka i prirodu; objasne specifičnost građe lišaja; uporede različite tipova lišajeva; analiziraju značaj lišajeva kao bioindikatora; rade oglede po zadatom obrascu.

Već u samim ishodima učenja možemo uočiti određene ciljeve osnovnog obrazovanja i predmetnog programa (razvoj, kritičkog mišljenja, tolerancija, očuvanje prirode, timski rad i dr.). Pažljivim planiranjem realizacije postavljenih ishoda (izbor sadržaja nastavnog rada, izbor nastavnih metoda i oblika rada, određivanja i planiranja aktivnosti učenika i nastavnika, obezbjeđivanje i pripremanje potrebnih nastavnih sredstava i opreme za rad, određivanje načina praćenja procesa i utvrđivanja efekata aktivnosti), možemo ostvariti dodatne ciljeve (kompetencije za cjeloživotno učenje, kreativnost, samostalnost, primjena naučenog i drugo). Kao važan segment koji će učenike pravilno usmjeravati ka razvoju svestrane ličnosti je planiranje ocjenjivanja uporedo s planiranjem nastave. Brojna pedagoška istraživanja su dokazala da učenici uglavnom uče ono što nastavnici ocjenjuju. Određivanjem elemenata i kriterijuma ocjenjivanja nastave biologije, s kojim se učenici upoznaju na početku godine ili prije izučavanja određenog obrazovno-vaspitnog ishoda, omogućavaju učenicima da samostalno planiraju način rada i učenja.

Elementi praćenja i ocjenjivanja učenika

Analizom opštih ciljeva predmetnog programa i ishoda učenja u nastavi biologije dolazimo do sljedeće etape značajne za proces ocjenjivanja, a to su vrste ocjenjivanja i elementi ocjenjivanja. I u jednom i u drugom slučaju moramo imati na umu ciljeve i ishode učenja. U nastavi biologije dugi niz godina ocjenjivanje se vršilo periodično, na časovima predviđenim za obnavljanje i utvrđivanje gradiva. Dominantno se utvrđivao nivo usvojenih znanja, što je odgovaralo tradicionalnoj upotrebi ocjenjivanja. Učenici su se razvrstavali u grupe (odličan, vrlo dobar, dobar...) i upoređivali s drugim učenicima u odjeljenju i razredu. Ovaj način ocjenjivanja naziva se **normativno ocjenjivanje**. Ono nam omogućava da znamo položaj učenika u odnosu na druge učenike u odjeljenju. Međutim, drugi nastavnik biologije ne može sa sigurnošću da tvrdi koja znanja iz biologije posjeduje taj učenik, iako ima uvid u njegovu ocjenu (npr. četvorka).

S druge strane, ako primijenimo **kriterijumsko ocjenjivanje**, većina nastavnika biologije bi trebalo da dâ sličnu procjenu učeničkih znanja. Tačno utvrđeni kriterijumi znanja, umijeća i vještina u okviru obrazovno-vaspitnog ishoda omogućiti će učeniku da zna što treba da postigne iz biologije u sklopu određene ocjene. Posljednjih decenija funkcije ocjenjivanja su se umnogome izmijenile. Kao u drugim nastavnim predmetima, i u nastavi biologije možemo ih posmatrati u odnosu na učenike i u odnosu na nastavu. U odnosu na učenike ocjenjivanje u nastavi biologije treba da ima informativnu funkciju (učenik dobija povratnu informaciju o kvalitetu svog rada, njegovom napretku u učenju, osposobljava se da sam sagleda svoj rad) koju daje nastavnik, a mogu i drugi učenici. Osim instruktivne, ocjenjivanje u odnosu na učenike ima i razvojnu funkciju (nastavnik/nastavnica sami, ili zajedno s učenikom predlažu dalje korake u radu učenika). Sljedeća funkcija ocjenjivanja je motivaciona (nastaje povezivanjem informativne i instruktivne funkcije i nastale informacije treba da budu date na pedagoški odgovarajući način kojim će se jačati motivacija i zainteresovanost učenika). Na kraju imamo evaluativnu funkciju kada sumiramo dobijene podatke o napredovanju i uspjehu učenika. Nastavnici biologije u ovom slučaju treba da sumiraju i analiziraju sve podatke o napredovanju učenika u odnosu na elemente i kriterijume ocjenjivanja. Funkcije ocjenjivanja u odnosu na nastavu biologije treba da budu: informativna (podaci o uspjehu učenika daju nastavniku povratnu informaciju o planiranju, organizovanju i vođenju nastave), analitičko-evaluativna (povezivanje aktivnosti usredsređene na određene nastavne sadržaje s kriterijumima za procjenjivanje uspješnosti tih aktivnosti i ishoda učenja) i korektivno-inovativna (osvrst na realizaciju omogućava da sam nastavnik, ili nastavnik i učenici ili stručni aktivni izrađuju plan rada za naredni period). Ove funkcije ocjenjivanja u saglasnosti su s dodatnim upotrebama rezultata ocjenjivanja na koje ukazuje Spasić (2013), unapređivanje učenja i dijagnostikovanje teškoća u učenju. Iz ovoga proizilaze dvije opšte svrhe ocjenjivanja, a to su **ocjenjivanje naučenog – sumativno ocjenjivanje** i **ocjenjivanje za učenje – formativno ocjenjivanje**. Kao poseban vid **formativnog ocjenjivanja imamo ocjenjivanje kao učenje** koje podrazumijeva da nastavnici i učenici zajedno odlučuju o pokazateljima na osnovu kojih mogu zaključiti da je učenje bilo uspješno (Spasić, 2013). Sumativnim ocjenjivanjem dajemo učeniku informaciju o kvalitetu naučenog za određeni period, školsku godinu ili polaganjem završnog ispita i za određeni nivo školovanja. Ova vrsta ocjenjivanja je veoma zastupljena u nastavi biologije u našim školama. Najčešće se vrši nakon usmenog i pismenog provjeravanja u kojim se utvrđuju najčešće deklarativno, a nešto manje proceduralno znanje učenika. Dominantnom primjenom sumativnog ocjenjivanja nastavnici biologije mogu se suočiti s problemima koje je navela Bozja u svom istraživanju 1974. godine, a to su: neujednačenost broja pitanih učenika, kao i

neujednačenost u broju ispitivanja pojedinih učenika, neadekvatna zastupljenost usmenog i pisanog ocjenjivanja i njihov uticaj na formiranje konačne ocjene, manji broj elementa koji se ocjenjuju, ocjenjivanje je bez plana, nedostatak individualizacije u ocjenjivanju i sl. Međutim, ako imamo na umu dvije osnovne funkcije sumativnog ocjenjivanja (Havelka, Hebib, Baucal, 2003), da svjedoče o vrsti i nivou školske spreme i vrše selekciju kandidata u situacijama kada je jedan od kriterijuma školski upis (upis na sljedeći stepen školovanja, dodjela stipendija, nagrada, zapošljavanje i sl.), ono treba da bude većim dijelom ishod formativnog ocjenjivanja. Za formativno ocjenjivanje možemo reći da je podsticajno, procesno i razvojno. Pomoću njega utvrđujemo kako učenici uče i dajemo im povratnu informaciju što treba još da preduzmu kako bi postigli određeni rezultat (Lalović, 2020). Odvija se u procesu učenja, usmjerava učenika na ciljeve i ishode učenja, podstiče učenika da planira naredne korake u učenju i da preuzima aktivniju ulogu u svom razvoju i vrednovanju svog znanja. Formativno ocjenjivanje je kontinuirano ocjenjivanje. Obuhvata znanja, umijeća i vještine. Bazirajući se na ishode učenja, nastavnici posmatraju rad učenika u svim aspektima, raspituju se kako i zašto nešto radi, daju mu sugestije za korekciju rada, zajedno s učenikom tumače određena zapažanja, podržavaju učenike da sami prepoznaju svoj uspjeh i naredne korake u učenju. Kako formativno ocjenjivanje treba da je sastavni dio planiranja nastave za svaki čas, ono je podijeljeno na periode u kojim se vrši praćenje rada učenika, registrovanje podataka, analiza podataka i nakon sumiranja svih rezultata saopštavanje završne informacije.

Elementima ocjenjivanja utvrđujemo što ćemo pratiti i ocjenjivati u nastavi biologije. Oni su direktno povezani s opštim ciljevima obrazovanja, kao i sa specifičnim ciljevima nastave biologije, a konkretizovani su kroz obrazovno-vaspitne ishode i ishode učenja. Takođe, elementi ocjenjivanja su zastupljeni u ciljevima škole, koje tradicionalno možemo podijeliti na: saznavne, formativne i vaspitne (Lalović, 2020). Saznavni se odnose na **znanja**⁵ (objasne odlike gljiva, specifičnost građe lišajeva). Formativni ciljevi se odnose na **vještine**⁶ (intelek-

⁵ **Znanja** možemo podijeliti na deklarativno i proceduralno. **Deklarativno znanje** se zasniva na poznavanju činjenica i informacija. Ono sadrži odgovore na pitanja ko, kada, kako, šta... **Proceduralno znanje** je znanje kako se nešto radi i odnosi se i na mentalne i na motorne postupke i procedure.

⁶ **Vještine** obično dijelimo na intelektualne, socijalno-emocionalne i psihomotoričke. **Intelektualne vještine** obuhvataju sposobnost učenja – učenje učenja, sposobnost analiziranja, upoređivanja, povezivanja i zaključivanja, sposobnost rješavanja problema i donošenja odluka, kritičko mišljenje – sposobnost argumentovanog vrednovanja i procjenjivanja, kreativnost – sposobnost stvaranja nečeg novog. **Komunikacione i socijalno-emocionalne vještine** su odgovorne za uspjeh pojedinca u komunikaciji sa drugima. Obuhvataju vještine kao što su slušanje, govorenje, pisanje, izlaganje, diskutovanje. Takođe obuhvata vještine saradnje i timskog rada: saradljivost – spremnost da saraduje i radi sa drugima u timu ili grupi, tolerancija – prihvatanje i uvažavanje različitog, drugačijeg mišljenja, empatija – osjetljivost za druge, kontrola emocija i sl. **Praktične, psihomotorne vještine** imaju svoj vidljivi dio – izvođenje i svoj mentalni dio – priprema izborom materijala, kompozicije i sl. (Lalović, 2020).

tualne vještine – analiza uticaja gljiva i lišajeva na čovjeka i prirodu, kritičko razmišljanje i zaključivanje o značaju gljiva i lišajeva – antibiotici, indikatori, prehrambena industrija), **komunikacione i emocionalne vještine** (rad u grupi, slušanje drugih, tolerancija, saradljivost, empatija i dr.), **psihomotorne vještine** (izrada karte lišajeva, izrada panoa, prezentacija zidnih novina o gljivama i lišajevima). Vaspitni ciljevi su usmjereni na **stavove, vrijednosti i ponašanja**⁷ koji dolaze do izražaja tokom učenja (odnos prema datim obavezama, učestvovanje u nastavi, saradnja s drugima, motivacija za rad). Ovo područje nije preporučljivo direktno ocjenjivati, već se prati kroz cjelokupno školsko ponašanje učenika.

Izdvajanje elemenata ocjenjivanja u nastavi biologije u okviru jednog obrazovno-vaspitnog ishoda dat je sljedećim primjerom (primijenjena tabela Lalović, 2020).

Primjer 2: Biologija za VI razred

Obrazovno-vaspitni ishod: Na kraju učenja učenik/učenica će biti u stanju da na osnovu odlika gljiva i lišajeva objasni njihovu raznovrsnost i značaj za čovjeka i prirodu.

Ishodi učenja: Tokom učenja učenici će moći da: objasne odlike gljive; prepoznaju i razlikuju pojedine grupe gljiva; obrazlažu negativni i pozitivni značaj gljiva za čovjeka i prirodu; objasne specifičnost građe lišaja; uporede različite tipova lišajeva; analiziraju značaj lišajeva kao bioindikatora; rade ogleda po zadatom obrascu.

Aktivnosti učenja: Na prirodnom materijalu ili ilustrativnom materijalu opisuju građu gljiva i lišaja (na konkretnom primjeru); upoređuju različite predstavnike gljiva i lišaja i svrstavaju ih u određene grupe; kroz diskusiju s nastavnikom, učenici identifikuju otrovne i jestive gljive i navode negativni i pozitivni značaj gljiva za čovjeka i prirodu; u grupi učenici istražuju rasprostranjenost različitih vrsta lišaja u svojoj okolini i utvrđuju tačke najveće zagađenosti vazduha u svom okruženju.

⁷ **Vaspitnom ulogom škola** bi trebalo da na učenika prenese određene vrijednosti. Izgrađuje poželjne oblike ponašanja i eliminiše nepoželjna. Neke od vrijednosti koje bi trebalo da podrži škola jesu: **samosvjesnost** – poznaje sebe, što želi, namjerava, zna svoje dobre i loše strane; **samopouzdanje** – vjera u sebe, zastupanje sebe bez ugrožavanja potreba drugih; **samostalnost** – samostalnost da se oslanja na sebe i bez kontrole obavlja zadatke; **samokontrola** – kontrola emocija; **optimizam** – uvjerenost u uspjeh; **radoznalost** – znatiželja, želja za novim saznanjima, **odgovornost** – težnja da se izvrše preuzete obaveze, da se drži dato obećanje; **upornost** – težnja da se istraje na postavljenim ciljevima uprkos preprekama; **inicijativnost** – spremnost da se preuzme akcija (Lalović, 2020).

Elementi	Kategorije ciljeva	Elementi praćenja i ocjenjivanja
Znanje	Poznavanje činjenica i informacija; poznavanje postupaka i procedura KOLIKO UČENIK ZNA?	KOLIČINA ZNANJA – građa gljiva i lišajeva; raznovrsnost lišajeva i gljiva; značaj gljiva i lišajeva za prirodu
Intelektualne vještine	Sposobnost učenja, analiziranja, upoređivanja, povezivanja, zaključivanja; rješavanje problema, kritičko mišljenje, kreativnost	KVALITET ZNANJA – upoređuje građu gljiva i lišajeva; na prirodnom materijalu pokazuje djelove gljiva i lišajeva; na prirodnom materijalu i ilustracijama razlikuju otrovne i jestive gljive i svrstavaju ih u određene grupe; istražuju rasprostranjenost lišajeva u svojoj okolini i određuju stepen zagađenosti vazduha
Komunikacijske vještine	Razumijevanje, govorenje, pisanje, prezentovanje, izlaganje, diskutovanje...	– diskutuju u grupi, s nastavnikom i ostalim učenicima iz odjeljenja; jasno izlažu primjere pozitivnog i negativnog značaja gljiva i lišajeva za čovjeka i prirodu; prezentuju pripremljene prezentacije, eseje, mape
Socijalne vještine	Vještina timskog rada, saradnja, tolerancija, empatija, kontrola emocija	– timski rad; podjela zadataka u grupi; odgovornost za izvršenje dobijenog zadatka; saradnja s drugim članovima grupe pri izradi zadatka; strpljivost da se sasluša drugi učenik
Psihomotorne vještine	U nastavi biologije, izrada mapa, upotreba pribora, izvođenje eksperimenta	– izrada prezentacija, eseja, zidnih novina na temu raznovrsnost gljiva i lišajeva, otrovne i jestive gljive, upoređivanje građe gljiva i lišajeva; značaj gljiva i lišajeva; izrada mape lišajeva za određeni dio mjesta gdje žive
Stavovi, vrijednosti, osobine	Samosvjesnost, optimizam samopouzdanost, upornost, samokontrola, radoznalost...	– praćenje tokom čitave godine razvijanja vrijednosti i osobina koje podržava škola. Preporuka: Koristiti knjigu Moje vrijednosti i vrline (Zavod za školstvo i UNICEF; autori: Backović, A. et al.)

Zaključak

Određivanje ciljeva i elemenata ocjenjivanja u nastavi biologije je problem kojim se treba baviti stručni aktiv na početku školske godine. Detaljnija razrada se može vršiti tokom godine za pojedini obrazovno-vaspitni ishod. Zajedničkim razmatranjem predmetnog programa za određeni razred i zakona za opšte i osnovno obrazovanje i vaspitanje dolazi se do ciljeva koji se ostvaruju pomoću postavljenih obrazovno-vaspitnih ishoda i ishoda učenja. Izdvajanjem ciljeva konkretizujemo i elemente ocjenjivanja koji omogućavaju praćenje znanja, umijeća i vještina kojim učenici vladaju. Nakon ove analize poželjno je uraditi tabelu za jedan ili više obrazovno-vaspitnih ishoda u kojoj će se odvojiti elementi ocjenjivanja u grupe: znanja (deklarativno i proceduralno), vještine (intelektualne, komunikacione, socijalne i psihomotorne) i stavovi, vrijednosti i vrline.

Literatura

1. Bjekić, D., Papić, Ž. (2006). *Testovi znanja (izrada i primena u srednjoj školi), priručnik za nastavnike*. Čačak: Agencija „PAP“.
2. Bozja, A. (1974). Neki problemi provjeravanja i ocjenjivanja znanja učenika iz biologije. *Iskustva (časopis za školska i pedagoška pitanja)*, 8–10, 109–116.
3. Đorđević, B. (1981). Ocjenjivanje učenika. *Nastava i vaspitanje (časopis za pedagošku teoriju i praksu)*, 3, 473–480.
4. Franković, D., Predrag, Z., Šimleša, P. (1963). *Enciklopedijski rečnik pedagogije*. Zagreb: Matica Hrvatska, 581.
5. Havelka, N., Hebib, E., Baucal, A. (2003). *Ocjenjivanje za razvoj učenika*. Preuzeto sa
6. <https://www.researchgate.net/publication/233823287>.
7. Kerimova, B. (2004): Ocjenjivanje grupnog rada. *Metodički ogledi*, 11, 97–105. Preuzeto sa file:///C:/Users/win10/Desktop/Radna%20grupa-ocjenjivanje/7_Kerimova%20ocjenjivanje%20grupnog%20rada.pdf
8. Lalović, Z. (2020). *Ocjenjivanje u funkciji razvoja učenika i unapređivanja nastave i učenja u školi*. Podgorica: Zavod za školstvo Crne Gore.
9. Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju. („Sl. list RCG“, br. 64/2002, 31/2005 i 49/2007 i „Sl. list CG“, br. 4/2008 – dr. zakon, 21/2009 – dr. zakon, 45/2010, 40/2011 – dr. zakon, 45/2011, 36/2013 – odluka US, 39/2013, 44/2013 – ispr. i 47/2017).

10. Pavlović, P. (1981). Uzroci koji, po mišljenju učenika, ometaju postizanje boljeg uspjeha. *Nastava i vaspitanje (časopis za pedagošku teoriju i praksu)*, 3, 493–503.
11. Potkonjak., N., Šimleša. P. (1989). *Pedagoška enciklopedija II*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 135.
12. *Predmetni program biologija za VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole* (2017). Podgorica: Zavod za školstvo.
13. Spasić, R. (2013). *Ocjenjivanje. U L. W. Anderson, (ur.) (2013). Teaching for Learning (Nastava orjentisana na učenje)* Thessaloniki: Center for Democracy and Reconciliaton in South East Europe, 160–184.
14. Urošević, L. (1981). *Ocjenjivanje uspeha i praćenje napredovanja učenika*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine.
15. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju. („Sl. list RCG“, br. 64/2002, 49/2007 i „Sl. list CG“, br. 45/2010, 40/2011 – dr. zakon, 39/2013 i 47/2017).
16. Žderić, M., Miljanović, T. (2001). *Metodika nastave biologije*. Novi Sad: Prirodno-matematički fakultet, Institut za biologiju.

GRADING IN BIOLOGY TEACHING IN PRIMARY SCHOOL

1st part – objectives and elements of grading

Abstract

Grading is a complex process and represents one of the most challenging areas in teaching work. The primary goal of grading system is to produce grades that reflect student's learning progress and student's ranking based on prescribed scale periodically or at the end of the academic year. However, this system changed through time introducing new models and broad spectrum of grading of students. In this sense some questions and dilemmas are raised. This paper attempts to offer some responses such as how and why it is recommended to use grade in biology teaching in primary schools; how to establish elements and criteria of grading within the framework of educational and learning outcomes; which grading methods and techniques are appropriate to be used in assessing knowledge, know-how and skills in biology teaching? Another important issue this paper deals with is a grading plan in order to achieve continuous monitoring and assessing of students' knowledge, know-how and skills.

Keywords: *Biology teaching, educational outcomes, outcomes, elements of monitoring, assessment criteria, grading methods and techniques, planning of grading.*

Melida ŽUPLJANIN¹
Nikola RAIČEVIĆ²

PORODICA I ŠKOLA PARTNERSKI U OČUVANJU SOCIO- -EMOCIONALNOG STANJA DJETETA DIGITALNOG DOBA³

Rezime

Razvoj djeteta je određen biološkim činiocima koji se prepliću s društvenim, kulturološkim i istorijskim uticajima sredine. Kroz istoriju su se mijenjali društveni uticaji, pa su se tako mijenjali i uticaji na dijete. Ako se vratimo u prošlost, vidjećemo da se pridavao manji značaj značaj djetetovim potrebama i osjećanjima nego što je to slučaj danas. Međutim, društvene i tehnološke promjene, kao što su globalizacija i digitalizacija u kojima odrastaju djeca 21. vijeka, veoma su uticale na nova pravila u vaspitanju, odnosno drugačiji pristup vaspitanju i obrazovanju djece. U savremenom obrazovanju se sve više poklanja pažnja razvoju emocionalne inteligencije, koja je važna za razvoj inteligencije uopšte. Povoljna emocionalno-socijalna klima u porodici pruža izuzetno dragocjenu emocionalnu sigurnost neophodnu za dalji razvoj.

Ekspanzija i brzi razvoj tehnike i tehnologije ozbiljno su doveli u pitanje ulogu odgovornog roditeljstva.

Vaspitanje ima veliku ulogu u formiranju ličnosti, a naročito u najranijem dobu života. Veoma je bitno da postoji saradnja roditelja i nastavnika (škole) u procesu formiranja djeteta i očuvanju njegovog psiho-fizičkog zdravlja. Poseban akcenat se mora staviti na socio-emocionalno stanje djece kako bi izrasla u zdravu jedinku, sposobnu za hrabro koraćanje kroz život.

Ključne riječi: *socio-emocionalna stanje, saradnja, porodica, škola, savremena tehnologija, digitalno doba.*

¹ Dr Melida Župljanin, profesor razredne nastave u OŠ „Bratstvo“, Novi Pazar.

² Mr Nikola Raičević, profesor razredne nastave u OŠ „Radomir Mitrović“, Berane.

³ Rad je prezentovan na Naučnoj konferenciji „Socio-emocionalno stanje djece i mladih u vrijeme interneta“, Internacionalni univerzitet, Novi Pazar, novembar, 2022.

Uvod

Uloga porodice u vaspitanju djece oduvijek je bila predmet interesovanja mnogih stručnjaka koji su proučavali razvoj ljudskog društva i odnose u njemu. Napisano je više radova o saradnji porodice i škole, ali se zaključak svodi na to da bi roditelje trebalo što više uključiti u vaspitno-obrazovni sistem škole, da što češće razgovaraju s nastavnikom i da zajedno rješavaju probleme djeteta. Pogrešna je, iako, nažalost, dosta ustaljena logika roditelja koji smatraju da ako im dijete ima dobre ocjene, oni ne moraju da dolaze u školu čak ni na obavezne roditeljske sastanke. Dešava se da odjeljenjske starješine, prema planu i programu, zakazuju roditeljske sastanke na kojima se pojavi samo 15-tak roditelja, uglavnom oni isti. Razlozi (neobjektivni) za slab odziv roditelja su, uglavnom, prezauzetost roditelja na poslu, neblagovremena obaviještenost (djeca često ne kažu roditeljima za sastanak zbog loših ocjena ili lošeg ponašanja).

U cilju sveobuhvatnijeg praćenja razvoja učenika, stimulisanja ispoljavanja kreativnih potencijala, prevencije ispoljavanja negativnih oblika ponašanja i aktuelizacije sticanja kvalitetnih znanja, neophodno je intenziviranje saradnje porodice i škole, čije ostvarivanje prate ponekad neadekvatno formirani roditeljski stavovi i nepravilno uspostavljene navike.

Razumijevanje dječijih nedoumica u toku razvoja, učešće u identifikovanju i rješavanju prisutnih problema otežava niz faktora od kojih dominira deficit zajednički provedenog vremena u porodici.

„Porodica, škola i društvo nalik su palati: ako joj oduzmeš temeljni kamen, sve počinje da se ruši.“ (Helen Keler u Imširagić, 2021: 21)

Osnovni pojmovi

Ukoliko se želimo baviti ovom temom i pronaći najbolja rješenja za novonastala stanja *djece digitalnog doba*, potrebno je da pođemo od osnovnih pojmova koji se prožimaju kroz istraživanje ove problematike.

Pod pojmom *socijalizacija* najčešće se podrazumijeva *proces učenja u toku kojeg dijete s odrastanjem prihvata „pravila igre“ koja vrijede u društvu, osjećaj za vrijednost navike i ponašanja, tako da može aktivno učestvovati u društvenom životu*. Pod socijalizacijom se podrazumevaju svi uticaji društva i njegovih jedinica (skupina, institucija) na pojedinca kojima se on priprema za preuzimanje svih društvenih uloga koje mu pripadaju i kojima on stvara svoju ličnost, razvija svoj individualitet (Ivković, 2003: 98).

„*Emocije* su psihički procesi kojim se izražavaju odnosi prema stvarima i događajima, drugim ljudima i svojim vlastitim postupcima, akcijama i doživljajima.“ (Radomirović, 2003: 163)

„*Emocionalna inteligencija* je sposobnost da se saosjeća s drugima, da se stvaraju dobri odnosi, da se bude privlačan – kao i u drugim *emocionalnim vještinama* koje su presudne da se neko uklopi u društvo.“ (Goleman, 2015: 31)

Digitalno doba je ono vrijeme koje obuhvata početak, tok i vrhunac digitalne i informacione revolucije s kraja dvadesetog i početka dvadeset prvog vijeka. (<https://sr.economy-pedia.com/11040631-digital-age>)

Roditeljska „škola“

*Porodica je prva škola za dijete,
a roditelji – najvažniji uzor.*

(Alis Sterling Honig)

Ne kaže se bez razloga da je porodica ključna za postavljanje temelja u procesu vaspitanja. Porodično vaspitanje ima vrlo bitnu ulogu u formiranju ličnosti, posebno u najranijem dobu života. Od svih škola, najteže je završiti onu roditeljsku. Mame i tate ne dobijaju diplome, ali im se dugogodišnji uloženi trud i ne(strpljenje) vraćaju kao bumerang – kada dijete poraste. Prema riječima Herbarta: „Vaspitanje je stvar porodice, ono u njoj počinje pa se većinom u njoj i završava.“

Hebrejska riječ za roditelje je „horim“, a potiče iz istog korijena kao i „moreh“ – učitelj. Roditelj jeste i ostaće prvi učitelj kojeg će dijete imati.

„Brojna istraživanja su pokazala da je porodica značajan činilac razvoja ličnosti, jer se u porodici stiču prva znanja i iskustva veštine i navike, te razvijaju sposobnosti. Zato su odgovorni roditelji, a da bi uspešno izvršili vaspitnu funkciju, društvo treba da obezbedi potrebne uslove za: uspešno školovanje, zdravstvenu zaštitu, zdravu zabavu i pedagošku pomoć.“ (Budimir-Ninković, 2009: 257)

Uticaj porodice je nezamjenjiv, ona ostvaruje dugotrajniji uticaj od svih ostalih društvenih faktora. Loši odnosi između roditelja i djece imaju negativan uticaj na psihički život, mentalno zdravlje i ponašanje djece. U prošlosti u procesu vaspitanja djece mnoge stvari su se podrazumijevale, djeca su bila poslušna, roditelji su vodili glavnu riječ. Razgovor o osjećanjima i potrebama djece u velikoj mjeri nije bio prisutan jer se smatralo da su roditelji ti koji znaju šta je najbolje za njihovo dijete. Osnovne potrebe djeteta su: ljubav, nježnost, prihvaćenost, sa jedne i izražavanje sopstvene autonomije, sa druge strane. S obzirom na to da dijete u porodici najčešće boravi od rođenja do zrelosti, treba imati u vidu da je u tom periodu najpodložnije vaspitnim uticajima. „Najvažniji

faktor porodičnog vaspitanja jeste stav roditelja prema detetu, ljubav, bavljenje detetom i motivisanost za razvijanje njegove ličnosti.“ (Pehar, 1991: 306 u Budimir-Ninković, 2009: 259)

Danas se često može čuti: „Današnja deca neposlušna, u naše vreme nije bilo tako.“ Očigledno je da roditelji danas imaju manji autoritet nad djecom, sa čime su saglasni i psiholozi. Za pravilan psihički razvoj djece veoma je važno da roditelji nauče djecu da ih slušaju i poštuju. Upravo kod poslušnosti i poštovanja, javljaju se greške roditelja u vaspitanja djece, jer roditelji žele biti drugari svojoj djeci kako bi bili prihvaćeniji. „Danas vlada epidemija prepopustljivog odgoja. Mnoge je roditelje strah deci reći „Ne“ jer se onda neće svideti svojoj deci ili pak smatraju da će bilo koja granica ‘uništiti lepotu njihovog duha’. Ali deci trebaju granice. Smislene, razumne, prilagođene njihovoj dobi i karakteru, ali definitivno im trebaju.“ (www.detinjarije.com, Bruno Šimleša)

Slika 1. *Dijete savremenog doba*

Tehnologija sve više postaje „besplatan servis“ za čuvanje djece, ali plaćanje te usluge sačekaće roditelje iza ugla, a valuta će biti dijete. Sve se više roditelja (opravdano) brine da će im djeca razviti zavisnost od interneta i digitalnih uređaja i da će zbog toga postati otuđena. Međutim, mnogi stručnjaci koji se bave tehnologijom smatraju da ona pruža ogromne mogućnosti djeci, pod uslovom da im roditelji pomognu da se izbore sa izazovima. Djeci je neophodno vođenje, a ne samo nadgledanje. Ukoliko roditelji primijene ono što su tokom života naučili, uz stečene digitalne vještine djeteta i njihovo pravilno usmjeravanje, djeca će izrasti u odgovorne osobe modernog, digitalnog doba.

Igranje igrica smanjuje proces analiziranja, razmatranja i odlučivanja u pravcu djelovanja, a neka djeca često stvarne drugare zamjenjuju igricama, što vodi

ka otuđenju. To dovodi do problema u socio-emocionalnom stanju djeteta i već se pali alarm kako djelovati i uticati na njegovo rješavanje.

Saradnja porodice i škole

S obzirom na to da su djeca „začarana“ sadržajima koje gledaju na tabletu i mobilnom telefonu, roditelji su nekada nemoćni da isprate sve njihove aktivnosti. U Srbiji, treću godinu zaredom, uveden novi predmet *Digitalni svet*, koji će pokušati tu dječiju zaslijepljenost sadržajima s interneta da pretvori u korisno znanje i bezbjedno rukovanje digitalnim alatima. Najbitniji faktor u razvijanju ovih sposobnosti je nastavnik.

U savremenoj školi težište je na samostalnom sticanju znanja, a nastavnik, u saradnji s roditeljima, jeste organizator, motivator i voditelj nastavnog procesa. „Učenje na svim obrazovnim nivoima će se zasnivati, pored ostalog, na učenju putem otkrića, učenju putem rješavanja problema, eksperimentisanju, samostalnom istraživanju, radu u većim i manjim istraživačkim timovima, primjeni kompjutera u sakupljanju podataka i učenju ...“ (Danilović, 2011: 13. u Župljanin, 2014: 68)

Treba imati u vidu da je nastavnički poziv jedno od stresnih zanimanja, da nastavnik radi s učenicima različitih mogućnosti, u veoma složenim odnosima, pri čemu je jednako važna saradnja sa učenicima, kolegama i roditeljima učenika. „Sve to još više zahtijeva formiranje menadžmentskih timova u vaspitno-obrazovnom procesu i veću organizaciju rada sa mladim tokom redovne nastave.“ (Dmitrović, 2011: 75).

„Partnerstvo zahteva fleksibilno adaptivno prilagođavanje učenika nastavniku i obratno. Veoma je važno da razvija fleksibilnu pedagošku kompetenciju, jer vreme u kome živimo zahteva i od nastavnika da budu pripremljeni za različite neizvesne situacije i za prilagođavanje promenama. Treba voditi računa o kreativnosti, a to podrazumeva podsticanje sposobnosti kritičkog promišljanja, inicijativnosti, autonomije misli, motivacije itd. Svaka promena zahteva veći broj sveobuhvatnih elemenata ponašanja nastavnika. Škola treba da traži adekvatan odgovor na izazove iz okruženja. Ona treba da je sposobna rešavati probleme, da uči mnogo iz vlastite prakse, ali i od drugih.“ (Dmitrović, 2011: 76 u Župljanin, 2014: 80)

Neadekvatno uspostavljena saradnja porodice i škole može otežavati učeničko shvatanje značaja ispunjavanja školskih obaveza i uopšte značaja školovanja.

Saradnju između roditelja i škole treba pospješivati, imajući u vidu značaj praćenja dječijeg razvoja koji je nezavisan od školskih postignuća. Važan je lični kontakt nastavnika s roditeljima. Saradnja s roditeljima zahtijeva od nastavnika sigurnost, principijelnost, razumijevanje, empatiju i strpljenje. Ove osobine

pomoći će mu da shvati roditelje. Organizacija života u porodici, kvalitet provođenja slobodnog vremena, profesionalna usmjerenja su teme kojima se mogu, tokom individualnih razgovora, baviti i roditelji i nastavnici. Saradnja sa školom traži od roditelja spremnost za stalno angažovanje, saradnju s nastavnikom i razumijevanje za nastavnički posao i ljubav prema nastavničkom pozivu.

Uloga odjeljenjskog starješine mora biti usmjerena na ostvarivanje kvalitetne saradnje s roditeljima učenika, što podrazumijeva dobro organizovan i osmišljen pristup u realizaciji roditeljskih sastanaka i ostalih vidova saradnje s roditeljima (individualni i grupni razgovori).

S obzirom na specifičnosti ostvarene saradnje s roditeljima „neuspješnih“ učenika, koja je uslovljena karakteristikama porodične sredine, posjedovanjem informacija o učeničkom napredovanju, preduzimaju se mjere unapređenja komunikacije. Insistiranje i upornost u zahtjevima, na kojima insistira odjeljenjski starješina (pismeni pozivi, obaveštenja), treba da rezultiraju spremnošću roditelja na saradnju. Pristup roditeljima mora biti suptilan, a ne savjetodavan; odjeljenjski starješina i roditelji zajednički pronalaze povoljnija rješenja u interesu učenika. Praćenje i podsticanje učenika je zajednički zadatak roditelja i nastavnika. U skladu s navedenim, i nastavnici treba pravilno da shvate roditeljske brige i nedoumice, ambicije i želje.

„Zadatak nastavnika i roditelja je da omoguće jedinstveno delovanje svih vaspitnih faktora. Treba da se potruže da dete zavoli školu, školski rad, da sa lakoćom i zadovoljstvom ispunjava školske obaveze. Saradnja omogućuje da se uvek zna šta i kako učenik radi, kad mu je i zašto potrebna pomoć i dokle dosežu rezultati njegovog rada. U ovakvim uslovima brzo se otklanjaju uzroci neuspeha u pojedinim predmetima. Škola ima osnovni zadatak vaspitanje i obrazovanje, ali ona to može ostvariti samo zajedničkim radom sa porodicom. Ukoliko roditelji i nastavnici uspeju, zajedničkim radom i uz njihovo učešće, da razviju kod mladih osnovna životna uverenja, pogled na svet, time će ih najbolje osposobiti da se suprotstavljaju negativnim uticajima koji vrebaju sa svih strana.“ (Župljanin, 2009: 80)

Preporuke umjesto zaključka

Razgovorom između nastavnika i roditelja mogu se identifikovati smetnje u emotivnim i socijalnim segmentima razvoja učenika.

„I roditelji i nastavnici treba da uvažavaju *ličnost deteta*, te pronalaze pravu meru u postavljanju zahteva i razumevanja razvojnih specifičnosti kroz metode podsticanja, usmerene na jačanje samopoštovanja.

Roditelji bi trebalo da izgrade partnerski odnos sa školskom zajednicom i da ravnopravno preuzmu obaveze i odgovornosti u vaspitanju, obrazovanju i

školovanju svoje dece. Jedino tako mogu pomoći i sebi i drugima kojima je ta obaveza i zadatak poveren.“ (Župljanin, 2014: 86)

Uloga porodice/roditelja je:

- da se sistematično bave svojim djetetom i da kontrolišu vrijeme koje dijete provodi u korišćenju mobilnog telefona, televizora i sl., kao i koje sadržaje prati;
- da više vremena provode razgovarajući sa djecom;
- da formiraju određene radne i higijenske navike i da ih njeguju;
- da previše ne štite djecu jer ih život neće maziti;
- da ne daju djeci previše jer im time ne oduzimaju ali i ne njeguju osjećaj zahvalnost;
- da ih osposobe da budu samostalni, jer je to ono što će ih učiniti sposobnijim u životu;
- da ne rade i pomažu djetetu u onom za šta dijete smatra da može samo da uradi; uspješnima će ih učiniti ono što su ih naučili da sami urade;
- da ih uče strpljenju i činjenici da se ne može sve imati, niti dobiti, umjerenost je u svemu potrebna.

Uloga škole jeste:

- digitalizacija nastave – digitalni udžbenici, digitalna sredstva i njihova pravilna primjena;
- saradnja sa PPS;
- uključivanje djeteta u razne radionice i da bude aktivan član sekcija;
- blagovremeno djelovanje i savjetovanje kod učenog problema;
- podizanje samopouzdanja i vjere u sopstvene sposobnosti;
- primjenjivanje metoda kojima će kroz igru ili voljne radnje učiti, uočiti i prihvatiti različitosti i shvatiti njihovu vrijednost;
- ukazivati na norme ponašanja, prava, ali i obaveze učenika.

Djeca će uvijek više pratiti primjer i ponašanje odraslog nego savjete, jer su dobri imitatori, pa je potrebno biti im dobar uzor. Ova preporuka podjednako važi i za roditelje i za nastavnike, kao i za sve odrasle osobe u dječijem okruženju.

Prof. dr Gordana Budimir-Ninković (Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu, Jagodina) navodi: „Saradnja nastavnika sa roditeljima treba da ima karakter partnerskog odnosa, da se ravnopravno dopunjuju, informišu i razmenjuju iskustva o učenju, razvoju, ponašanju dece u porodici i školi. Pri tom je značajno da saradnja bude: neposredna, otvorena, sa razumevanjem, poverenjem, interesovanjem i spremnošću nastavnika da pruži adekvatnu pomoć roditelju i obratno. A za uspešnu saradnju porodice i škole potrebno je međusobno poverenje, informisanje – razmena informacija o svim pitanjima života i rada porodice i škole, kao i postojanje plana saradnje, te i učešće pedagoško-psihološko službe.“ (Budimir-Ninković, 2009: 263)

Zajednički cilj porodice i škole je što potpuniji i cjelovitiji razvoj djeteta – socijalizacijski, misaoni, saznajni, radni, formiranje vještina i navika. On se može uspješno ostvarivati ako postoji stalna veza između ovih činilaca, ako postoji saradnja.

Na osnovu svega napisanog, može se zaključiti da je psihofizičko zdravlje svake osobe, posebno djeteta, veoma važno, te stoga možemo sa sigurnošću reći da roditelji i škola samo udruženi mogu pomoći u formiranju djeteta koje ne mora biti odličan učenik, ali može postati dobar čovjek.

Literatura

1. Budimir Ninković, G. (2002). *Funkcije savremenog učitelja* – Zbornik radova, Učiteljski fakultet, Jagodina.
2. Budimir Ninković, G. (2009). *Savremena porodica i škola*, Jagodina.
3. Danilović, M. (2011). *Nastavnik kao uzor, model, idol, ideal, simbol, vrednost, tj. mera, savršenog i svestranog obrazovanog čoveka*, Tehnički fakultet, Čačak.
4. Dmitrović, P. (2011). *Mogući putevi modernizacije vaspitno-obrazovnog procesa*, Tehnički fakultet, Čačak.
5. Goleman, D. (2015). *Emocionalna inteligencija*, Geopoetika, Beograd.
6. Ivković, M. (2003). *Sociologija obrazovanja*. Knjaževac: DIP NOTA
7. Pehar-Zvačko, L. (1991). *Uticao porodice na razvoj agresivnog ponašanja kod dece ranog uzrasta*, Naša škola, Sarajevo, br. 5-6
8. Radomirović, V. (2003). *Psihologija*, Univerzitet u Novom Pazaru, Užice.
9. Župljanin, M. (2009). *Nastavnik kao uzor u vaspitanju učenika*. (Magistarska teza) Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.
10. Župljanin, M. (2014). *Vaspitno-obrazovni efekti i stručne kompetencije nastavnika*. (Doktorska disertacija) Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.
11. www.detinjarije.com – intervju Bruno Šimleša
12. <https://sr.economy-pedia.com/11040631-digital-age>

SCHOOL-FAMILY PARTNERSHIP IN PRESERVING SOCIO-EMOTIONAL STATE OF CHILDREN IN THE DIGITAL AGE

Abstract

Child development is determined by biological factors that intertwine with social, cultural and historical environmental influences. Throughout history, social influences have changed, so the influences on the child have also changed. If we go back in time, we will see that less importance was attached to the child's needs or feelings than today. However, social and technological changes, such as globalization and digitalization, in which the children of the 21st century are growing up, greatly influenced the new rules in education, that is, a different approach to the upbringing and education of children. In modern education, growing attention is devoted to the development of emotional intelligence, which is important for a child's development in general. A favourable family emotional-social climate provides extremely valuable emotional security necessary for further development.

The expansion and rapid development of engineering and technology have seriously called into question the role of responsible parenthood.

Education plays a big role in the formation of the personality, especially in the earliest age of life. It is very important that there is cooperation between parents and teachers (school) in the process of forming a child and preserving psycho-physical health of children. A special review and emphasis must be placed on the socio-emotional state of children, so that they would grow up to be healthy and formed individuals capable of developing the courage to walk on their path in life.

Keywords: *socio-emotional state, family and school cooperation, modern technology, digital age.*

Тијана ЛУКОВИЋ¹
Оливера ЂУРОВИЋ²

КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ У ПОЧЕТНОЈ НАСТАВИ МАТЕМАТИКЕ

Резиме

Критичко мишљење у почетној настави математике игра кључну улогу у развоју когнитивних способности ученика. Учење математике не би требало да буде пуко механичко памћење чињеница, већ би требало да стимулише и аналитичко размишљање. Важно је представити ученицима изазовне задатке који захтијевају креативно рјешавање проблема. Кроз интерактивну игру и рјешавање задатака, ученици стичу дубље разумијевање математичких појмова. Примјена критичког мишљења у почетној настави математике омогућава ученицима да развију вјештине рјешавања проблема и самостално истражују градиво. Овакав приступ не само да обогаћује учење, већ и подстиче развој интелектуалних способности ученика.

Кључне ријечи: *критичко мишљење, њочейна настава математике, настава, развој, ученик.*

¹ Тијана Луковић, мастер учитељ, ОШ „21. мај“, Подгорица.

² Оливера Ђуровић, професор разредне наставе, ОШ „21. мај“, Подгорица.

*Учење без мишљења је узалудан рад,
мишљење без учења је ојасно.*

Конфуције (551–479. п. н. е.)

Увод

У почетној настави математике, фокус на критичком мишљењу представља кључан приступ у обликовању развоја ученика. Овај педагошки принцип наглашава значај активног и аналитичког учења, усмјереног на разумијевање математичких концепата, умјесто једноставног памћења формула и процедура.

Критичко мишљење у настави математике представља процес активног испитивања, анализе и рјешавања проблема. У почетном узрасту, развој ове вјештине постаје основа за интелектуални развој дјецe. Умјесто преноса чињеница, наставници математике теже стварању стимулативног окружења у којем подстичу дјецу да постављају питања, истражују концепте и аргуменују своје размишљање.

Важно је разумјети да математика није само складиште чињеница и формула, већ је жива и динамична наука која захтијева креативно и критичко размишљање. Кроз интерактивне методе и задатке, дјецa стичу дубоко разумијевање основних математичких појмова и развијају вјештине примјене ових концепата у рјешавању реалних проблема. Овакав приступ, такође, поставља ученике као активне учеснике у свом образовању. Они се подстичу да самостално истражују, постављају питања и проналазе креативна рјешења. Осим што доприноси развоју математичког разумијевања, критичко мишљење у математичкој настави такође развија опште вјештине као што су рјешавање проблема, комуникација и тимски рад.

Дакле, критичко мишљење у почетној настави математике представља есенцијални елемент за формирање будућих стручњака и иноватора. Овакав педагошки приступ не само да обогаћује учење математике, већ и ствара основу за широк спектар вјештина и способности које су кључне за успјешан развој дјецe у 21. вијеку.

1. Критичко мишљење

У свијету који се стално мијења, држава и друштво улажу огромне напоре у образовање човјека, формално или неформално, јер с учењем не треба стати након стицања дипломе. Самообразовање је изузетно важно и требало би да се настави током цијелог живота. Због тога је савременом

образовању потребан приступ који би појединцу омогућио продуктивније размишљање, како би сам задовољио своје потребе за знањем.

У том смислу, неопходна је потреба за унапређењем људског размишљања, односно критичког размишљања приликом обраде све већег броја информација. Зато се питањем развоја критичког мишљења код човјека баве многи теоретичари, страни и домаћи.

Критичко размишљање, иако може бити посматрано као инхерентна способност свијести, истражује се на разне начине, с обзиром на широк спектар ситуација у којима се примјењује. Може бити посматрано и као урођена способност свијести, али већина се слаже с идејом могућности развоја ове врсте размишљања. Зато се ова дисциплина проучавала на многим универзитетима широм свијета, с циљем развоја специфичних вјештина које представљају темељ овог принципа размишљања.

То значи да „од развијене способности критичког мишљења ученика зависи ученикова способност да препозна и одвоји научне и релевантне чињенице од ирелевантних“ (Анђелковић, 2014: 90). Ова вјештина има кључну улогу у образовном процесу, омогућавајући ученицима да развију способност разликовања истинитих информација од неоснованих тврдњи.

Многи теоретичари, као што су Ричард Пол и Линда Елдер (који су развили модел критичког мишљења који се често користи у образовању), Џон Дјуи (амерички филозоф и педагог чији су радови, као нпр. *Како размишљамо* допринијели проучавању), Едвард Глејзер (који је развио концепт критичког мишљења), Роберт Енис (дефинисао критичко мишљење као „разумно и рефлексивно просуђивање које помаже у рјешавању проблема“ (Ennis, 1987)) и други, сматрају да човјек данашњице треба да има десет основних вјештина критичког размишљања како би се успјешно сналазио у изазовима савременог друштва:

- *Аналитичко размишљање* (разлагање сложених проблема на мање компоненте ради бољег разумијевања и лакшег рјешавања);
- *Критичко размишљање* (евалуација информација, аргументација и идеја како би се доносиле информисане одлуке);
- *Креативност* (генерисање иновативних идеја и рјешења, способност размишљања изван устаљених оквира);
- *Рјешавање проблема* (идентификација проблема, анализа узрока и примјена ефикасних стратегија за рјешавање);
- *Комуникацијске вјештине* (јасан и ефикасан пренос мисли, али и активно слушање и разумијевање ставова других);
- *Самоконтрола* (управљање емоцијама, способност одражавања смирености у стресним ситуацијама);

- *Ујорносї* (истрајност у постизању циљева, суочавање с изазовима и учење из неуспјеха);
- *Тимски раг* (ефикасна сарадња с другима, способност доприноса колективном циљу и флексибилност у раду у тиму);
- *Еџика* (разумијевање моралних принципа и доношење одлука темељених на интегритету и моралности);
- *Диџитална њисменосї* (разумијевање и успјешно кориштење дигиталних технологија, уз критичко процјењивање информација пронађених онлајн).

Већина ових способности развија се истовремено с развојем критичког мишљења. Дакле, да би човјек развио наведене вјештине, потребно је развити вјештине критичког мишљења.

2. Појам критичко мишљење

Критичко мишљење је појам који се све чешће потенцира у образовној настави и у литератури.

Сам појам чине двије ријечи – критика и мишљење. Ријеч *критика* грчког је поријекла и значи бирати, судити, па сходно томе има и значење: анализа, просуђивање и вредновање нечега или некога. *Мишљење* је психолошка функција, односно психички процес којим одређујемо својства појава и њихове односе.

Према томе, можемо рећи да је *критичко мишљење* мисаони процес којим анализирамо, просуђујемо и вреднујемо.

2.1. Развој критичког мишљења

Мишљење датира још од почетка настанка друштва. Сократ је још прије нове ере развио методу поучавања која је укључивала и елементе критичког мишљења. Овај филозоф је био један од првих који је користио методу анализе аргумената противника с циљем да анализира његове снаге и слабости. Дуго времена након Сократа, филозофија и наука заснивали су се на претпоставци да су процес размишљања и закључивања добијени као резултат тога беспрекорни.

У XIX вијеку, Кант је сугерисао да се свако знање заснива на двије врсте резоновања: аналитичком (објашњавању) и синтетичком („шири се“), мада ово друго није добро разрадио.

Касније, критичким мишљењем бавили су се и Џон Дјуи, Едвард Гласер, Роберт Енис и многи други, иако су им се мишљења разликовала као и сам назив тог поимања. Тако је, на пример Дјуи, још 1909. године, тај појам

назвао „рефлексивно мишљење“, док је Гласер додао и појам „диспозиције“, а Енис је дефинисао критичко мишљење као „логичко, рефлексивно“ мишљење.

Међутим, коначно, крајем осамдесетих, Америчко психолошко удружење (The American Psychological Association – APA), наручило је студију како би се боље дефинисао концепт критичког мишљења, како би се могао препознати, подучавати и оцјењивати. Четрдесет шест међународно признатих мислилаца учествовало је у студији у истраживању двије године. Истраживање је објавио др Петер Фационе под називом „Критичко мишљење: Изјава експертног концензуса“ у сврху процјене образовања и упутства“, а често се краће назива и „Делфијев извјештај“ (Фационе, 1990).

Према извјештају, „критичко мишљење је сврсисходно саморегулисано просуђивање које произилази из тумачења, анализе, евалуације и закључивања, као и објашњења доказних, концептуалних, методолошких, критеријских или контекстуалних разматрања на којима се темељи просуђивање“ (ибид).

Истраживачи су такође развили стандардизоване тестове способности и диспозиција критичког мишљења. Образовне институције широм свијета сада укључују критичко мишљење у смјернице за наставни план и програм и оцјењивање.

Из овога произилази да је критички мислилац: радознао, информисан, разумно поуздан, отворен, флексибилан, способан да оцијени, непристрастан, опрезан при суду, спреман да се преиспита, марљив у тражењу релевантних информација, разуман у избору критеријума, истраживачки настројен и истрајан у тражењу резултата.

Овome се такође може додати да је критички мислилац и аналитичан у процјени различитих аспеката проблема, критичан према властитим убјеђењима, и способан за колаборативни рад с другима у трајању процеса размишљања и рјешавања проблема. Критички мислилац такође развија емпатију, уважавање различитости и способност за аргументовану дебату како би донио интелигентне и објективне одлуке. Овакав приступ гради темељ за дубоко разумијевање и конструктиван дијалог у свим аспектима живота.

3. Образовање и критичко мишљење

Психолози су сигурни да се критичко размишљање формира много прије него што дијете уђе у образовни систем, још од три до пет година када дијете почиње да поставља многа питања о свијету око себе.

Такође, више пута је доказано да се основе критичког мишљења могу развити у раду с млађим ученицима, развијајући потребне вјештине, почев од врло ране фазе њиховог образовања. Међутим, тој проблематици се у нашем школству није озбиљно приступало све до посљедњих година када савремено образовање покушава да унаприједи квалитет учења ученика. С тим циљем, многи психолози су идентификовали бројне потешкоће које се јављају из различитих разлога, који проузрокују проблеме у процесу учења. То су:

- ниска концентрација пажње
- ниска способност слушне перцепције информација
- краткотрајна врста меморије
- незаинтересованост
- заборавност
- неорганизованост и дистракција
- слаба саморегулација.

Дијете се развија у одређеним фазама, што би требало да укључује различите облике учења и врсте размишљања. Критичко размишљање једна је од продуктивних врста размишљања које треба развити од првих година школе. Оптималан начин за то је подстицање ученика на доказе засноване на њиховом сопственом искуству.

Образовање и критичко мишљење су повезани. Преплићу се кроз разне захтјеве јер савремено образовање није само усвајање знања и вјештина, већ и развијање одређеног мишљења које подразумијева да ученик научи мислити, односно да научи да константно развија и унапређује своје мишљење. То значи да у образовању више није циљ искључиво усвајање и репродуковање садржаја школског градива, већ усмјеравање критичког мишљења према садржајима проучавања.

Тиме задатак савременог образовања постаје образовање за самообразовање, оспособљавање за самостално учење. А да би се то постигло, потребно је код ученика развијати стваралачко знање и критичко мишљење.

„Критичко мишљење задовољава управо потребан критериј савременог образовања који се односи на мултилогичност и преносивост знања и вјештина на различита образовна подручја као и подручја људског живота изван школе“ (Бухбергер и сар., 2017). Дакле, задатак савременог образовања је научити ученика како да мисли, да користи критичко размишљање. Данас је то неопходно више него икад, јер доступност великом броју информација (које прикупљама за различите потребе) захтијева њихову селекцију, између осталог и вјештином критичког мишљења, а вјештина се, као и све вјештине, вјежба и учи.

Развој критичког мишљења подразумијева виши ниво стицања знања. Због обима информација с којим се ученик свакодневно среће, филтрирање је неопходно. Ученик мора разним активностима да издваја важно од неважног, повезује и уопштава, вреднује и примјењује научено. Такође, мора да повезује вјештине као што су: анализа, интерпретација, објашњење, закључивање, евалуација и друге. С критичким мишљењем доводе се у везу и особине као што су: систематичност, аналитичност, преиспитивање, просуђивање, поузданост, отвореност, репродукција, закључивање и друге, док се испољавају и радозналост, истрајност, инвентивност, храброст, толерисање различитих мишљења и слично.

С обзиром на то да је критичко мишљење повезано с низом вјештина, особина и мишљења, јасно је да је због те сложености тешко прецизно дефинисати појам *критичко мишљење*.

3.1. Критичко мишљење и настава математике

У XXI вијеку, циљеви образовања се мијењају. Будући да константно нагомилавање информација доводи до преоптерећења ученика, задатак наставника није да сажима знање, већ да подучи ученика за самостално стицање знања.

Да би наставник правилно организовао наставу математике, мора имати потребно знање из математике као наставног предмета, али и шире.

Критичко размишљање у настави математике теоретичари нијесу довољно проучили и описали у литератури.

Критичко мишљење би требало развијати, по правилу, на свим часовима и ваннаставним активностима, а не само на часовима математике. Међутим, веома је тешко научити дијете да анализира чињенице, износи хипотезе о одређеним проблемима, тачно одреди кораке рада, доноси аргументоване закључке, доноси критичке судове.

Многи психолози и педагози препознали су тај проблем и сматрају да развој критичког мишљења треба да се развија истовремено са стицањем образовних циљева, поштујући стандарде образовања дате државе.

Развијање математичког мишљења заузима значајно мјесто у настави математике. Сам појам *математичко мишљење* је сложен и није прецизно дефинисан. Уопштено, обухватао би логичко размишљање помоћу којег се формирају математички појмови, појаве, процеси, релације и друго, као и њихове везе на основу којих се доносе одређене одлуке. Значи, оспособљавање ученика за усвајање и повезивање математичких појмова и да математички мисли јесте задатак наставе математике.

Улога наставника је велика у развоју математичког мишљења код ученика. Та улога, између осталог, може се огледати и у коришћењу различитих метода проблемског учења, гдје се ученик ставља у ситуацију у којој ће он сопственим размишљањем уочити и издвојити оно што је математичко. Оспособљавање ученика да критички мисли има исти значај као и њихово оспособљавање да рачунају и рјешавају математичке задатке.

Колико је важно математичко мишљење истиче и Здравко Курник који сматра да оно представља основ за остваривање једног од основних дидактичких принципа, а то је принцип трајности знања (Курник, 2006: 101). Он такође сматра да је предуслов за то познавање математичког језика.

Такође, оспособљавање ученика да математички размишља захтијева од наставника да познаје и менталне карактеристике својих ученика. На тај начин ће ученик постепено моћи, сходно својим способностима, да напредује и развија своје математичко мишљење по нивоима и тежини задатка.

Настава математике, нарочито у млађем ученичком узрасту, подразумева између осталог и развијање математичког мишљења. Међутим, међу теоретичарима не постоји јединствен став о математичким способностима. Поједини теоретичари сматрају да математичке способности нијесу урођене, већ стечене и да се развијају током живота.

Можемо слободно рећи да међу теоретичарима постоје и различита мишљења у погледу типа и врста способности. Руски математичар А. Н. Колмогоров издваја три типа способности и то:

- алгоритамска (способност рашчлањивања задатака на одређени број корака с операцијама које воде до рјешења задатка);
- геометријска (способност просторног представљања и рјешавања проблема);
- логичка (способност доказивања расуђивањем) (према Дејић, 1997: 175).

Према професорима К. Шијуновић и С. Маричић, под математичким мишљењем подразумевијева се сложена интелектуална активност која обухвата логичко, стваралачко и критичко мишљење (Маричић, 2011б: 978). Такође су мишљења да је између ових способности математичког мишљења тешко повући јасну границу јер, на примјер „немогуће је говорити о критичком мишљењу ако не постоји стваралачко и логичко мишљење, али ни стваралачко ако га не прати логичко и критичко“, без обзира на то што свака ова наведена способност додатно је сама по себи сложена (Шијуновић, Маричић, 2016: 439).

Шема 1: *Математичко мишљење (према Шијуновић, Маричић)*

3.2. Критичко мишљење у почетној настави математике

У почетној настави математике, развој критичког мишљења представља кључни циљ образовног процеса. Ова врста мишљења стимулише ученика да анализира, процјењује и долази до реалних закључака у вези с математичким концептима и проблемима. Важно је разумјети како се критичко мишљење развија и како учитељи могу подржати тај процес.

Први корак у развоју критичког мишљења у математици је стимулисање радозналости код ученика. Постављање питања која интригирају и која подстичу истраживачки дух може подићи ниво ангажмана. Учители треба креативно да изаберу материјале и задатке који изазивају ученике да почну посматрати математику као процес истраживања, а не само усвајања чињеница.

Контекстуализација математичких концепата је још један битан аспект у развоју критичког мишљења. Повезивање математичких идеја с реалним животом омогућава ученицима да виде значење и примјену онога што утиче на дубље разумијевање.

Учители треба да подрже процес рјешавања проблема и стимулишу ученике да износе своје мишљење, као и да образложе своје поступке. Важно је охрабривати дискусије и колаборативан рад, гдје ученици могу размјењивати идеје и учити једни од других.

Оцјењивање би такође требало бити у служби подстицаја креативног мишљења. Постављање задатака који захтијевају анализу, примјену и образложење уз посебан фокус на процес размишљања, а не само тачност резултата, подстиче ученике да развијају критичко мишљење.

Укратко, критичко мишљење у почетној настави математике захтијева стварање стимулативног окружења, подстицање радозналости ученика, контекстуализацију математичких концепата, активну улогу ученика у рјешавању проблема и образложењу резултата, као и цјеловит приступ оцјењивању.

3.3. Развијање критичког мишљења код ученика у почетној настави математике

Пред учитељем је увијек велики изазов одабрати математички задатак који ће подстаћи развој критичког мишљења код ученика. Ова одговорност захтијева пажљиву селекцију задатака који не само да тестирају основно разумијевање математичких концепата, већ подстичу ученике да анализирају, дају аргументе и примјењују научене концепте на реалне ситуације. У почетку, први корак у остваривању захтјева за развијање критичког мишљења ученика је операционализација појма – критичко мишљење.

У литератури се могу наћи различита одређења овог појма, но према Маришић под овим појмом „критичко мишљење у почетној настави математике подразумева се сложена интелектуална активност у којој долазе до изражаја сљедеће способности:

- а) формирање проблема
- б) реформулисање проблема
- в) евалуација и
- г) осјетљивост за проблеме“ (Маришић, 2011б: 134–155).

- а) *Формирање проблема* подразумева способност ученика да препозна математички проблем. То је могуће постићи на основу проблемске ситуације што подразумева уочавање веза између познатих, односно непознатих података из задатка. Такође, како су могуће грешке приликом формулисања проблема, потребно је да ученик направи критички осврт и провјери да ли одговарају полазним подацима. Надаље, ученик треба да „прецизно уочи везе међу математичким симболима и одабере формулацију која одговара датом симболичком запису“, а затим изјасни математичким језиком о проблему (Шпијуновић, Маришић, 2016: 447).
- б) *Преформулисање проблема* подразумева ученички одабир формулисања датих података на другачији начин, онај који је њему својствен, разумљивији и који ће му омогућити да ријешити дати проблем, долазећи сам до одређеног закључка.

в) *Евалуацију* ученик врши свега онога што је радио, сваког пређеног корака од података у задатку, преко одвајања битног од небитног па све до проналажења и израде рјешења. Тада се он критички односи према постављеној хипотези, рјешењу и свему током размишљања у процесу рјешавања проблема, односно задатка.

г) *Осјетљивост на проблеме*, као дио критичког мишљења, ученик проналази у задацима који садрже неки „трик“ или необичност коју, по правилу, мора прво да ријеши како би дошао до крајњег рјешења задатка, тј. проблема. То је могуће уочити само кроз процјену реалне ситуације, датим откривањем скривених података у задатку. Међутим, битну улогу овдје игра и способност ученика да уочи евентуалне нелогичности у разним формулацијама проблема.

Но, ученици нижих разреда основне школе су сувише мали да би усвајали овако сложено постављена правила и имали способност јасне дедукције. Ипак, то је могуће урадити вјежбањем на конкретним садржајима, тј. задацима блиским њиховом узрасту чије рјешавање захтијева вјештине критичког размишљања.

У почетној настави математике, критичко мишљење је могуће развити само ако се свака наведена способност буде развијала, а то захтијева специфичан наставни материјал на основу којег ће ученик бити подстакнут на критичко мишљење. Маричић сматра да „мале су вјероватноће да било која стратегија, метода, облик или образовни систем сам по себи има значајан утицај на развој критичког мишљења у почетној настави математике“ (Маричић и сар., 2013: 206). Због тога се може рећи да ту велику улогу игра учитељ, његово знање, вјештина и компетенција да изабере, представи и питањима води ученике кроз садржај, с циљем проналажења рјешења путем критичког мишљења, али и ученик и његова способност да опажа, мисли, закључује.

Закључак

Деценијама су многи страни и домаћи теоретичари из ове области проучавали критичко мишљење и његов развој. Међутим, чињеница је да још увијек не постоји универзална дефиниција критичког мишљења, као и то да ова област још увијек није довољно истражена, нарочито у погледу његовог развоја код ученика током школовања. Ако се томе дода и чињеница да наставници математике, и уопште наставници, нијесу добро обучени да овај вид мишљења развију код својих ученика, онда можемо слободно рећи да је пред њима још увијек дуг пут до циља.

Ипак, како савремено образовање све више захтијева да наставник обучи ученика како се учи, а не само да добија готове информације, можемо слободно рећи да критичко мишљење код ученика ипак постоји на неком нижем стадијуму који треба даље развијати и усавршавати.

У прилог томе додајемо да правилним избором садржаја, конкретно у почетној настави математике, наставник може развити код ученика критичко мишљење постепеним развојем специфичних вјештина, пратећи кораке рада које смо предочили. То значи да наставнике и ауторе уџбеника треба подстицати на то да посвете више пажње одабиру садржаја који доприносе развоју вјештина критичког мишљења ученика у почетној настави математике.

И како то кажу Снајдер и Снајдер (Snyder и Snyder): „The goal for mathematics educators who want to instill critical thinking skills in their classrooms is to think of their students not as receivers of information, but as users of information... The effort is worth the reward; students who can critically think for themselves and solve real world problems“ (Snyder, Snyder, 2008). У преводу: „Циљ наставника математике, који желе да усаде вјештину критичког размишљања у учioniцама, јесте да не мисле да су ученици само примаоци информација, већ и њихови корисници... Труд је вриједан награде; ученици који су самокритични, могу ријешити и стварне свјетске проблеме.“

Литература

1. Анђелковић, Б. (2014). Развој критичког мишљења. У *Неголегу – часопис за књижевност*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
2. Antić Janković, S. i saradnici. (2007). *Kultura kritičkog mišljenja*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Centar za primenjenu psihologiju.
3. Buchberger I. at all (2017). *Kritičko mišljenje u obrazovanju: dosadašnji doprinosi i otvoreni smjerovi*. Filozofski fakultet Rijeka: Sveučilište u Rijeci.
4. Dejić, J. (1997). *Matematičke sposobnosti i njihovo razvijanje*. Zbornik 3. Vršac: Viša škola i obrazovanje vaspitača, 172–178.
5. Ebiendele E. P. (2012). *Critical thinking: Essence for teaching mathematics and mathematics problem solving skills*. African Journal of Mathematics and

- Computer Science Research. 5 (3), 39–43. <https://pdfs.semanticscholar.org/721a/dd3d76bd6334fdb73315121e93b627ac5c83.pdf>
6. Ennis, R. (1987). *Teaching Thinking Skills: Theory and Practice*. New York: Freeman.
 7. Ennis, R. (1996). *Critical Thinking*. New York: Prentice – Hall.
 8. Facione, P. (1996). *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. http://www.insightassessment.com/pdf_files/what&why98.pdf.
 9. Facione, P. A. (1990). Executive summary: Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction. Millbrae, CA: The California Academic Press. Electronic version retrieved May 1, 2009
 10. Gleser, E. (1984). *Education and thinking: the role of knowledge*. American Psychologist, 39, 93–104. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.39.2.93>
 11. Maričić, S. (2011a). Formulisanje problema kao komponenta kritičkog mišljenja učenika u početnoj nastavi matematike. In M. Pikula (Ed.), *Zbornik radova sa naučnog skupa Nauka i politika* (pp. 183–190). Pale: Filozofski fakultet.
 12. Маричић, С. (2011б). *Почейна настава математике и развијања критичкој мишљења ученика* (Докторска дисертација, Учитељски факултет у Ужицу, Универзитет у Крагујевцу). Ужице: Учитељски факултет.
 13. Maričić, S., Špijunović, K., & Malinović Jovanović, N. (2013). *The Role of Tasks in the Development of Students' Critical Thinking in Initial Teaching of Mathematics*. In J. Novotna, & H. Moraova (Eds.), *Task and tools in elementary mathematics* (pp. 204–212). Prague, the Czech Republic: Charles University, Faculty of Education.
 14. Kurnik, Z. (2006). Jezik u nastavi matematike. *Matematika i škola* (MIŠ) 33. Zagreb.
 15. Pešić, J. (2003). *Kritičko mišljenje između pomodarstva i promišljanja: ka teorijskom utemeljenju koncepta*. Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, 36 (4), 411–423. Beograd.
 16. Snyder, L. G., & Snyder, M. J. (2008). *Teaching critical thinking and problem solving skills*. The Delta Pi Epsilon Journal, 1(2), 90–99. <http://reforma.fen.uchile.cl/Papers/Teaching%20Critical%20Thinking%20Skills%20and%20problem%20solving%20skills%20-%20Gueldenzoph,%20Snyder.pdf>
 17. Шпијуновић, К., Маричић, С. (2016). *Методика почейне наставе математике*. (437–452). Учитељски факултет, Ужице.
 18. Willingham, D. T. (2008). Critical thinking: Why is it so hard to teach? Arts Education Policy Review, 109(4), 21–29. http://www.aft.org/pdfs/americaneducator/summer2007/Crit_Thinking.pdf

Прилози

Слика 1: https://davetgc.com/Critical_Thinking.html

Шема 1: *Математичко мишљење (према Шијуновић, Маричић)*

CRITICAL THINKING IN EARLY MATHEMATICS EDUCATION

Abstract

Critical thinking in early mathematics education plays a key role in developing of students' cognitive abilities. Learning mathematics should not be limited to mere mechanical memorization of facts but it should boost analytical thinking. It is important to present challenging tasks that require creative problem-solving to students. Through interactive play and problem solving, students gain a broader understanding of mathematical concepts. Applying critical thinking in early mathematics education enables students to develop problem-solving skills and explore the mathematics material on their own. Such an approach in early education does not only enriches learning but encourages the development of student's intellectual abilities.

Keywords: *critical thinking, early mathematics education, teacher, development, student.*

NASTAVNO-VASPITNI RAD

POETIČKA NAČELA DANILA KIŠA

Rezime

Danilo Kiš (1935–1989) predstavlja značajanog sljedbenika svjetske literarne tradicije i autor koji je inovacijama na stilskom i motivskom planu obogatio južnoslovensku književnost. Obrazovan u judejsko-hrišćanskom duhu, znalac Biblije, Korana i Budizma, stvorio je literaturu koja u sebi sublimira civilizacijske simbole. Smjelost u poigravanju uobičajenim značenjima, poznatim mitovima i legendama, inventivno izokretanje duhovne tradicije čovječanstva, stvara od njegovog teksta originalan književni iskaz. Pitanja smisla života i čovjekovog opstanka, ljubav i smrt, društvene i ideološke sile koje se na njega obrušavaju, postaju dominantni izvori piščeve naracije. Kišova umjetnost se bazira na proživljenim događajima i pojedinostima preuzetim iz istorije i filozofije, pa je u njegovim autobiografskim djelima prepoznatljivo piščevo kako lično, tako i nacionalno iskustvo.

Danilo Kiš je preminuo u Parizu, 1989. godine i sahranjen je po pravoslavnom obredu. Posthumno publikovana izdanja njegovih proza predstavljaju: *Život, literatura* (eseji, razgovori, dio rukopisne zaostavštine; Sarajevo, 1990), *Gorki talog iskustva* (intervjui, Sarajevo, 1990) i *Pesme i prepevi* (Beograd, 1991). Njegov *Porodični ciklus* (1993) sadrži tri ostvarenja autobiografskog karaktera: *Rani jadi*, *Bašta*, *pepeo* i *Peščanik*. Kišova nedovršena knjiga priča *Lauta i ožiljci* izdata je 1944. godine u Beogradu, a tekstovi iz zaostavštine *Skladište* pojavili su se 1995. godine, na šezdesetogodišnjicu njegovog rođenja. *Sabrana dela Danila Kiša* objavljena su 1995. godine u četrnaest tomova i prevedena na sve značajnije svjetske jezike. U spomenutim ostvarenjima manifestuju se osnovna stvaralačka i poetička načela ovog nesvakidašnjeg autora crnogorsko-jevrejskog porijekla. Kiš spada u rijetke spisatelje kod kojih ravnopravno književnom stvaranju, odnosno nivou *implicitne* poetike, nailazimo na tumačenja koja pripadaju ravni njegove *eksplicitne* ili teorijske poetike.

Ključne riječi: *poetika, stvaralaštvo, umjetnost, kreativnost, iskustvo, načela.*

¹ Dr Sofija Kalezić, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje.

Kada je riječ o pojedinim poetičkim polazištima Danila Kiša, tumačenje savremene umjetnosti podrazumijeva rasvjetljavanje duhovnog, psihološkog i socijalnog horizonta epohe i opšteg konteksta u kojem se ovaplotila autorska stvaralačka pojava, a u ovom slučaju je datu „predistoriju“, za kompletno razumijevanje njegove ličnosti i djela, neophodno sublimirati. Već elementarni biografski podaci koji govore o tome da je ovaj prestižni pisac rođen 1935. godine, od oca Eduarda Kiša, Mađarskog Jevrejina i majke Milice Dragičević, Crnogorke – dovoljno govore o neobičnosti njegovog porijekla. Prezime njegovog oca bilo je Kon, ali ga je usljed opšteg straha od semitizma diskretno modifikovao, preuzimajući njegovu mađarsku varijantu, tako da je u krštenici samog pisca bilo napisano njegovo prvo ime – Daniel Kon.

Do sredine Drugog svjetskog rata, Kiš je živio s roditeljima u Novom Sadu; zatim prelazi u očev rodni kraj u Mađarskoj, gdje završava osnovnu školu i dva razreda gimnazije. Nakon odvođenja oca u Aušvic, 1944. godine, s ostatkom porodice odseljen je na Cetinje, u kome je živio do kraja školovanja. Na Filozofski fakultet u Beogradu Kiš se upisuje 1958. godine, gdje je bio prvi student koji je diplomirao na Katedri za opštu književnost. Njegovi početni radovi publikovani su u doba njegovog života na Cetinju, u književnim časopisima *Omladinski pokret* i *Susreti – Oproštaj s majkom, Sjutra, Odjek iz detinjstva, Susret s majkom u jesen, Crveni bik* i drugi. Kao student, objavljivao je pjesme, eseje, pripovijetke i prevode s ruskog, francuskog i mađarskog jezika, najviše u *Vidicima*, u čijem je uredništvu i sam bio tri godine (1957–1960).

Njegova prva objavljena knjiga 1962. godine u jednom tomu sadrži početna dva romana – *Psalm 44* i *Mansardu*. Roman *Bašta, pepeo* nastao za vrijeme njegovog boravka u Strazburu, gdje je radio kao lektor za srpskohrvatski jezik od 1962. do 1964. godine, objavljen je 1965. godine u Beogradu. U to doba Kiš prevodi ostvarenja Lotreamona, Verlena, Endre Adija i Kenoove *Stilske vežbe*. Knjiga priča *Rani jadi*, koja predstavlja začetno djelo *Porodičnog ciklusa*, publikovana je 1970. godine u Beogradu. Za roman *Peščanik*, objavljen 1972. godine, dobio je NIN-ovu nagradu (koju je nekoliko godina kasnije vratio), da bi iste godine izašla njegova zbirka eseja pod nazivom *Po-etika*.

Kao lektor za srpskohrvatski jezik, Kiš je radio na univerzitetu u Bordou, 1974. godine, kada je izdata druga knjiga zbirke *Po-etika* (intervjui). Godine 1976. u Beogradu i Zagrebu ugledaće svjetlo dana *Grobница za Borisa Davidoviča*, koju predstavljaju sedam poglavlja zajedničke porodične povijesti. Krajem godine počeli su napadi na knjigu, koji su trajali mjesecima, navodno zbog plagijata. O javnom literarnom progonu jednog od najpriznatijih imena južnoslovenske književne scene i piščevom britkom odgovoru na njega, jedan od najobjektivnijih sudova izložio je Predrag Palavestra:

„Spolja gledano, sukob je imao odlike književnog neslaganja, ali je u sebi nosio vrlo oštre političke i ideološke konotacije... Pravu političku pozadinu sukoba nisu otkrivali sve dok, pred kraj života, Kiš nije objavio da je hladna košava protiv njega krenula iz partijskih krugova, koji su u njegovom „antistaljinizmu“ videli „antisocijalizam“ i to ocenili kao oštru kritiku komunizma. Način na koji je Kiš odgovorio na prve napade, pokazao je da je on bio svestan da ga kritika boljševičke partije vodi u sukob sa partijskom politikom. Iako je dotad u Jugoslaviji bio i priznat i nagrađivan, cenjen kao „književni princ“ u svome naraštaju, prihvatio je poziciju pisca koga osporavaju i progone. Znao je da time na drugoj strani dobija više nego što gubi u ratu sa onima koji su kulturnu javnost držali pod kontrolom partijske države.“²

Kao potkrepljenje spomenutoj tvrdnji može poslužiti i iskaz samog pisca: „Dobivši mig sa vrha, partijski su se psi okomili na knjigu i njenog autora, naivno verujući da će stvar biti efikasnija ako optužbe premeste na književno-teorijski plan, jer će time još i prikriti nalogodavce i političku pozadinu afere.“³

Nakon kraćih odgovora u štampi, 1977. godine, Kiš je napisao *Čas anatomije*, esejističko-polemiki spis kojim je na lucidan način odgovorio na pitanja kakve predstavljaju moć ideologije, položaj kritike, individualna i nacionalna svijest, jevrejstvo i semitizam. Fenomen jevrejstva autor je vezao za problem identiteta, čime je donekle otvorio nerazjašnjeno pitanje vlastitog vjerskog i nacionalnog opredjeljenja. Još intenzivnije Kiš je pisao o problemu nacionalizma, koji je nakon pada komunizma razgorio brojne „niske strasti“ u jednoj multietničkoj i višereligijskoj zajednici, kakva je bila Jugoslavija.

Determinisan mrežom vlastitog porijekla, krvnih veza, maternjeg jezika i kulturološkog nasljeđa, Kiš je bio na strani progonjenih, približavajući javnosti položaj Jevreja kao žrtvi u nacističkim logorima i pobunjenika u zatvorenom svijetu komunizma. Načelo opstanka književnosti u svakom totalitarnom poretku autor je definisao kao „čudesni optimizam“, a njegov literarni angažman predstavlja začetak kritičke književnosti, kakva se u tom vremenu rađala pod komunističkom presijom u Istočnoj Evropi.

Od jeseni 1979. godine, Kiš je živio u Parizu i četiri godine radio kao lektor na Univerzitetu u Lilu. Za cjelokupni književni rad dobio je francusku književnu nagradu *Grand aigle d'or de la ville de Nice*. Godine 1983. objavljena su *Sabrana dela Danila Kiša* u deset tomova u Beogradu i Zagrebu. Za zbirku pripovjedača *Enciklopedija mrtvih* (1983) dobio je Andrićevu, a dvije godine kasnije i Nagradu „Skender Kulenović“. *Izabrana dela* u sedam knjiga publikovana su u Beogradu i Sarajevu. Godine 1988. izabran je za dopisnog člana SANU i dobio

² Predrag Palavestra: *Istorija srpske književne kritike*, Matica srpska, Novi Sad, 2008, str. 607–608.

³ Danilo Kiš: *Dobro nameštene zamke*, u: *Gorki talog iskustva*, BIGZ-SKZ-Narodna knjiga, Beograd, 1997, str. 279.

je dvije značajne međunarodne nagrade – u Italiji *Premio de Trevere* i Njemačkoj *Preis des Literaturmagazines*, a naredne godine američki PEN dodijelio mu je *Bruno Schulz Price*.

Danilo Kiš predstavlja rijetko književno ime kod kojeg su sva tri potencijalna poetička nivoa književnog teksta – *implicitni*, *eksplicitni* i *teorijski* ravnopravno zastupljeni u njegovom stvaralaštvu. Piščeva svijest o vlastitom tekstu po njegovom mišljenju prevazilazi sudove književne kritike: „Ja mislim“, pisao je ovaj književnik u ostvarenju *Homo poetikus*, „da je pisac isto toliko svestan sistema svoga dela koliko i kritičar, kao što je bio u stanju da ga sačini, isto toliko je u stanju i da ga raščini kao bilo koji kritičar ili možda još i bolje, i oni zajedno – pisac, kritičar i čitalac – i ne treba ništa drugo da čine nego da rekonstruišu, svako na svoj način, sistem jednog dela, kako bi rekao Bart, a ne njegovu poruku. Ne vidim zašto bi pisac bio u tome manje ravnopravan saučesnik.“⁴

Prema ovako koncipiranom shvatanju ovaj receptivni „trougao“ bavi se istim fenomenima različitih opservativnih i kreativnih vizura, rekonstruišući spoljašnju i unutrašnju strukturu literarnog teksta. Svoja razmatranja raznovrsnih poetičkih tema, Kiš je objavio na počecima svog književnog angažmana u knjizi *Po-etika*, publikovanoj u izdanju beogradskog „Nolita“, 1972. godine. U eseji-ma sabranim u ovom djelu postavljaju se pitanja poetičke prirode, kao i ona koja čitaoca uvode u pojam etike. Isto tako, potenciran je neposredan odnos između pojmova *poetika* i *etika*, od kojih prvi termin na grčkom jeziku označava glagol – *pravljenje* ili *stvaranje*, a drugi – *djelovanje u okvirima moralnih normi*. Tako čitalac dolazi do zaključka da osnovni poetički problem umjetničkog teksta, stoji u jednakosti sa problemom ličnog i društvenog morala. Sistem modelovanja i vrednovanja jednog književnog djela, mora biti u uskoj sprezi sa pojmovima poštenja ili istinitosti.

U odnosu na vlastite literarne sklonosti, sam autor je ostavio podatak da je od majke naslijedio sklonost ka pripovjedačkoj mješavini fakata i legende, a od oca patetiku i ironiju: „Među mojim precima sa majčine strane nalazi se jedan legendarni crnogorski junak, koji će se opismeniti u svojoj pedesetoj godini i slavi svoga mača dodati slavu pera“, pisao je Kiš. „Za moj odnos prema književnosti nije bez značaja činjenica da je moj otac bio pisac međunarodnog reda vožnje: to je čitavo kosmopolitsko i književno nasleđe. Moja majka je čitala romane do svoje dvadesete godine, kada je shvatila, ne bez žaljenja, da su romani „izmišljotina“ i odbacila ih jednom zauvek. Ta njena averzija prema „pustim izmišljotinama“ prisutna je latentno i u meni. Godine 1947. posredstvom Crvenog krsta repatrirani smo na Cetinje, gde je živio moj ujak.“⁵

⁴ Danilo Kiš: *Život, literatura*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 221.

⁵ Danilo Kiš: *Po-etika*, Nolit, Beograd, 1972, str. 7.

Kišov ujak – Risto Dragičević bio je poznati historičar, biograf i komentator Njegoša, a njegova raskošna biblioteka, po riječima samog pisca, posijaće u njemu „seme opasne radoznalosti“. Dvije velike religije koje su uslovile kako životna načela, tako i tematsko-motivske krugove proza Danila Kiša, prije dolaska na Cetinje, pridružila se i treća – katoličanstvo. Tako se može reći da su pisca istovremeno oblikovale epska tradicija srpskih i crnogorskih junačkih pjesama i srednjoevropska literatura, čiji je izdanak predstavljala barokna i dekadentna mađarska poezija.

Prema shvatanju izloženom u djelu *Po-etika*, trebamo biti svjesni da je fantazija sestra laži i da je stoga opasna: „Ako se ovo ima na umu... potrebno je da pisac proizvoljnim tkanjima fantazije stavi jasna ograničenja da se, dakle, drži onog osnovnog aristotelovskog principa o mogućem i verovatnom, da svoju književnu uobrazilju, taj opasni instrument laži, koristi s punom moralnom odgovornošću. I opet se vraćam na Aristotela: „pesništvo“ je istinitija i ozbiljnija stvar od istoriografije, i ja sam hteo da naglasim da pisac mora biti svestan odgovornosti koja iz jednog takvog stava proizilazi. To je sve. Ostalo su samo konsekvence tog i takvog viđenja pesništva: dokumentarni pristup, radne pripreme, izučavanje materije itd.“⁶

Pri kritičkom osvjetljavanju ostvarenja *Bašta, pepeo* Jovan Delić ističe dvije pripovjedne situacije kojima se ovaj autor služi: lirska usmjerenost na unutrašnje svjetove junaka i drugu, orijentisanu na stvari i predmetne pojave. Ovaj drugi diskurs, po njemu je blizak iskustvu francuskog *novog romana*, ali za razliku od njega, stvari i predmetnosti ovdje su date u funkciji karakterizacije lika, rojenja asocijacija ili dobijaju simbolički značaj.⁷ Preko snova, putokaza i holograma, dječak nastoji da dokuči i demistifikuje pojave u svom okruženju i samom sebi, bježeći u imaginativni svijet, koji razgrađuje do prepoznatljivih simbola.

Porodični ciklus – *Rani jadi, Bašta, pepeo* i *Peščanik* spomenutim motivima i problemskim krugovima izdvajaju se u cjelokupnom Kišovom opusu, predstavljajući zaokruženu cjelinu, koja sublimira sve važne odlike Kišovog stila. Snažna liričnost prerašće u metafiziku, a analitičnost – u predstave iracionalnog i fantazmagorijskog karaktera. O postupku primijenjenom u *Peščaniku*, Danilo Kiš je napisao: „U *Peščaniku*, gde prelazim na treće lice jednine, čim se ispovedni ton gubi, morao sam da se poslužim drugim književnim postupcima (objektivnom slikom, lažnim beleškama i „dokumentom“), kako bih uverio čitaoca, ponovo, da to što čita nisu fantazmi i izmišljotine, nego pre svega istina, i ne samo umetnička istina... U *Peščaniku* su u velikoj meri korišćeni vizuelni, filmski i slikarski pristupi, ali nisam taj koji bi se usudio da pravim scenario po bilo kojoj

⁶ Ibidem, str. 8.

⁷ Pog. Jovan Delić: *Kroz prozu Danila Kiša*, Prosveta, Beograd, 2001, str. 27.

svojoj knjizi.“⁸ U svojim djelima Kiš je koristio postupke montaže, polifonije i kontrapunkta, koji su specifični i za takozvane neknjiževne umjetnosti kao što su film, slikarstvo ili muzika.

U domenu teorijske misli o literaturi, ovaj pisac je posebno izdvajao ruske formaliste i njihovo mišljenje da je glavni junak književnog djela zapravo postupak kojim je ono ispriopovijedano. Po ovako koncipiranom shvatanju, svjestan vlastite odgovornosti – pisac mora da traga za formama literarnog izraza, koje mu omogućavaju da teži istini ispoljenoj izvan sfere utilitarnog shvatanja „umjetnosti radi umjetnosti“. Ova tri djela tzv. porodičnog ciklusa čine paradigmu moćne i oneobičene istorije ljudskog roda, profilisane kroz novo shvatanje i realizaciju literature. Posebna elegična mekoća i tiha vrsta sjete preplavljaju njegove autobiografske, poetski uobličene proze.

Jedna od osnovnih tema njegove *Enciklopedije mrtvih*, u kojoj je dostigao vrhunac svog umjetničkog izražavanja, jeste unikatnost ljudske duše, koja predstavlja izvor besmrtnosti. Bezvremenost duševnog života dokaz je da se duša ne može poništiti, te da i kada je čovjek tjelesno mrtav, svaki dio duhovnog iskustva je živ i ubilježen u svemirski kompjuter. Sama istorija „knjige mrtvih“ suma je ljudskih života, sveukupnost značajnih i beznačajnih događaja, a svaki globalni fenomen povezan je sa ličnom sudbinom. Prema njemu, svaki ljudski život rezultat je neponovljivog spleta okolnosti, zbog čega je svako ljudsko biće unikatna vrijednost. U evoluciji ljudskog roda nikada se nijedna pojedinost doslovce ne ponavlja; *Enciklopedija mrtvih* ovaploćenje je jednog od oblika besmrtnosti, kao jedinstveni dokaz njihovog vaskrsenja. Tako posmatrana, ona je nalik Tibetanskoj knjizi mrtvih, kabali ili žitijima svetaca, a u hronologiji životnih činjenica ne pravi se hijerarhija događaja po važnosti, budući da su svi podjednako značajni.

U istoimenoj priči po kojoj djelo nosi naziv, autor je primijenio tezu o ljudskoj sudbini kao temi enciklopedistike, budući da se čitav jedan život može sublimirati kao enciklopedijska jedinica. Pritom navodi podatak da je mormonska sekta iz Salt Lejk Sitija (Država Juta u Americi) napravila specifičnu arhivu, u čijem se registru čuvaju podaci o nekoliko milijardi živih i preminulih ljudi. Ova tajanstvena baza podataka, između ostalog, služi i vjerovanju mormona da genealogija predstavlja jedan od najvažnijih elemenata religije i da svaki pripadnik ove sekte ima mogućnost da se vrati u prošlost, koristeći sopstveno genealoško stablo.

Povodom ove knjige Kiš je govorio, ispoljavajući vlastite inspirativne pokretače i utiske: „To je knjiga o ljubavi i smrti, i usudio bi se da kažem da se pažljivim čitanjem može otkriti da su Eros i Tanatos, kao teme koje se provlače kroz sve moje knjige, ovde došli do nekog punijeg izraza... Način na koji opisujem

⁸ Danilo Kiš: *Život, literatura*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 316–317.

namere onih koji su napisali tu *Enciklopediju mrtvih* isto tako pokazuje moj spisateljski ideal. Uzeti sitne podatke iz života i raditi tako da to postane mitska, večna knjiga, otkriti ispod malog broja reči neizmernu i skrivenu realnost... Ta alegorična dimenzija ponekad mi se čini tako vidljivom.⁹

Otac i majka, kao i nesvakidašnji kulturološki kontekst u kojem je ponikao ostaće lajtmotiv Kišove melanholično intonirane proze. Već u *Ranim jadima* susrećemo se sa situacijom u kojoj dječak Andi pokušava da „zabroji“ smrt, da je pobijedi igrom ili da je demontira u momentu kada otkriva kako neumoljivo kuca na vrata, krećući se u pravcu izvjesnosti i konačnosti. Između raskošnih snova, boja i mirisa u bašti lebdi opor miris pepela, koji svjedoči o prolaznosti svega. I onda kada je smrt najudaljenija, prepoznajemo joj slijepo mačje oko i njene sitne, dječje korake koji se približavaju. Ona je ta koja predstavlja sve-mogući podsticaj, koja budi i uobličava, uokviruje sliku života. S druge strane, otkriće sopstvene konačnosti gledano iz dječje perspektive smješteno u kontekst bolnog odrastanja ima privlačnu fizionomiju; smrt uspostavlja svojevrsnu estetiku, realizujući se u vječitoj ravnoteži Erosa i Tanatosa.

Djelo *Rani jadi* (1970) objavljeno je četiri godine nakon publikovanja Kišovog ostvarenja *Bašta, pepeo* (1966), i pored toga što ono zapravo stoji na početku Kišove porodične trilogije. *Rane jade* čini niz od devetnaest prozних cjelina različite dužine, okupljenih oko zajedničke ose – dječaka Andreasa Sama. Za novelu je karakteristično postojanje vertikale oko koje će se autorska naracija ciklizirati – u *Ranim jadima* taj stožer ili zajednička osa je glavni junak, piščev alter ego i njegova porodica. Podnaslov – *Za decu i osetljive* jeste citat francuskog pjesnika Maksa Žakoba, preteče nadrealizma.

Ovaj stih koji Kiš uvodi na početku svog djela, iskazuje piščev odnos prema njemu. Naime, iz samog podnaslova može se zaključiti da je *Rane jade* on namijenio i odrasloj, ali i mlađoj čitalačkoj publici, međutim – nezavisno od uzrasta, ova knjiga je prvenstveno namijenjena recipijentima specifično izgrađenog senzibiliteta i ukusa. Kada je riječ o dominantnim tematskim matricama u Kišovoj prozi, tema *smrti* može se izdvojiti kao najprisutnija u svim njegovim djelima, bilo da je data kao istorijska ili kao metafizička činjenica. Druga nadređena tema Kišovog proznog stvaralaštva jeste umjetnost, odnosno književnost. U priči *Iz baršunastog albuma* prepoznajemo parabolu o majstoru i učeniku, dok je u završnom ostvarenju ciklusa *Eolska harfa* obrađena parabola o umjetnosti i jeziku kojim se ona služi.

Naslovom ovog djela Kiš aludira na jade djetinjstva, koji nas muče tokom odrastanja i koji cijelog života ostaju potisnuti. Ono što pokreće povratak melanholičnih sjećanja iz najranijeg životnog doba Andreasa Sama su mirisi, koji kako u životu junaka, tako i u simbolici djela igraju važnu ulogu, jer su upravo

⁹ Ibidem, str. 238.

oni značajni pokretači osjećanja iz prošlosti i njihovog razbuktavanja. Kiš nam kroz junaka Sama i njegov doživljaj omogućava da otkrijemo činjenicu da ni slika, ni predmet, ni neka konkretna ličnost, ne mogu podstaknuti sjećanja kao što to mogu učiniti mirisi – on će osjećati miris kestinja, iako tog drveta u ulici njegovog djetinjstva više nema. Djelo *Rani jadi* unekoliko je formirano na nivou poređenja života koji se trenutno odvija i vještačke formacije života, usmjerene ka prošlosti. Konflikt *prošlo – sadašnje* gradi jedinstvo ličnosti glavnog junaka – u želji da dopre do suštine prošlosti, uočava se disperzivni portret njegove psihe.

„Razumijevanje pojma istine u Kišovoj poetici možemo povezati sa tumačenjem pojma intertekstualnosti, koje upućuje na probleme citatnosti, montaže, dokumenata kao teksta“, u knjizi *Poetički oblici* piše Siniša Jelušić. „Jedan od središnjih elemenata postmodernizma bila bi opšta vladavina citata, upućivanje na druga dokumenta, koja se mogu shvatiti kao golemo skladište podataka u kibernetičkoj eri. Ovo nužno podrazumijeva tumačenje implicitno prisutnih odnosa među umjetnostima (intertekstualnosti) u strukturi Kišovog književnog teksta, što jeste svakako jedna od najznačajnijih tema neophodnih za razumijevanje njegovog složenog književnog umijeća. Za uvodno razmišljanje odnosa među umjetnostima u poetici Danila Kiša, višestruko je indikativno poređenje književnosti i muzike.“¹⁰

I pored toga što je knjiga inspirisana autobiografskim elementima, Danilo Kiš je dosta prostora ostavio simboli, te kroz nju odslikava iskonska osjećanja koja ga prožimaju. Kao glavni motiv u ovoj knjizi izdvaja se arhetip inicijacije koji je prisutan u *Ranim jadima*. Novela *Ulica divljih kestenova* nas uvodi u proces inicijacije glavnog junaka. Andreas Sam, sada već odrastao čovjek, nakon mnogo godina traži Ulicu divljih kestenova u kojoj je odrastao. Motiv kestenova simbol je opšte prolaznosti, kako čovjeka, tako i svega što ga okružuje. Kada nakon duge potrage pronađe ulicu u kojoj je živio, on shvata da je život prolazan, kao i drvo kestena: drvo je uništio rat, ljudi i vrijeme, baš kao i ulicu i kuću u kojoj je živio; njih više nema u stvarnosti, već samo u sjećanju.

Proces inicijacije sreće se i u ostalim pričama koje predstavljaju epizode iz djetinjstva Andreasa Sama. Takođe se susrećemo sa motivom iskušenja i ispitivanja snage, kako fizičke tako i psihičke. Arhetip inicijacije kod glavnog junaka umjetnički je realizovan kroz njegovo odrastanje. Vrativši se ponovo u Ulicu divljih kestenova, Sam se prisjeća slika iz dječaćkog doba. Usamljeni pojedinac, nemoćan pred društvenim silama i opasnostima savremenog svijeta, nagonski, nesvjesno, okreće se zaboravljenim simbolima cjelovitosti i jedinstva. *Rani jadi*, koje je proživio u mladosti, bili su dio njegovog sazrijevanja i formiranja ličnosti, a sada su samo uspomene.

¹⁰ Siniša Jelušić: *Uvod u Kišova poetička načela*, u knjizi istoimenog autora: *Poetički oblici (Književne studije i ogledi)*, ITP „Zmaj”, Novi Sad, 2002, str. 122.

Svijet koji Kiš opisuje jeste surov svijet, budući da Andreas Sam predstavlja dijete čije je odrastanje proteklo u ambijentu velikim dijelom lišenom mašte. Za razliku od njegovih vršnjaka koji su slobodno vrijeme provodili napolju u igri – on ne samo da je sebe lišio druženja, već ne uspijeva da se snađe ni u spoljašnjem svijetu. U životu ovog junaka sve je podvrgnuo mašti i pored toga što se ona narušavala realnim prilikama koje su ga okruživale – naglašena imagi-nativnost dječaka ujedno predstavlja i njegov bijeg od stvarnosti.

Svijet surovosti Kiš će još intenzivnije i potpunije obraditi u djelu *Bašta, pe-peo*, dok *Rani jadi* govore o odrastanju dječaka otvorenih čula i bogate mašte, u čijem zaleđu bijesni Drugi svjetski rat. Ovakve prilike učiniće da se on veoma rano rastane sa djetinjstvom i opkoljen surovim okolnostima odraste ranije nego što je trebalo. Rano odrastanje je upravo jedan od razloga njegove potrage za prošlim – jadi Andreasa Sama jesu njegovo izgubljeno i zauvijek nestalo djetinjstvo.

Djelo *Rani jadi* se problemskim krugovima, genezom stvaralačkog postupka, tretiranjem pripovjednih lica, narativnih nivoa i vremena pripovijedanja, izdvaja u cjelokupnom Kišovom opusu, predstavljajući zaokruženu cjelinu koja sublimira sve važne odlike piščevog stila i postupka. Putem novog shvatanja i realizacije literature, snažna liričnost prerasta u metafiziku, a analitičnost – u predstave iracionalnog i fantazmagoričnog karaktera. Time se postiže poseban efekat elegične mekoće i tihe sjete, koji preplavljuje njegove autobiografske, poetski uobličene proze.

Nakon užasnih patnji Drugog svjetskog rata i vandalskog ubistva oca u Aušvicu, reklo bi se da za budućeg pisca nastaju mirniji dani djetinjstva, ali samo nakratko. U njegovoj šesnaestoj godini mu umire i majka i po tvrđenju Danila Kiša njena smrt predstavlja momenat u kojem on zanemaruje pitanje neuobičajenog ukrštanja različitih religija, loza i gena u njegovom porijeklu i postaje ateista: „Posle smrti moje majke i posle one tri ili četiri godine njene patnje ja više ne verujem u Boga. Ovako sam to formulisao: ako neko kao što je moja majka mora da pati toliko mnogo i toliko dugo, to je dokaz da Boga nema... Nemam dece i ova čudna rasa ugasiće se sa mnom.“¹¹

Kišova umjetnost temelji se na proživljenim događajima i vješto odabranim pojedinostima preuzetim iz istorije, etnologije i filozofije, pa je od prvog susreta sa autobiografskim djelima prepoznatljivo autorsko lično i nacionalno iskustvo. I pored življenja u doba komunističke vladavine, on se nalazio na determinisanoj liniji između svojih judejsko-pravoslavnih gena i osjećanja duboke saživljenosti nad viševjekovnim patnjama jevrejskog naroda. Po shvatanju ispoljenom u svim njegovim ostvarenjima, čovjek je kreator istorijskih događaja, te je autoru strano razumijevanje piramidalno uspostavljenih društvenih hijerarhija. Čovjek

¹¹ Danilo Kiš: *Život, literatura*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str. 318.

i ljudska duhovnost predstavljaju centar univerzuma, njegovu prvu i krajnju tačku, pa se takav poredak ujedno shvata i kao vid njegove strukturne uslovljenosti.

„Kišova književna igra oduzima dah“, o narativnom postupku ovog autora piše Sonja Tomović-Šundić. „Smjelost u poigravanju uobičajenim značenjima, istorijskim događajima i ličnostima, poznatim mitovima i legendama, inventivno izokretanje duhovne tradicije kulturnog nasljeđa čovječanstva – gotovo da zbunjuje, učinivši od njegovog teksta originalan arhitektonski kolaž sastavljen od raznorodnih elemenata. Neposredan doživljaj ljudske sudbine, pitanje smisla i kraja ljudskog života i trajanja u vremenu, ljubav i smrt, životne, društvene i ideološke sile koje se obrušavaju na to krhko biće – postać važni izvor piščevog nadahnuća.“¹²

Odnos prema ljubavi i smrti predstavlja opsesivni tematsko-motivski spektar ostvarenja ovog pisca, pa je autorka na uspjo način demonstrirala način na koji on funkcioniše u kontekstu pripovjedne i doživljajne tačke gledišta. Idejni aspekti i poruke Kišovog djela, u njegovoj prozi sublimiraju ujednačavanje u činu smrti koje prevazilazi socijalne, rasne, psihološke i ostale razlike, jer je po njemu jednakost moguća samo na platformi transcendentalne i metafizičke jednakosti, koja bi važila za sve ljude bez razlike.

Načela Kišove implicitne poetike moguće je sagledati i putem postupaka ironičnog lirizma, citatnosti, dokumentarnosti, intermedijalnosti i dijaloga sa mitom, koja je on upražnjavao u svojoj prozi. Ovaj pisac je nastojao da iz svojih ostvarenja odstrani sentimentalnost, patetiku i idealizam. Citatnost predstavlja važnu tendenciju njegovog proznog stvaranja, čime se stvara iluzija da je sve što je napisano dokumentovano, zbog čega u strukturu svoje knjige uvodi razglednice, fotografije i pisma. Dokumenta koja unosi jesu važni strukturni elementi njegovog narativnog postupka, koji mogu pomoći u rekonstrukciji pojedinih karaktera i ličnosti, ali i same prošlosti, koja zauzima značajno mjesto kako u životima junaka njegove proze, tako i samog pisca. Intermedijalnost kao važan element se najčešće manifestuje kroz unošenje filmske tehnike kadriranja hladnog i objektivnog oka kamere. Junaci proza Danila Kiša nose gilgamešovski teret na svojim nejakim plećima – oni se ujedno bore protiv smrti i tragaju za besmrtnošću.

¹² Sonja Tomović-Šundić: *Književno-antropološki portreti*, CID, Podgorica, 2007, str. 97.

Literatura

Primarna

1. Kiš, Danilo: *Po-etika*, Nolit, Beograd, 1972.
2. Kiš, Danilo: *Gorki talog iskustva*, BIGZ-SKZ-Narodna knjiga, Beograd, 1990.
3. Kiš, Danilo: *Život, literatura*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
4. Kiš, Danilo: *Rani jadi*, Izabrana dela, BIGZ, Beograd, 1990.
5. Kiš, Danilo: *Enciklopedija mrtvih*, Izabrana dela, BIGZ, Beograd, 1990.
6. Kiš, Danilo: *Homo poetikus*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
7. Kiš, Danilo: *Čas anatomije*, Sabrana dela, BIGZ, Beograd, 1995.

Sekundarna

1. *Ars-časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja, br. 1-2*, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, Podgorica, Otvoreni kulturni forum, Cetinje, 2005.
2. Delić, Jovan: *Kroz prozu Danila Kiša*, Prosveta, Beograd, 2001.
3. Deretić, Jovan: *Istorija srpske književnosti*, Sezam Book, Beograd, 2007.
4. Jelušić, Siniša: *Uvod u Kišova poetička načela*, u knjizi istoimenog autora: *Poetički oblici (Književne studije i ogledi)*, ITP „Zmaj“, Novi Sad, 2002.
5. Palavestra, Predrag: *Istorija srpske književne kritike*, Matica srpska, Novi Sad, 2008.
6. Petrović, Svetozar: *Nauka o književnosti (izabrani spisi)*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
7. Tomović-Šundić, Sonja: *Književno-antropološki portreti*, Cid, Podgorica, 2007.

PRINCIPLES OF DANILO KIŠ'S POETICS

Abstract

Danilo Kiš (1935–1989) was a significant follower of world literary tradition and an author who enriched South Slavic literature with innovations in style and motif plan. Educated in the Judeo-Christian culture, a connoisseur of the Bible, the Koran and Buddhism, he has created literature which became a source of civilization symbols. Boldness in toying the usual meanings, known myths and legends, inventive scrambling of spiritual traditions of humanity, creates an original literary collage from his text. Questions about the meaning of life and human survival, love and death, social and ideological forces that are clamping down on him, become the dominant sources of the author's narrative. His art is based his

experience and details taken from history and philosophy, and in his autobiographical prose writer's personal, and national experience is recognizable.

Danilo Kiš died in Paris in 1989 and was buried according to the Orthodox rite. His posthumously published editions from 1990 are: *Life, literature* (essays, interviews, part of the legacy of the manuscript; Sarajevo), *Bitter residue of experience* (interviews, published in the same city), and a year later *Songs and adaptations* (Belgrade, 1991). The book *Family Cycle* (1993) contains three embodiments of autobiographical character: *Early Sorrows, Garden, ashes* and *Hourglass*. His unfinished story book *Lute and scars* issued in 1944 in Belgrade, and texts from legacy *Storage* appeared in 1995 on the sixtieth anniversary of Kiš's birth. *Collected Works of Danilo Kiš* were published in 1995 in fourteen volumes and have been translated into all major world languages. In these works are manifested creative and poetic basic principles of this extraordinary author of Montenegrin-Jewish origin. Kiš is one of the rare writers whose literary creation of equal or level of implicit poetics, we find interpretations that belong to the plane of its explicit or theoretical poetics.

Keywords: *poetry, creativity, art, creativity, experience, principles.*

*Emina HASIĆ*¹

POPULARNI KLAUD (CLOUD) SERVISI ZA ČUVANJE/SKLADIŠTENJE PODATAKA

Rezime

U ovom radu predmet razmatranja biće popularni servisi za čuvanje/skladištenje podataka u kladu (engl. *cloud* – oblak). Klauđ je posebna vrsta mreže (eksterni hard-disk), gdje možete smjestiti i čuvati bilo koji svoj fajl. Podacima se može pristupiti i van kuće ili kancelarije, s bilo kog uređaja: računara, tableta, laptopa, mobilnog telefona. Sve što je potrebno jeste internet konekcija.

Ključne riječi: *klauđ (cloud) sistemi, Dropboks, OneDrive, iCloud, pCloud, Gugl drajv, klauđ server.*

Uvod

Danas su poslovanje i svakodnevan rad na kompjuteru mnogima nezamislivi bez upotrebe klauđ (*cloud*) servisa za čuvanje podataka. Ovi servisi su veoma popularni jer nude praktičan bekap (*backup*) svih vrsta dokumenata,

¹ Emina Hasić, profesor informatike sa tehnikom, JU OŠ „25. maj“ Rožaje.

korisničkih podataka, fotografija i sl., te njihovu razmjenu među kompanijama i pojedincima. *Klaud* rješenja gotovo u potpunosti zamjenjuju fizičke oblike sigurnosnih kopija na medijima kao što su hard-diskovi, USB-ovi, DVD-ovi i slično.

Klaud servisi nam pružaju u čuvanju dokumenata, omogućavaju njihovo praktično korišćenje i dijeljenje bez potreba za fizičkim medijima.

Osim čuvanja podataka, klaud servisi su i veoma praktični za poslovanje. Na primjer, ako tokom rada na nekom dokumentu koristite jedan računar, a desi se da iz različitih razloga promijenite lokaciju, samim tim i računar, dovoljno je da otvorite klaud i nastavite raditi na zadnjoj sačuvanoj verziji dokumenta.

Slika 1. Šematski prikaz uređaja koji mogu pristupati klaud servisima

Iako postoji više servisa za čuvanje podataka, upoznaćemo se malo bolje s nekoliko popularnijih klaud servisa.

Dropboks

Slika 2. Dropboks

Dropboks (engl. *dropbox*) jeste jedan od najstarijih i najpopularnijih servisa za skladištenje i dijeljenje fajlova. Ima veću fleksibilnost kada je riječ o opcijama dijeljenja fajlova i omogućava čuvanje velikih fajlova.

Dropboks nije bio prvi klaud servis za skladištenje na tržištu, ali je svakako bio onaj koji je omogućio sinhronizaciju jednog foldera, nešto što svi servisi danas praktikuju. Sinhronizacija jednog foldera podrazumijeva da već postoji

kreiran folder i da kada u njega stavite neki dokument, on se automatski pojavi na svim drugim uređajima povezanim s vašim nalogom (telefon, PC, laptop itd.).

Ako se na nekom od uređaja napravi promjena u tom dokumentu, ona će momentalno biti sinhronizovana. Poznat po svojoj jednostavnosti i lakoći korišćenja, Dropboks ne zaostaje ni kada je riječ o funkcijama. Neke od najznačajnijih su sistem za praćenje verzija i lako dijeljenje, opcije za kolaboraciju i još mnogo toga.

Ono što Dropboks čini popularnim je izvrsna integracija u Windows, Android i iOS.

U startu nudi samo 2 GB besplatnog prostora. Iako ima veoma malo dostupne memorije na početku, ista može biti proširena na razne načine poput davanja povratnih informacija o kvalitetu usluge, praćenja kompanije na društvenim mrežama, kao i pozivanjem prijatelja da počnu koristiti servis. Više prostora se može dobiti plaćanjem mjesečne ili godišnje pretplate (1 TB, 2 TB ili opcija s neograničenim prostorom za čuvanje).

Pomoću Dropboksa možete da pristupite svojim fajlovima s bilo kog uređaja i dijelite ih s drugim korisnicima.

OneDrive

Slika 3. *OneDrive*

OneDrive je klad servisa za skladištenje datoteka u vlasništvu Mikrosofta (Microsoft), a dio je paketa usluga Office Online. Za korisnike Windows operativnog sistema, Mikrosoftov OneDrive je idealan izbor.

U besplatnoj verziji dobićete 5 GB prostora za čuvanje, a ukoliko vam treba više, postoji niz opcija. Pretplatom na Mikrosoftov Office 365 dobija se licenca za šest članova porodice i čak 1 TB po korisniku – sve to uz naprednu sigurnost, podršku i mogućnost upotrebe na više računara, odnosno operativnih sistema. Sve promjene koje napravite na bilo kom uređaju, ažuriraju se na svim drugim uređajima.

OneDrive je kompatibilan s Guglovim Androidom i Eplovim iOS-om.

iCloud

Slika 4. *iCloud*

iCloud je jedan od Eplovih proizvoda.

iCloud servis pokriva različite oblasti, kao na primjer: sinhronizaciju e-maila, kontakata i kalendara, lokaciju izgubljenih uređaja i skladištenje muzike.

iCloud servis daje mogućnost skladištenja informacija na udaljenom računaru (Cloud server). To znači da ne trošite prostor za skladištenje u bilo kom uređaju, već možete pristupiti informacijama s bilo kog uređaja putem interneta.

U suštini, iCloud omogućava čuvanje podataka na mreži, a zatim i pristupanje tim podacima sa svih uređaja – iPhone, iPad, Apple TV, Mac, pa čak i sa Windows računara.

iCloud omogućava besplatno čuvanje do 5 GB podataka i fantastično jednostavnu razmjenu unutar Epl zajednice.

pCloud

Slika 5. *pCloud*

pCloud je servis za čuvanje podataka s mobilnog telefona, desktop računara, tableta, laptop računara i svih uređaja koje koristite.

pCloud nudi aplikacije za jednostavnije upravljanje datotekama, a ono što je veoma zanimljivo jeste da audio i video fajlovi koji se čuvaju na ovom servisu mogu da se preslušavaju i pregledaju direktno s ugrađenim pretraživačima, tako da onaj kome šaljemo audio ili video fajl ne mora da se uloguje ili da ima instaliran pCloud. Ovaj servis se može koristiti kao mjesto za dijeljenje velikih

količina podataka s drugim korisnicima jer nema nikakvih ograničenja u veličini datoteka koje možete dodati.

Veoma je jednostavan za upotrebu, a nudi i dovoljnih 10 GB besplatnog prostora.

Ako se nekada odlučite, prostor je moguće povećati plaćanjem ili besplatno. Ako želite besplatan dodatni prostor, moraćete pozvati prijatelje da se pridruže servisu, za šta ćete dobiti dodatnih 1 GB prostora po prijatelju.

Ovaj servis koristi 12 miliona ljudi širom svijeta.

Gugl drajv (Google Drive)

Google Drive

Slika 6. Gugl drajv

Gugl drajv (engl. *Google Drive*) jeste sastavni dio Android uređaja i omogućava čuvanje i usklađivanje datoteka s različitih uređaja.

S obzirom na to da je Android najzastupljeniji operativni sistem na mobilnim telefonima, Gugl drajv se nameće kao idealan servis za čuvanje fotografija i videa. U potpunosti je implementiran u Android sistem, što omogućava vrlo jednostavno i intuitivno upravljanje. Svakako vrijedi spomenuti *Google Photos*, izvrsnu aplikaciju za čuvanje multimedijjskih sadržaja s vrlo moćnim pretraživačem.

Zaključak

U ovom radu predstavljani su najčešće korišćeni servisi za čuvanje podataka u *cloud computingu*. U mnoštvu klaud servisa, veoma je teško odabrati najbolje rješenje.

Neki servisi nude više besplatnog prostora, neki veću sigurnost, dok neki omogućavaju jednostavno rukovanje i sinhronizaciju.

Jedan od važnih razloga zašto ljudi biraju klaud servise jeste saradnja. Većina klaud servisa za skladištenje nudi mogućnost kreiranja naloga za timove i pojedince. Na primjer, u okviru Dropboksa možete kreirati grupe i dati im nazive.

Ako želite da sa ostalim članovima tima komentarišete dokumenta ili ih uređujete u realnom vremenu, možete koristiti Dropboks, Gugl drajv, *One Drive*.

Ukoliko vam treba bezbjednija aplikacija i minimum opcija dijeljenja i saradnje, onda koristite aplikaciju *pCloud*, jer vam omogućava da podesite dostupnost linka za preuzimanje i podešavanje lozinke.

Klaud servis dozvoljava pristup dokumentima sa svih uređaja, a dijeljenje fajlova vrši se na internetu s različitih lokacija u svijetu.

Većina klaud servisa omogućava dijeljenje dokumenta slanjem linka pomoću koga pristupamo dokumentu.

Čuvati fotografije, video-zapise i ostale podatke „u oblaku“ danas nije stvar mode ili prestiža, nego jednostavna i korisna opcija koja će vam omogućiti brojne prednosti.

Literatura

1. <https://objasni.com/it/najbolji-cloud/>
2. <https://www.pcskolarac.info/2021/09/pcloud-jedan-od-najboljih-servisa-za.html>
3. <https://marketingfancier.com/besplatni-cloud-servisi/>

POPULAR CLOUD SERVICES FOR STORAGE (STORAGE) OF DATA

Abstract

In this paper, the subject of consideration will be popular services for saving (storage) data in the Cloud. Cloud is a special type of network (external hard disk) where you can place and store any of your files. Data can be accessed outside the home or office, from any device, from a desktop computer, tablet, laptop, mobile phone. All you need is an internet connection.

Keywords: *Cloud systems, Dropbox, OneDrive, iCloud, pCloud, Google Drive, Cloud server.*

ESEJI, PREGLEDI, PRIKAZI

НАД КУЛТОМ СТВАРАЛАЧКЕ РИЈЕЧИ

(Андрија Радуловић, *Ойкуи*, збирка поезије,
Књижевно друштво Његош, Никшић, 2023)

У најновијој пјесничкој збирци *Ойкуи* Андрија Радуловић баштини поезику ефективног наслова. Наслов књиге на први поглед реферише на искуство наше фолклорне књижевности. Наиме, познат је мотив откупа благом утамниченог јунака-витеза. Исто тако, познат је и епилог неприхватања откупа у народној поезији, што је најчешће мегдан и страдање или тријумф, зависно од среће јуначке. У митској грађи, Орфеј својом лиром са првобитних седам (и додате двије) жица заводи, омамљује и припитомљује разгромаћене звијери и неукротиву љубав. Древна Шехерезада се, подсјетимо и на то, откупљује чаробњачким приповиједањем. У српској књижевности, Аска Иве Андрића игром припитомљује вука, јер је њен плес посљедњи гест одбране пред смрћу. На основу назначеног, може се поставити кључно питање: од чега се поезијом откупљује пјесник Андрија Радуловић?

Одговор је свакако вишезначан, али се може рећи да се, прије свега, откупљује од тортуре баналне свакодневице, дехуманизације савременог човјека и савременог свијета, као и девалвације естетских захтјева... У егзистенцијалном смислу, ријеч је о фигуративном откупу од смрти, будући да су одређени пјеснички текстови настајали у атмосфери аутентичне личне драме, прецизније – у ропцу и борби за елементарни опстанак пред немилосрдним надирањем смртоносног коронавируса. Стихови исписани у тренуцима борбе за дах потврђују да једино умјетност, прецизније – поезија, има моћ одбране живота, такорећи, исцјелитељску моћ!

У предговору пјесничкој збирци *Ойкуи* Драган Јовановић Данилов износи став о дискретном пјесничком континуитету у поезији Андрије Радуловића, наглашавајући аспект њеног унутрашњег сазријевања и продубљивања. Условно бисмо се сагласили с наведеном оцјеном, уз непоколебљиви читалачки утисак да је пјесник у овој збирци направио један помало неочекиван поетички искорак који потврђује виталност његовог пјесничког поступка и истинско одређење поезије – да је она увијек нешто друго. Пет циклуса, фигуративно – пет жица на Радуловићевој лири, образују јединствену органску цјелину, али имају и довољно појединачне аутономности, тако да представљају заокружене микроцјелине.

Први циклус *Ријеч* актуализује симболе књишке културе којима поетски глас предано служи. Отуда је *кофер од њаиџира* симбол који евоцира

Попом остварен је на искуству симболизације броја три, односно нумеризације макрокосмоса. Има извјесне горке ведрине у пјесми *Није он Рилке*, која представља својеврсну увертуру за пјесму *Пајока*, у којој се иронизује похабана рутина књижевне вечери, редукована на симболе нектара и патоке, остављене *За оне који мисле / да знају штиа је / ѿезија*.

Трећи циклус, именован као *Гујуџика*, иницијалном пјесмом *Багњак* увежује прометејско, хришћанско и бајколично поимање светог дрвета, из чије се суштине изводи судбина човјека. У овом циклусу пјесме реферишу на искуство обредности. Пјесма *Хљоб* активира сакралну симболику причеста, али и мартиролошку судбину оних који га кушају: *Хљоб ѿун суза* указује на унутрашњи, невидљиви квасац патње и пожртвовања, из којег нараста поетско окрепљење. Символи причешћа божанским плодовима, вином бесмртности, конституисани су аналогијама између Његоша, Гетеа и Дантеа.

Пјесма *Гујуџика*, према којој је именован цио циклус, јесте израз личне драме и бола пјесниковог. Амбивалентна симболика живота и смрти дочарана је дилемом: *Гујуџика или кукавица*, која асоцира на сурову борбу живота и смрти. У пјесми *Јесѿе*, поезији се приноси апотеоза која јој омогућава обоготворење. Наиме, у библијском изражајном маниру и свечаној, химничној атмосфери, стилем и језиком новозавјетне непоколебљиве вјере у васкрсење, поетски глас свједочи да поезија *јесѿе*, јер су слово и ријеч глас Божијег присуства, таман колико и иконе ликовни знак трансценденције.

Илустративни значај има пјесма *Двадесѿи седми дан*, која представља лирски резиме стричевог животописа, ситуираног у амбијент неканонизоване чистоте винограда, пчела и ораха.

Четврти поетски циклус носи назив *Оѿегала*. У њему је нарочито истакнута пјесма *Јутрос*, која одзвања пјесничким вапајем: *Само је ѿоѿоѿ / Извјесѿан / О Јове*, у којем је помиреност с неминовношћу божанске срцбе посљедња неутјешна истина. У пјесми *Ласѿа* назначен је мотив раскошне акробације, која обухвата круг успења и суноврата једног икаровског, боготакмалачког прегнућа које се завршава смрћу: *Једном / Изронио није // Заѿрлио сѿијену / Исѿод мосѿа / Као своју / Прву љубав*, чиме је остварено вјенчање у вјечности са властитом пасијом.

У пјесмама какве су *Корњача*, *Ража*, *Шкољка* у поетски регистар уводе се мотиви атипични за Радуловићеву поезију. Њима се сугерише егзистенцијална редукција, која црнохуморном интонацијом опомиње на прилагодљивост човјека. Пјесма *Шесѿар* у префињеном гротеском маниру опомиње на сродност трагичног и фарсичног искуства историје, које данас може да симболизује планетарну деструкцију, а већ сјутра има обличје benignог комичног воштаног клоуна, какав је приказ воштане Хитлерове фигуре без носа. Пјесма *Пријатиљ* из ове скупине представља неексплицирани одазив

на Едгара Алана Поа и његовог гаврана, чији двојник – црни голуб – слијеће на прозор пјесника, евоцирајући тугу за пријатељем.

У *Тунелу*, као петом поетском циклусу, носећа пјесма грађена је као разговјетни симбол рвања са злим дусима. Истакнута пјесма *Венеција* садржи реминисценцију на Његошев тамошњи боравак, међутим, она је у исти мах путописна минијатура и лирски манифест дубоке оданости Његошу и његошевском путу. Врло учестала метафора огледала у епилошком дијелу збирке актуализује се као разбијено огледало. У конкретном случају, крхотине текстуалног искуства везују се за хронотоп бомбардоване библиотеке, упркос чему пјеснички глас формулише властити поетички аксиом: *Оно ш̄ӣо о̄ӣс̄ӣа̄је / Су рӣјечи*. Наведени стихови чине идејну и симболичку окосницу пјесничке збирке *О̄ӣкӯи*, али и Радуловићеве поетике уопште, што јој обезбјеђује карактер безусловне вјере у опстанак и трајање лирског сагледавања човјека и његовог (не)видљивог бића.

ULOGA MEDIJA U SAVREMENOM DRUŠTVU

(Lidija Vujačić, *Homo ecranis: prilozi antropologiji medija*, GolbiPrint, Podgorica, 2023)

Najnovija monografija pod naslovom *Homo ecranis: prilozi antropologiji medija* prof. dr Lidije Vujačić na poseban način svjedoči o suptilnom sublimiranju autentičnih promišljanja o medijima i o kulturi koju oni kreiraju u savremenom društvu. Autorka u predgovoru ističe da *antropologija medija* najprije problematizuje iskustvo upotrebe medijskih tehnologija i refleksija koju one imaju kako na pojedinca tako i u sferi sociokulturnih odnosa u epohi *globalnog ekrana*. Knjiga predstavlja sintezu ranije objavljenog, ali prerađenog materijala i *novog*, „sagledanog iz aktuelne perspektive fenomena u kojem se mediji analiziraju i kao institucije i kao artefakti, ali još više kao neposredna ljudska iskustva i procesi koji u komunikološkom prostoru stvaraju društvena značenja i kulturne proizvode“ (Vujačić, 2023: 6). U tom kontekstu se, kroz holistički pristup medijima, otvaraju brojna pitanja o ulozi medija u savremenom društvu i njihovom uticaju na kreiranje ličnog i kolektivnog identiteta.

Knjiga *Homo ecranis* namijenjena je stručnoj i laičkoj javnosti, posebno mlađoj populaciji s kojom je najinspirativnija saradnja i razgovor, posebno u kontekstu izazova koje *hipermedijalizovano* društvo donosi (str. 6). Pored predgovora, korišćene literature i bilješke o autoru, knjiga sadrži devet tematski povezanih djelova, koji su izloženi sljedećim redoslijedom:

1. Šta su mediji i kakvu ulogu imaju u društvu?
2. Nova (medijska) kultura i ekonomija zabave
3. Antropologija medija
4. „Moć“ medija u savremenom društvu
5. Mediji i kreiranje identiteta
6. Kultura spektakla i skandala
7. Mediji i manipulacija
8. Medijska pismenost
9. Umjesto zaključka – „Antropomorfizacija“ medija

U prvom dijelu knjige autorka obrazlaže razliku između pojmova medij i masovni medij, navodeći da se iz pojma medijum razvio pojam *mas-mediji* (ili sredstva masovnih komunikacija) koji se odnosi na tehnološku dimenziju komunikacije, tj. na tehnička sredstva koja ljudima omogućavaju komunikaciju. U tom smislu pojam medij (lat. *medium* – sredina, posrednik) određuje kao

svako sredstvo za prenošenje informacija od eminenta do recipijenta, dok pojam masovni medij (*mass media*) predstavlja medij koji je kreiran da privuče veliki auditorijum (poput publike koja čita štampu, sluša radio, gleda televiziju, komunicira putem interneta itd.), a termin je počeo da se koristi od 20-ih godina prošlog vijeka kako bi označio masovnu komunikaciju između proizvođača medijskih sadržaja i publike i/ili javnosti odnosno konzumenata. Budući da imaju mogućnost da utiču na oblikovanje društvenih odnosa, mediji imaju poseban značaj u životu svakog pojedinca, kao i društva u cjelini. Osnovna uloga medija je da informišu, edukuju i zabave publiku, iako su oni mnogo više od samog informisanja, edukacije i nuđenja zabave svojim korisnicima što, između ostalog, potvrđuje preduslov da svi sadržaji koji se transponuju u medijima moraju biti u saglasnosti s kulturom dijaloga i kompromisa, smatra Vujačić. Posebna pažnja u ovom dijelu posvećena je klasifikaciji medija, potom medijima u javnom diskursu i na kraju mas-medijima i studijama kulture.

U drugom dijelu, pod naslovom: *Nova (medijska) kultura i ekonomija zabave*, najprije je argumentovana *differentia specifica* između masovne i medijske kulture. Iako masa kao kategorija odlikuje obje vrste kultura, u masovnoj kulturi se podrazumijeva proces unifikacije i približavanja ukusa, dok u medijskoj kulturi povremeno izlazi na površinu i potreba čovjeka za individualizacijom, usmjerenosti ka sebi i svojim specifičnim potrebama. Medijska kultura, dakle, osim internacionalizacije, pokazuje i tendenciju za individualizacijom, ali u okviru prepoznatljivih vrijednosnih okvira. Kultura koju kreiraju savremeni mediji je kultura masovne proizvodnje i potrošnje i ujedno homogenizujuća, jer standardizuje sadržaje kako bi obezbijedila istovremenost recepcije. Pretendujući na kvantitet, a ne nužno na kvalitet, medijska kultura se bavi pretežno aktuelnim temama koje planski proizvode tzv. centri moći ne edukujući čovjeka mase da samostalno i kritički promišlja stvarnost i predstave koje mu se nude. „Nepregledna ponuda informacija, zabave, interakcija, debata itd. otvara prostor za kreiranje novih, paralelnih, i različitih identiteta“ (Vujačić, 2023: 25). Ukoliko, prema autorki, postoji svijest o razlici između realnog i virtuelnog poretka stvari su još uvijek pod kontrolom, dok u suprotnom nastaje patološka zavisnost od hiperrealnog u kojem se sve utapa, pa i identitet i cjelokupni ljudski život, o čemu upravo svjedoče društvene mreže.

Treći dio knjige posvećen je razmatranju *antropologije medija*, koja se bavi „fenomenologijom hipermedijalizovanog društva, tj. načina na koji pojedinac koristi medije i kako oni utiču na njegovo poimanje svijeta koji ga okružuje“ (str. 28). U tom smislu autorka ukazuje na značaj filozofskog, odnosno antropološkog proučavanja medija što ih tumače iz perspektive društvenosti koja apostrofirava vezu između medijskih sadržaja i kulturnih sistema mišljenja i ljudskih praksi koje proizilaze iz njih. Izvjesno je da svaka nova generacija postaje zavisnija

od medija zbog čega bi trebalo podsticati razvijanje medijske informisanosti i edukacije i omogućiti pojedincima da sami *kontrolišu* medije i da imaju *kontrolu* nad informacijama koje dobijaju iz medija.

U četvrtom poglavlju se ukazuje na '*moć*' medija u savremenom društvu koji impliciraju odnose (nad)moći između svih koji se uključuju u komunikacijski proces. Kao što mogu da doprinesu društvenoj integraciji, mediji u istoj mjeri mogu da proizvedu podjele, izolaciju i kontrolu pojedinaca i javnog mnjenja. Mediji su i društveno operativno sredstvo za (pre)oblikovanje stavova javnog mnjenja o različitim aspektima svijeta života, budući da utiču na tumačenje socijalno prihvatljivog, moralnog ili nekog drugog modela ponašanja. Ovo poglavlje je strukturirano kroz sljedeće podnaslove: *Informaciona 'oluja'*, *'Otporna' publika i javnost*, *Televizijska publika*, *Internet publika*, i *Transformacija javnosti*. Budući da na savremenoj medijskoj sceni vlada informativna „oluja“ i da je, zahvaljujući internetu, obilje informacija postalo dostupno svima, savremeni pojedinac i društvo u cjelini postaju zavisni od informacionih tehnologija koje, kao što zapaža Vujačić (str. 33), skraćuju vrijeme u „sticanju“ znanja, ali s druge strane prave konfuziju, bez jasne razlike između bitnog i nebitnog, između istine i kvaziistine. Standardizacija medijskih sadržaja homogenizuje publiku pretvarajući je u „masu“ sa *masovnim ukusom*, što je čini dostupnom za (zlo)upotrebu u komercijalne svrhe. Posebna pažnja posvećena je uticaju televizije na publiku i kako se gledaoci koriste onim što se nudi na tržištu televizijskih sadržaja. Publika na internetu, za razliku od televizijske, stvara dvosmjernu komunikaciju, uz mogućnost *feedbacka*, čime je i konsultativna i konverzaciona kategorija (str. 43). Internet „demokratizuje“ svoj prostor, što doprinosi kulturnoj homogenizaciji i brisanju razlike između tzv. elitne i masovne kulture, s pravom podsjeća autorka.

U petom poglavlju se razmatra uticaj medija na *kreiranje identiteta*, pri čemu se konstatuje da mediji određuju većinu sadržaja svakodnevnog života, suvereno vladajući slobodnim vremenom, koje je koncipirano kao vrijeme za dokolicu, užitak i razonodu i služi kao pandan napornom formalnom, radnom vremenu. Odgovor na pitanje: *Ima li privatnosti u hipermedijalizovanom društvu?*, autorka ilustruje brojnim primjerima iz novog načina svakodnevnog života i komunikacije koji je iz korijena transformisao poimanje sociokulturnog fenomena intime i dekonstruisao ljudsku potrebu za privatnošću. Činjenica da „naša dostupnost jednih drugima nikada nije bila na većem nivou“ (str. 58) korelira s urušavanjem privatnosti u različitim društvenim interakcijama i kontekstima, jer suštinu privatnosti čine samostalnost i dostojanstvo i njen glavni princip se koristi kako njen vlasnik želi. Evidentno je da je ogroman monopol koji imaju društvene mreže nad intimom, vremenom i potrošačkim navikama i da se sa svakom novom inovacijom, tj. opcijom na mreži srazmjerno širi (str. 61).

U šestom dijelu monografije se govori o *kulturi spektakla i skandala* i ujedno ističe da kultura ili potkultura spektakla uspostavlja monopol nad slobodnim vremenom isto kao što je ekonomija sve podredila svojim ciljevima, dok mediji utiču na aktuelnu kulturu potreba, orijentišući savremenu individuu prema materijalizmu i potrošačkim navikama u ponašanju. Pritom je značajan dio medijskog djelovanja usmjeren na podsticanje i produkciju pojednostavljenog hedonizma, nekreativne površnosti, lascivnih sadržaja, kao i nasilja koji se *dobro prodaju*. O tome svjedoče i popularni tzv. *reality* sadržaji koji, u svojoj jednostavnosti i prizemnosti, predstavljaju proizvod potrošačke kulture i stanja aktuelnog vrijednosnog sistema, namijenjen onom dijelu publike koji, kao što navodi autorka, karakteriše prosječan, ili niže od toga, ukus.

Sedmi dio knjige (*Mediji i manipulacija*) strukturiran je kroz sljedeće podnaslove: *'Manipulacija' u slobodnom vremenu, Marketing i 'socijalizatorska' uloga reklama, Od informacije do izazivanja emocije, i Oglašavanje i/ili propaganda*. Podsjećajući da su reklame, zbog načina oblikovanja i razmjene informacija, upadljivije i brojnije od ostalih medijskih sadržaja i da se na njima sve više temelje komercijalni mediji, autorka ukazuje da se kao glavna vrijednost za tržišnu transakciju doživljava utopijska slika *novog* (proizvoda). Reklame, takođe, nude i „samotransformaciju“ povezujući promjene u potrošačkom ponašanju, imidžu, modi i izgledu s preobražajem u novu ličnost (str. 71). Sve to omogućuje pojedincu da se *poigrava sopstvenim identitetom* i drastično koriguje svoj život prihvatanjem trenutnih modnih i reklamnih ponuda. Većina reklama nastoji da poveže što više potencijalnih konzumenata iz različitih socijalnih, kulturnih, supkulturnih grupa i da, upotrebom istog proizvoda, omogući kontrolisanje društvenih razlika, kao i projektovano marketinško *porobljavanje* publike.

U osmom poglavlju se s pravom ukazuje na neophodnost *medijske pismenosti* za funkcionalan život u savremenom društvu. To potvrđuje zavisnost savremenog čovjeka od medija, bilo da je riječ o njegovom ličnom ili društvenom životu i djelovanju. Nedovoljna medijska pismenost suočava pojedinca s brojnim izazovima i manipulacijama kao što su politička i ekonomska propaganda, lažne informacije tzv. *fake news*, spinovanje kao obmanjujuća strategija kojom određena interesna struktura na sebi odgovarajući način interpretira događaje, procese itd. (str. 81).

U devetom dijelu knjige (*Umjesto zaključka – 'Antropomorfizacija' medija*) ukazuje se na uticaj medija na ličnost, društvo, kulturu i svakodnevni kvalitet života. Budući da je moć (medijske) tehnologije neograničena, to čovjeka sve brže odvaja od njegove prirode. Vještačka inteligencija je na putu da zamijeni ljudsku inteligenciju čime se otvara pitanje da li će vještačka inteligencija u bliskoj budućnosti, između ostalog, moći da piše koherentan tekst. Izvjesno je da raznovrsnost postojećih medija otvara brojne mogućnosti u pogledu njihovog

daljeg evoluiranja i aktuelnosti, bilo da se tehnologija doživljava kao jedna nova, autonomna sfera koja ima moć *per se* ili samo kao sredstvo kojim čovjek vlada u funkciji kvalitetnijeg života (str. 84).

Monografija *Homo ecranis: prilozi antropologiji medija* prof. dr Lidije Vujačić brižljivo odabranim temama, podnaslovima, inspirativnim izlaganjem sadržaja i pozivanjem na brojna teorijska istraživanja i naučne radove relevantnih autora iz različitih disciplina, podstiče čitaoca na preispitivanje i kritičko promišljanje o sopstvenoj poziciji u realnom i virtuelnom poretku stvari. Pored informativne i edukativne funkcije, ova knjiga predstavlja značajan doprinos sociološkim istraživanjima medijske kulture i uloge medija u savremenom društvu i ujedno pokreće potrebu za samorazumijevanjem sopstvenih potencijala i limita u kontekstu sve učestalijih zahtjeva za učestvovanjem u prilagođavanju svijetu koji se mijenja.

IN MEMORIAM

SOFIJA KLIKOVAC (1937–2023)

Ugledna prosvjetna misionarka, posvećena dobrobiti djece cijelim svojim bićem, više od pola vijeka, istrajna i neumorna u borbi za bolji i napredniji vaspitno-obrazovni milje i poziciju vaspitača, Sofija Klikovac preminula je 5. novembra 2023. godine u 86. godini života.

Sofija Klikovac rođena je u Frutku kraj Danilovgrada, 1937. godine. Osnovnu i srednju školu pohađala je u Podgorici, Vaspitačku akademiju u Zagrebu, a Defektološki fakultet, smjer logopedija, završila je u Beogradu. Od 1958. godine radila je u Zavodu za gluvu djecu u Kotoru. Upoznajući svijet djece i mladih iz perspektive entuzijastične, odgovorne, vjerujuće i vizionarski promišljene, vječite, istinske učiteljice, počela je planirati bolji svijet za najmlađe, po mjeri svakog djeteta. Od toga nikad nije odustala, radila je istrajno, odvažno i snagom svog autoriteta uspijevala da pomjera granice, uviđajući prije mnogih značaj ranog djetinjstva za zrelu i zdraviju odraslost.

Rješenjem Narodnog odbora opštine Titograd (1959), Sofija Klikovac je postavljena za upraviteljku Dječjeg vrtića u Titogradu. U toku svoje bogate karijere bila je aktivna u struci, kao i na polju društveno-političke djelatnosti, te je dugo bila članica Predsjedništva konferencije žena Jugoslavije, predsjednica Zajednice predškolskih RO Crne Gore, članica Savjeta za vaspitanje i brigu o djeci Crne Gore i Jugoslavije, članica Pedagoškog savjeta SR Crne Gore, članica redakcije časopisa *Predškolsko dete*, *Porodica i dijete*, a bila je i članica OMEP-a, međunarodne organizacije predškolskog vaspitanja. Boravila je na Budimpeštanskom pedagoškom institutu, u Bonu i Sovjetskom Savezu, a te njene studijske posjete kasnije će efikasno i doprinosno testirati kroz praksu ondašnjih titogradskih (današnjih podgoričkih) vrtića. Posebna zasluga joj pripada što je uspjela da zainteresuje ondašnju javnost i zvanične prosvjetne vlasti u crnogorskom miljeu da se i formalno predškolstvo ukotvi u jedinstveni kontinuum obrazovnog sistema. Radeći sa djecom, vaspitačima i roditeljima, *direktorka Sofija*, kako su je s istinskim poštovanjem zvale njene kolege, znalački je sagledavala izuzetne i za odrasle obavezujuće potencijale djeteta, prepoznajući važnost potpore najmlađima u svim razvojnim sferama, ne samo u domenu primarnih potreba, već i kognitivnih, socijalnih i emocionalnih poriva. Stoga je iskoračila s jasnom idejom da djetetu ne treba samo čuvanje i njega, već cjelovita vaspitno-obrazovna podrška, a profesionalcima koji rade u predškolskim ustanovama treba obezbijediti što kvalitetnije inicijalno obrazovanje i usavršavanje tokom rada. Vaspitači i

ostali zaposleni, sa kojima je radila i saradivala tokom svoje duge radne karijere, pamte je po izuzetnom razumijevanju i podršci u domenu njihovog usavršavanja stručnih kompetencija. Iako je pokrenula otvaranje novih vaspitnih jedinica u Podgorici, obezbijedila njihovo uređivanje savremenom opremom i didaktičkim materijalima, uvijek je isticala da je ključni resurs i klica prospektivnog razvoja u kvalitetnom profesionalnom osnaživanju stručnih kompetencija vaspitača, medicinskih sestara, stručnih saradnika. Istrajna u svojoj idejnoj viziji i koncepcijskoj slici predškولstva za dobrobit djece, direktorka Ustanove Sofija Klikovac, zahvaljujući respektabilnoj poziciji i autoritetu koji je temeljno gradila u crnogorskom društvu, predlaže Fondu za dječju zaštitu i Skupštini opštine Titograd otvaranje prvih jaslica. Predlog je utemeljila u značajnim naučno-teorijskim pokazateljima o važnosti i kapacitetnosti ranorazvojnih potencijala djeteta „u prve tri“, a potom i u objektivnim narastajućim potrebama roditelja u glavnom gradu, koji su nužno tražili ovakvu društvenu podršku za svoju djecu. Zahvaljujući pomenutim, nedvosmisleno ubjedljivim razlozima, Sofija Klikovac uspijeva da otvori još jedno veoma značajno polje u „predškoli“ od velikog značaja za djecu, njihove roditelje, zajednicu i budućnost crnogorskog društva. Prve dječje jaslice, o kojima je s posebnim ponosom govorila, otvorene su 25. novembra 1970. godine u Podgorici. Nekoliko decenija nakon tog prvog *Sofjinog koraka*, stručna, naučna i šira društvena javnost snažno apostrofira značaj ove rane faze djetinjstva, ukazujući na obaveznost, nemanje alternative i rizik od dalekosežnih posljedica usljed nedostatnog i indolentnog odnosa prema ovom segmentu. Naša Sofija je prije objavljenih i zvanično „odomaćenih“ neuronaučnih nalaza o snažnim potencijalima ranog djetinjstva, ukomponovanih u temeljne postulate savremenih predškolskih programa, prepoznala i u praksi istinski afirmisala, sistemski podsticala i zaštitila potrebe i prava najmlađih u društvu.

Zahvaljujući izmijenjenoj poziciji predškolskog segmenta, kreiran je ozbiljniji, detaljno razrađeni predškolski program (1985), namijenjen radu sa najmlađima u vrtićima. Na zahtjev *direktorke Sofije*, krajem 1987. godine, otvorena je psihološko-logopediska ambulanta, u cilju „ranog otkrivanja i evidentiranja poremećaja u govoru, ponašanju, emocijama mališana“ (Ljetopis Ustanove). Jednako lucidno je reagovala kad se ukazala prilika za realizaciju međunarodnog projekta *Korak po korak – Dječji vrtić kao porodični centar* (1994), u podgoričkim vrtićima, koji je predstavljao osnovu nove koncepcije rada u predškolskim ustanovama u Crnoj Gori. Nedugo zatim pokrenula je realizaciju projekta „Integracija djece s posebnim potrebama u redovne grupe vrtića“ (1997) uz podršku međunarodne organizacije *Save the children*, uspostavljajući pionirske korake na polju inkluzivnog obrazovanja.

Za svoj izuzetni doprinos razvoju predškolskog vaspitanja i obrazovanja, dobrobiti djeteta i humanijeg društva, dobila je brojna priznanja: Nagradu

oslobođenja Titograda za najbolje ostvarenje u oblasti predškolskog obrazovanja (1970), Plaketu „Kurir Jovica“ za poseban doprinos vaspitanju djece od Savjeta za zaštitu i vaspitanje djece Jugoslavije (1977), državnu nagradu Oktoih (1975), koja se dodjeljuje za izuzetne rezultate u oblasti vaspitanja i obrazovanja, nagradu Oktoih dječjem vrtiću, 1979. godine, Orden rada sa zlatnim vijencem (1980).

Zbog svog izuzetnog doprinosa unapređenju pozicije djeteta i vaspitača u Crnoj Gori, krajnje otvorenom, razumijevajućem, prijateljskom odnosu sa kolegama, roditeljima, poslenicima obrazovno-političkih, stručnih i naučnih institucija, *direktorka Sofija* uživala je ugled koji ostavlja neizbrisiv trag u našem društvu. Cijenjena od svojih kolega i saradnika po pedagoškoj odmjerenosti, sojskom odnosu, profesionalnosti i nadasve ljudskosti, ostaće upamćena od generacija djece i kolega koji su imali privilegiju da je upoznaju i sa njom stvaraju, ali i „upisana“ u istoriju školstva kao uzor generacijama koje dolaze. Živeći sadržajan, bogat život, određen posebnom intelektualnom snagom, izuzetnom profesionalnom revnošću, porodičnom punoćom, ljubavlju i poštovanjem njenih divnih Ane i Feđe, Sofija je ostvarena napustila ovozemaljski svijet.

Neka je vječna slava našoj neumornoj učiteljici sve djece i mojoj posebnoj dobrotvorki, Sofiji Klikovac!

SJEĆANJA

U posljednje dvije godine jedan broj naših stalnih saradnika završio je svoj životni put, pa ćemo u ovom i u narednim brojevima objaviti njihove kraće biografije.

BRANKO RADOJIČIĆ (1927–2022)

Prije nešto više od godinu dana oprostili smo se od poznatog i priznatog univerzitetskog profesora, naučnog radnika, rukovodioca mnogih prosvjetnih institucija crnogorskog školstva prof. dr Branka Radojičića. Rođen je 1927. godine u Vitasojevićima, opština Nikšić. Osnovnu školu završio je u Bogmilovićima, gimnaziju u Nikšiću, a Prirodno-matematički fakultet (grupa za geografiju i geologiju) u Zagrebu, gdje je i doktorirao 1979. godine. Proveo je više mjeseci na studijskim boravcima u Rusiji, Poljskoj, Italiji, Njemačkoj, Siriji.

Zapošljava se kao profesor Gimnazije u Nikšiću (1954); od školske 1958/1959. godine bio je pomoćnik direktora Gimnazije, a od 1961. do 1975. godine bio je direktor ove institucije. Godinu dana (1976), kao direktor, radio je u Republičkom zavodu za unapređivanje školstva Crne Gore. Nakon toga svoj radni odnos vezuje za Filozofski fakultet u Nikšiću, do penzionisanja 1996. godine. I nakon penzionisanja je angažovan na izvođenju nastave i kao član komisija za odbranu magistarskih i doktorskih radova. U periodu od 1982. do 1986. godine bio je dekan ovog fakulteta (dva mandata). Biran je u sva akademska zvanja. Vanredni je profesor od 1981, a status redovnog profesora Univerziteta Crne Gore ima od 1986. godine. Proveo je više mjeseci na specijalizacijama u Rusiji, Italiji, Poljskoj, Njemačkoj i Siriji. Biran je u zvanje profesor emeritus.

Za rad profesora Radojičića tijesno je vezan razvoj srednjeg i visokog obrazovanja u Crnoj Gori. Pored toga, on je dao značajan doprinos unapređenju naučnog radu u oblastima geografsko-geoloških nauka. Objavio je preko 300 naučnih i stručnih radova i elaborata iz raznih oblasti, a naročito iz fizičke geografije i

geografije Crne Gore. Autor je i 12 obimnih studija od kojih treba posebno istaći *Geografija Crne Gore – društvena osnova i regije*, *Vode Crne Gore* i *Geografski enciklopedijski leksikon*.

Obavljao je niz značajnih društvenih funkcija. Bio je akademik DANU, član više odbora CANU, član Redakcionog odbora Enciklopedije Crne Gore, predsjednik Naučnog savjeta Zajednice nacionalnih parkova Crne Gore, član Predsjedništva Geografskog društva Crne Gore, član Pedagoškog savjeta Crne Gore, član Prosvjetnog savjeta Jugoslavije, poslanik u Skupštini Crne Gore (tri mandata) i dr.

Za prosvjetno-pedagoški i naučni rad dobio je više nagrada, odlikovanja i priznanja (Nagrada *Oktoih*, Nagrada *18. septembar* Opštine Nikšić, Nagrada DANU *Sclavorum regnum* 2002. godine, Orden zasluga za narod sa srebrnim zracima, Orden rada II reda, Plaketa Univerziteta Crne Gore i dr.).

MILORAD NIKČEVIĆ (1941–2021)

Istaknuti crnogorski i hrvatski književni historičar, naučnik, teoretičar i književnik, utemeljivač savremene književne montenegrizike i bespoštedni kritičar devijacija savremenog crnogorskog društva prof. dr Milorad Nikčević umro je oktobra 2021. godine u Osijeku, a sahranjen je u Crnoj Gori.

Rođen je 1941. godine u Stubici, Pješivci, Nikšić. Osnovnu školu je završio u Bogetićima, a gimnaziju u Nikšiću. Diplomirao je na studiju slavistike (jugoslavistika i rusistika) na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu magistrirao je 1976, a doktorsku disertaciju je odbranio 1985. godine na Filološkom fakultetu u Beogradu. Studijski se usavršavao na Državnom univerzitetu „Lomonosov“ u Moskvi (1975) i SAD *University of UCLA* (Los Angeles, 1989), a zatim na zagrebačkom Filozofskom fakultetu (1996) i na *University of Berkely* (San Francisco, 2001).

Više od deset godina je predavao hrvatski i ruski jezik s književnošću kao profesor u Školskom centru „Ruđer Bošković“ u Osijeku. Radio je u Zajednici opština Slavonije i Baranje u Osijeku, a potom je bio republički savjetnik za prosvjetu, znanost i kulturu u Ministarstvu prosvjete u Zagrebu (1980–1986). Od 1979. do 1986. godine predavao je kao univerzitetski predavač ruski jezik

(dopunski rad) na Medicinskom fakultetu i Višoj medicinskoj školi Sveučilišta u Zagrebu. Od 1986. radi kao docent, potom kao vanredni profesor (1989), zatim kao redovni profesor od 1996. i kao redovni profesor u trajnom zvanju od 2001. na Odsjeku kroatistike na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

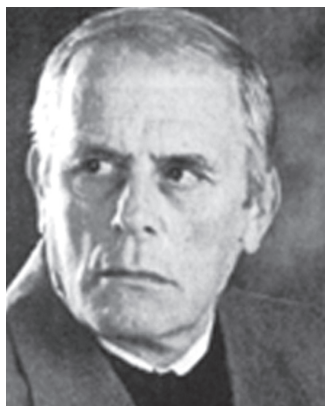
Sa zvanjem naučnog savjetnika bio je saradnik na enciklopedijskim edicijama Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“ u Zagrebu i brojnim naučnim institucijama u Hrvatskoj i Crnoj Gori. Učesnik je mnogih međunarodnih i domaćih konferencija i naučnih skupova. Utemeljivač je crnogorskog studija Montenegrina (Crnogorska književnost, Povijest crnogorske kulture i civilizacije) 1995. godine i prvi je gostujući profesor toga studija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Cijelog života je radio na afirmaciji imena i suštine crnogorskog jezika, crnogorske književnosti i naše kulturne istorije.

Univerzitet u Podgorici imenovao ga je 2006. u ekspertski tim kome je povjerena priprema i izrada nacionalnog projekta: *Istorija crnogorske književnosti*. Ostvario je samostalno ili u timu veliki broj institucionalnih projekata na nekoliko univerziteta u Jugoslaviji, Hrvatskoj ili u inostranstvu.

Samostalno je objavio 17 knjiga, uredio oko 10 zbornika radova i objavio veliki broj naučnih radova u domaćim i međunarodnim publikacijama.

Za stručni, naučni i pedagoški rad dobio je više priznanja i nagrada.

SLOBODAN BOŠKOVIĆ (1935–2021)

Brojne generacije nikšićke Gimnazije i građani Nikšića su se na prvi dan januara 2022. godine oprostili od uvaženog profesora Slobodana Boškovića.

Rođen je 1935. godine u Bogetićima kod Nikšića. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Nikšiću, a Filozofski fakultet (Odsjek za opštu književnost sa teorijom književnosti) u Beogradu 1959. godine. Pripadao je prvoj generaciji, zajedno sa Danilom Kišom, koja je diplomirala svjetsku književnost u Beogradu.

Prvih nekoliko godina poslije diplomiranja radi u Osnovnoj školi „Mileva Lajović-Lalatović“, a potom u Gimnaziji „Stojan Cerović“ u Nikšiću, đe je neprekidno radio gotovo pune četiri decenije. U stručnim listovima i časopisima objavio je znatan broj priloga u kojima je obradio svoja iskustva iz nastavne prakse. Aktivno je radio u stručnim tijelima i

organizacijama kako u svojoj školi, tako i u sredini đe je živio i radio. Osim nastavnog rada istakao se kao prozni stvaralac. Objavio je nekoliko romana: *Grba*, *Pomračenje*, *Sazvežđe muva* i *Obdukcija*. Autor je većeg broja pripovijetki.

Dobitnik je nagrada i priznanja, među kojima je Nagrada „Oktoih“, za rad u prosvjeti, a za književnost Nagrada „Miodrag Bulatović“.

STEVAN BATO POPOVIĆ (1937–2021)

Dugogodišnji univerzitetski profesor, rektor univerziteta, dekan, istaknuti obrazovni i turistički radnik Bara i Crne Gore prof. dr Stevan Bato Popović preminuo je krajem decembra 2021. godine.

Rođen je 1937. godine u Baru, đe je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na Prirodno-matematičkom fakultetu (grupa za geografiju) u Beogradu 1964. godine. Poslijediplomske studije na istom fakultetu završio je 1969. godine, a doktorsku disertaciju je odbranio 1973. na Prirodno-matematičkom fakultetu u Skoplju.

Od 1964. do 1968. godine radio je kao direktor škole, profesor geografije i sekretar Zajednice obrazovanja u Baru. Nakon toga radi kao profesor na Pedagoškoj akademiji u Nikšiću. U periodu od 1978. do 1989. godine obavljao je niz odgovornih društvenih i državnih funkcija. Od 1989. do 1994. godine radi kao profesor na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Radio je na Fakultetu za pomorstvo i Fakultetu za turizam i hotelijerstvo u Kotoru, đe je bio dekan u dva mandata. Biran je u sva akademska zvanja, a zvanje redovnog profesora Univerziteta Crne Gore ima od 1999. godine. Poslije 2004. godine karijeru univerzitetskog profesora nastavlja na Univerzitetu „Mediteran“, đe je na Fakultetu za turizam – Bar bio dekan, a potom je od 2009. do 2011. obavljao funkciju rektora Univerziteta.

Autor je više naučno-stručnih radova koji su objavljeni u domaćim i inostranim časopisima ili su prezentirani na naučnim skupovima i konferencijama. Koautor je knjige *Geografija Crne Gore*.

Bio je veoma je angažovan u radu stručnih i društvenih organa i organizacija: šef Katedre za istoriju i geografiju, potpredsjednik Geografskog društva Crne Gore, delegat Skupštine SIZ-a za nauku, član Predsjedništva Turističkog saveza Jugoslavije, član Savjeta za visoko obrazovanje Crne Gore i dr. Bio je veliki ljubitelj fudbala, bio je predsjednik Fudbalskog kluba „Mornar“.

Dobitnik je više nagrada i priznanja, među kojima su i Orden rada sa srebrnim vijencem, Orden rada sa zlatnim vijencem, *24. novembar* (povodom obilježavanja Dana oslobođenja opštine Bar) i dr.

Dobio je zvanje profesor emeritus Univerziteta „Mediteran“ 2016. godine.

RADOSAV KASTRATOVIĆ (1939–2022)

Ugledni i omiljeni prosvjetni radnik, dugogodišnji univerzitetski profesor dr Radosav Kastratović preminuo je sredinom marta 2022. godine u Podgorici, a sahranjen je u svom rodnom mjestu.

Rođen je 1939. godine u Trešnjevju, Andrijevića. Osnovnu školu je završio u Trepči, nižu gimnaziju u Andrijevići, a gimnaziju u Ivangradu. Diplomirao je na Prirodno-matematičkom fakultetu (Odsjek za hemiju) u Beogradu 1963. godine. Na Prirodno-matematičkom fakultetu u Sarajevu magistrirao je 1975. godine, a doktorsku disertaciju je odbranio 1979. na Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu. Stručno se usavršavao na univerzitetima i institutima u Ljubljani, Minhenu, Lenjingradu i dr.

Poslije diplomiranja radi na Nastavničkom, kasnije Filozofskom fakultetu u Nikšiću u svojstvu asistenta. Biran je u sva akademska zvanja, a status redovnog profesora Univerziteta Crne Gore ima od 1987. godine. Od školske 1991/1992. godine radi na Prirodno-matematičkom fakultetu (Odsjek za biologiju) u Podgorici. Izvodio je nastavu i na Tehnološko-metalurškom, Kulturološkom i Medicinskom fakultetu u Podgorici.

Objavio je više naučnih i stručnih radova u periodičnim publikacijama u Jugoslaviji i inostranstvu. Bio je saradnik u časopisu *Vaspitanje i obrazovanje*. Autor ili koautor je više srednjoškolskih i univerzitetskih udžbenika.

Učestvovao je u realizaciji više naučnoistraživačkih projekata, u radu više naučnih skupova, konferencija i simpozijuma na kojima je izlagao svoje radove. Bio je predavač na brojnim seminarima nastavnika i profesora hemije iz Crne Gore.

DRAGAN VUJISIĆ (1940–2021)

U plejadi omiljenih i priznatih kolašinskih prosvjetnih radnika, koji su svojim znanjem i umijećem bili jaka podrška razvoju crnogorskog školstva, nalazi se ime profesora Dragana Vujisića, čovjeka koji je svoj životni i radni vijek završio u avgustu 2021. godine.

Rođen je 1940. godine u selu Drijenak, Kolašin. Osnovnu školu je završio u Kolašinu, a gimnaziju uči u Kolašinu i Nikšiću, a završava je u Bijelom Polju. Diplomirao je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, smjer Jugoslovenska i opšta književnost. Nosilac je zvanja pedagoški savjetnik.

Njegovo radno angažovanje uglavnom je bilo vezano za poziv profesora jezika u Gimnaziji „Braća Selić“ i Srednjoškolskom obrazovnom centru u Kolašinu. Pored toga, bio je predsjednik SO Kolašin u dva mandata, poslanik u Skupštini Crne Gore i samostalni savjetnik u SO Kolašin.

Pored radnih obaveza obavljao je niz drugih odgovornih dužnosti. Bio je predsjednik Odbora za obrazovanje i kulturu Skupštine Crne Gore, član (više mandata) i predsjednik Prosvjetnog savjeta Crne Gore, član Odbora za dodjelu Nagrade „Oktoih“ i član više stručnih tijela, komisija i organizacija.

Sarađivao je u stručnoj prosvjetno-pedagoškoj periodici i objavio je dvadesetak radova.

Dobitnik je više nagrada, diploma, plaketa i priznanja, među kojima je i Orden rada sa srebrnim vijencem.

Uputstvo za autore

Poštovani saradnici,

Vaspitanje i obrazovanje, časopis za pedagošku teoriju i praksu, objavljuje tekstove u skladu sa zahtjevima međunarodnih standarda razvrstane u sljedeće kategorije: originalni (izvorni) naučni radovi, pregledni naučni i stručni radovi. Časopis, pored ovih radova, objavljuje priloge: prevode, analize, portrete, prikaze, aktuelne informacije, ocjene, bibliografije i slično iz oblasti vaspitanja i obrazovanja. Pozivamo na saradnju sa željom da nam šaljete teorijske radove, rezultate sprovedenih eksperimentalnih istraživanja, priloge koji govore o inoviranom nastavnom i vaspitnom radu u školi i ostale stručne radove svih nivoa obrazovanja.

Objavljuju se samo radovi koji nijesu ranije objavljavani, osim prevoda i preuzetih radova, uz prethodno pribavljeno odobrenje. Poželjno je da autor naznači, prema svom mišljenju, kojoj navedenoj kategoriji njegov rad pripada.

Dimenzije časopisa su 170 × 240 mm, a polje za tekst 130 × 195 mm (margine 20 mm). Knjižni blok se štampa jednom bojom.

Molimo autore da se prilikom pripreme rukopisa pridržavaju sljedećih standarda izloženih u ovom uputstvu:

a) **Obim**

Svi tekstovi treba da budu pisani u tekst procesoru Microsoft Word, fontom Times New Roman, veličine slova 11,5 tačaka, normalnog proreda.

Teorijski i istraživački radovi mogu biti najviše do jednog autorskog tabaka, odnosno 16 stranica, izuzimajući prostor za rezime (abstract) i popis korišćene literature.

Drugi radovi (portreti, prikazi, informacije, osvrti, ocjene, kritičke opservacije, bibliografije i sl.) mogu biti opsega od 2 do 5 stranica.

b) **Formatiranje**

Nepoželjno je bilo kakvo formatiranje paragrafa, osim izdvojenih citata (uvlačenje redova, razdvajanje paragrafa dodatnim praznim redom). Dopušteno je riječi isticati italicom, boldom, ili kombinacijom, te zadavati subscript i superscript.

Liste (bullet) u dokumentu treba da su ujednačene i da budu crta a ne crtica.

Sve naslove treba pisati kombinacijom velikih i malih slova – ne velikim slovima.

Izdvojeni citati treba da budu pisani fontom Times New Roman, veličine 10,5. Poželjno je da su uvučeni u odnosu na ostali tekst.

c) **Pismo**

Rad će biti objavljen u pismu koje odredi autor (latinica ili ćirilica).

Radovi koji se dostavljaju na stranom jeziku (engleski, francuski, ruski...) objavljuju se na jeziku na kojem su napisani (uz obavezan prevod naslova i rezimea na crnogorski jezik).

Radovi koje dostavljaju autori sa prostora Republike Srbije, Republike Hrvatske ili Bosne i Hercegovine objavljuju se upodobljeni s crnogorskim jezikom.

d) **Struktura**

Radovi moraju imati sljedeću strukturu:

- afilijaciju autora (ime, prezime, naziv ustanove u kojoj je autor zaposlen)
- naslov
- rezime
- ključne riječi
- tekst rada
- literaturu i
- rezime na engleskom.

Prevod rezimea vrši lice koje je angažovao izdavač. Navedeni redosljed elemenata mora se poštovati.

Naslov rada treba da bude precizan, sažet i jasan. Iznad naslova rada pisati ime i prezime autora, ili više njih, a uz ime treba staviti fusnotu koja sadrži zvanje autora. Ukoliko je rad izložen na nekom naučnom skupu, konferenciji i slično, potrebno je to jasno naznačiti, po pravilu u fusnoti pri dnu prve stranice rada.

Na početku rada nalazi se koncizan i informativan rezime do 15 redova, koji sadrži cilj rada i saopštene osnovne rezultate u radu. Na kraju rezimea navesti do šest ključnih riječi, koje su stručno i naučno relevantne za prezentirani sadržaj.

e) Citiranje

Imena stranih autora u tekstu navode se u originalu ili transkribovano, fonetskim pisanjem prezimena, poslije čega se ime navodi izvorno uz godinu objavljivanja rada, npr. Pijaže (Piaget, 1990).

O pravilima i primjerima citiranja možete opširnije naći u Uputstvu za autore koje se nalazi na sajtu Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica: <https://zuns.me/vaspitanje-i-obrazovanje-uputstvo-za-aure>

f) Izvori

Svi izvori navođeni u tekstu navode se u cjelini na kraju rada, u odjeljku pod naslovom Literatura. U literaturi na kraju rada ne unositi izvore koji u tekstu nijesu navođeni.

Kod citiranja i navođenja izvora (referenci) preporuka je da se koristi APA sistem.

h) Grafički sadržaj i tabele

Slike, grafici, tabele treba da su crno-bijeli. Njihova širina ne smije biti veća od širine kolone u štampi (130 mm). Ukoliko sadrže tekst, poželjno je da budu predati u obliku u kom je moguće mijenjati tekst.

Slike treba da imaju makar 100 piksela po cm odštampanog primjerka (npr. za sliku širine 12 cm potrebno je da slika ima više od 1200 px po širini).

Grafike nastale u Ekselu potrebno je priložiti uz tekst u izvornom obliku (kao xsl/xslx fajlove). Na graficima treba da je jasno uočljiva razlika sivih tonova kojima su označeni pojmovi iz legende.

Formule treba da su u skladu s međunarodnim standardom za pisanje naučnih tekstova (SI). Promjenljive su prikazane kurzivom/italikom, a jedinice mjere regularom. Za znak za stepen – ne koristiti 0. Ukoliko postoji potreba za matematičkim znakovima, koristiti znakove iz fonta Cambria ili Cambria Math (ne Symbol). Kompleksne formule je poželjno pisati u MathType ili koristeći Word formule.

Vektorski crteži i notni zapisi treba da se predaju, dodatno, i u pdf formatu. Voditi računa da važan tekst u njima mora biti čitljiv kada se postave na dimenzije za štampu (manje od 130 mm).

Tabele sa tekstom ne smiju biti u formatu slike (jpg, png, bmp...). Legenda za tabelu se stavlja iznad tabele.

Rad koji nije pripremljen po navedenim standardima neće biti uključen u proceduru recenziranja, o čemu se autor obavještava.

Autor rada uz svoje ime dostavlja Redakciji časopisa kontakt adresu, imejl adresu i telefon, kao i osnovne podatke o radnoj angažovanosti. Redakcija donosi odluku o objavljivanju rada, o čemu obavještava autora u roku od tri mjeseca. Autor je dužan da potpiše ugovor o autorskom djelu s izdavačem.

Svi radovi se anonimno recenziraju.

Radovi se ijekavizuju.

Radove i priloge dostaviti elektronskom poštom ili na CD-u.

Rukopisi se ne vraćaju.

Radove slati na adresu:

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica,
Novaka Miloševa 36,
Podgorica

ili e-mail:

vaspitanjeiobrazovanje@zuns.me

ana.bojovic@zuns.me

Redakcija